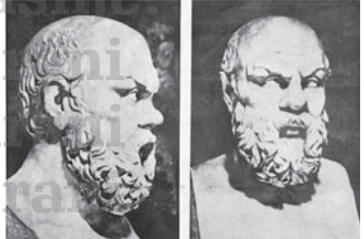

TRAŽI SE

treba li, treba li, treba li, treba li, treba li univerzitet drugi li, treći li, drugi li, treći li modelitet? ima li, ima li, ima li, ima li drugi vrednosti nego li, nego li, nego li, nego li, nego li izvanrednosti? ima li, ima li drugi vrednosti nego li, nego li izvanrednosti?

samostalno obrazovanje kritikuje društveno stanje. samostalno obrazovanje propitkuje društveno stanje. gde se sreću te dve staze gde se staze razilaze? gde se sreću te dve staze - razilaze?

ako se rastave nastave kako - da se sastave?

CIP - Каталогизacija y публцикации Народна библиотека Србије, Београд 37.014(082) 316.7(082) 159.923.5(082) O obrazovanju / [Priredili Milica Milojević, Predrag Krstić, Aleksandar Baucal]; [Fotografije Marko Miladinović, Aleksandra Đorđević]. - Beograd : Univerzitet u Beogradu, 2024 (Beograd : Alta Nova). - 167 str. : ilust., 24 cm. - (Edicija Mislilište) Str. 5-12. Obrazovanje / Predrag Krstić, Milica Milojević, Aleksandar Baucal. - Str. 14: Otvaranje Mislilišta / Vladan Đokić. - Tiraz 100. ISBN 978-86-7522-070-1 a) Obrazovanje – Интердисциплинарни приступ – Зборници b) Obrazovanje – Друштвени aspekt – Зборници COBISS.SR-ID 143332361

školovanja novim znanja umesto odustajanja!

Obrazovanje Mislilišta – mislilište obrazovanja

Kao i obično, sve je počelo nezadovoljstvom. Nezadovoljstvom i onim čime smo bili nezadovoljni i, možda i pre toga, onim što je izazvalo to čime smo bili nezadovoljni: istinskom društvenom traumom koja nas je, doslovno, snašla, zatekla, početkom maja prošle godine. Uružano nasilje maloletnika sa smrtnim ishodom u osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“, pre svega, a onda zdravom razumu takođe nepojmljivo divljanje nešto starijeg mladica u mladenovačkim i smederevskim naseljima, takođe sa smrtnim ishodom, učinili su nas zanelim. Zaneli smo pred činjenicom izgubljenih šesnaest mladih života, bez mogućnosti da razumemo zašto. Ali nimalo razumevanja nismo imali ni za, ispodvobno ili frazersko, svejedno, u nedostatku srećnijeg ili pristojnijeg izraza, „brbljanje“, pride protkano i pikantnim senzacionalističkim detaljima, u javnom diskursu.

Nigde nismo našli na ono što smo, činilo nam se, s pravom očekivali: uporednu analizu takvih slučajeva u drugim zemljama, reakcije koje su preduzimane tim povodom, dubinske socio-psihološke analize uzroka... A ako bismo se zapitali od koga smo to mogli da očekujemo, odgovor je morao glasniti: od onih koji su ponajpre kvalifikovani da o tome sude, od onih koji su to ili nešto tome slično istraživali, pisali naučne radove ili učestvovali na konferencijama koje su tematizovale mladaćko ili čak maloletničko nasilje, vrsnjaka i školsko nasilje, ukraliko – od akademске zajednice – kojoj uglavnom reč nije data ili nije iskoristila ono malo reči koje su joj mediji protkolomno ponudili.

A problemska tačka činila se relativno jasno odredivom: nešto ne valja sa obrazovanjem i/ili obrazovanju. I umesto da se po ko zna koji put iznova zapitamo zašto „intelektualci“ čute ili zar zaista nemaju šta da kažu, odlučili smo da pokušamo da otvorimo prostor i damo reč njihovim reprezentima. Koja je odgovarajuća adresa koja bi bila institucionalni organizator takvog prostora? – Univerzitet u Beogradu, odnosno njegov rektorat. Našli smo na odličan prijem i zдушnu podršku.

A koje bi onda moglo biti odgovarajuće mesto odigravanja mišljenja o obrazovanju? – Pa upravo dvorište zgrade Rektorata, odnosno Kapetan Mišingov zdanja. Amblematično mesto, mesto prepoznatljivije i bogate istorije, istorije pravde, pobune, ali i smelog i njanjiranog mišljenja. Upravo ovo potonje želeli smo da organizujemo – otvoreno i na otvorenom. Kako ćemo to nazvati? – Poštujući tradiciju slobodne misli na ovom prostoru, setili smo se prvog i netom zabranjenog broja časopisa studenata Filozofskog fakulteta iz 1970. godine: *Frontisterion*. To je naziv za određenu vrstu škola u staroj Grčkoj, ali je poznatiji po Aristofanovim *Oblakinjama* u kojima se ponešto kanikrano, gotovo montipajtonovski, prikazuju zaludne radnje (tadašnjih?) filozofa. Na srpski se to prevodi kao misionika ili, nekako nam se više dopala ta formulacija, „mislilište“.

I tako se iz mišljenja obrazovanja – obrazovalo Mislilište. U ovoj fazi ono je doduše tek valjalo da nađe formu ili format u kojem će biti mišljenje obrazovanje. Krenuli smo od onoga što izvesno nismo hteli. Nismo želeli da to bude još jedan visokoškolski „projekat“, još jedna industrijalizovana konferencija, na kojoj će se brniti za bodove, za reputaciju, još jedna konfekcija nametnutih, uređenih, predviđenih i bezubih priloga manje ili više nezainteresovanih univerzitetskih profesora i istraživača, koji su pod prinudom ostvarenja propisanih rezultata u većitoj zurbli i sumnjivoj hiper(re)produkciji. Poput naše motivacije i entuzijazma, sve je moralo biti ne samo dobrovoljno, nego i neključivno i proizašlo iz čiste posvećenosti temi, zgrejanosti da se o njoj debateju, ako hoće. I ne samo to: možda i pandemokratski, odbacivali smo u startu ideju isključivanja; naprotiv: akademski radnici će svakako, ukoliko su voljni, izložiti temu, orijentisati je u problemu, postaviti pitanja i možda ponuditi odgovore, ali u našoj projekciji, glavnu reč trebalo je da ima takozvana publika. Svi koji se osećaju pozvanim da nešto odgovorno kažu.

Rizična koncepcija. Ali, ispunjeni gotovo pravedničkim žarom, bili smo odvažni. Kad razmišlamo, možda i preko mere. I krenulo je strukturiranje događaja. Imamo jednu složenu temu: razdelićemo je u šest zasebnih sesija – po dve u tri dana, tri petka u, imali smo sreće, uglavnom toplom oktobru, kada se završavaju ispiti, a predavanja tek počinju. U svakoj od sesija učesnici, ali pre svega u funkciji uvodničara, biće tri „pripadnika“ Beogradskog univerziteta koji bi mogli pobliže da nas upoznaju sa različitim aspektima obrazovnih

studija koji se diskutuju. Budući da je obrazovanje, najblaže rečeno, interdisciplinarni problemski korpus, u svakoj sesiji trebalo bi da se nadu „ekspert“ različitih provenijencija, koji bi upravo obezbedili i različite poglede ili, u akademskom žargonu popularnije izraženo, multiperspektivnost. Moderatori će biti takođe sa Beogradskog univerziteta, ali mlade snage, doktorandi. Svaka sesija trajeće sat i po. I svi će sa sesija izaći... pa recimo: bogatiji, zamisljeniji.

Fino smo to zamislili i – odmah doveli u pitanje da li to što smo mislili uopšte možemo da udesimo. Ipak, zar nije dovoljan jedan skup, eventualno dva, zar ima toliko različitih čvoršta oko kojih se i unutar kojih se mišljenje obrazovanja odigrava? – Ima, iako smo dali sebi za pravo i smislili ih bez problema i neusljesne. Poslušajte, uostalom. Prva tema je, naravno, morala biti ona koja je iniciralo pomenuto nezadovoljstvo: nazvali smo je „škola i/ili nasilje“. Višeznačnost ovog kaostilni naslova tema hotimica je. Ono „ili“ u naslovu moglo se čitati i kao postvojevanje i kao alternativa. I kao izjednačavanje škole i nasilja i kao izbor između školovanja i nasilništva. A ono „i“ trebalo je da omogućiti i neutralniju elaboraciju njihovog odnosa. Slično je bilo i sa nazivom druge sesije: „Socijalizacija i/ili individualizacija“. Jasná stvar: idu li skupa – dakako u obrazovanju – ili se isključuju ili jedno od toga ima prednost... Činilo nam se da ovakvim formulacijama otvaramo prostor da – na u svakom smislu otvorenom prostoru – sve ili gotovo sve varijante obrazovanja (na vazda) otvorena (većita) pitanja dođu do izražaja a, vidočete, ni propitivanje samih tako postavljenih formulacija nije izostalo u diskusijama.

Treća sesija nije sadržala „i/ili“ u svojoj konstrukciji, ali je imala jednu znakovitu, opominjucu crtu, opet podložnu različitim tumačenjima: „Vrednosti u obrazovanju – vrednost obrazovanja“. I zaista, vrednosti, pitanje vrednosti, čak sistema vrednosti, neretko je, i po pravilu, nepropitno, da ne kažemo nekritički, prizivano u medijima. Kome, otkud, kakve, čije je i s obzirom na šta vrednosti, obrazovne ili one koje obrazovanje (samo?) prenosi? Odgovori na ta pitanja trebalo je da prirodno i dosledno vode sledećoj sesiji, u kojoj se ono „ili“ trebalo da zapita nije li reč o jednacjenu (po mestu tvorbe) ili pak o razilaženju. I bili smo ubeđeni, možda i pogrešno, da ono to čini nežno i dovoljno sugestivno, ali tako da ne sugerise unapred poželjne odgovore.

Petom i šestom sesijom, trećim radnim danom, trećim petkom, valjalo je zaokružiti čitav ciklus, ali možda i relaksirati napetosti koje su formirali prethodni susreti. Nije bilo ni crta ni nedoumica oko „ili“, već smo se jednostavno zapitali, zajednički naslov od Fridriha Ničea, nad „Budućnošću obrazovnih institucija“. S obzirom na sve prethodno izrečeno, mislili smo da malo odgovornog „futurizma“ lepo može da poentira, u pesimističkom ili optimističkom tonu, vidočemo, raspravu, pre svega o školi, a onda i o onome što se naziva neformalnim i neformalnim obrazovanjem, a sve s obzirom na nove izazove koji su već na sceni ili se najavljuju. I da ne ostane sve na nivou apstrakcije, zaiskali smo da u poslednjoj sesiji, u onom partikularnom onoga što je suštinski obrazovno, izučimo i razlučimo i ono što bi moglo biti opšte ili univerzalno. Ta sesija nazvana je „Obrazovne situacije“ i trebalo je da nas teorijski suoči s neposrednom obrazovnom praksom, u novim i sve novijim okruženjima, sa novim i sve novijim zahtevima...

Kad smo kod konkretnog i neposrednog, ponovo bi se moglo reći da smo sve lepo smislili, ali još uvek „u glavama“, još uvek je predstavta o tome kako sve operacionalizovati bila (pre)daleko. Tačnije, ko bi se odvažao, sve da odgovarajućih prihvatanih i ima, ovakvom pozivu? Našoj odvažnosti ili navodnosti nad kojima laškamo sebi da su plemenite, na sreću ili nesreću, ni tada nije bilo kraja: napravivši ponudu koja ne može da se odbije. Za razliku od mafijaškog konteksta u kojem se ustališa ova sintagma, napisali smo nekoliko reči o samoj ideji, koje ćemo poslati zvaničnima i nadati se, čista srca i apelujući na istovrsnu sročnost, da im neće moći odoleti.

Trebalo ih je najpre upoznati, što bi bilo i samopolaganje računna, šta se krije, za šta je šifra ta čudna reč – Mislilište. I ovako smo to, sasvim jasno, kratko i otvoreno sročili:

Mislilište je zamisljeno kao akademski prostor otvorene rasprave o temama od javnog interesa. U organizaciji Univerziteta u Beogradu, Mislilište se odvija u Kapetan Mišingov zdanju. U svom prvom izdanju, Mislilište se otvara za pitanja obrazovanja. Pozvani su da u kvalifikovanom i odgovornom razgovoru učestvuju teoretičari i praktičari obrazovnih delatnosti, ali i naujsja zainteresovana javnost. Dobrodošla su različita viđenja sadašnjosti i budućnosti obrazovnog organizovanja i obrazovnih institucija, a posebno uloge univerziteta u njima.

Sama činjenica da niko nije odregovao u stilu: „ne maštajte“ ili „ne budalite“, bila je ohrabrujuća, ali smo takođe bili svesni da smo ponudili tek idejnu skicu, ličnu kartu

Mislilišta u nastanku i opšti poziv, *pre urbi et orbi* novim uvodničarima koje je trebalo dozvati. Za njih je bilo neophodno dopisati još koju reč. Ok, ne gubeći elan, idi čemo po sesijama, odlučismo. Za „škola i/ili nasilje“ možda i nije bilo potrebno posebno „potkupljivanje“: svima je tema bila bliska ili, bolje, svima je još nematuzovani problem na tragičan način bio blizak. Ipak, valjalo bi da jedno pozivno pismo sadrži i granicničko mišljenja o temi, kao i pitanja oko kojih bi se vodila rasprava a istovremeno ne ogrešiti se o nalog akademске slobode. Evo kako smo na kraju obrazložili temu:

Da li školovanje predstavlja branu nasilju ili je instrument sistemskog nasilja? I kakvo školovanje? Da li se izvesni takoreći slučajno dešava i u školama ili ga one nekako (re)produkuju? Ne postoji li nasilje nasilje na svim nivoima obrazovanja i koji su mehanizmi koji ga čine prihvatljivim ili čak poželjnim?

Mislilište 13. oktobar [Foto: A. Đ.]

a, svesni da u ovom pogledu teško da možemo biti isključive, i uopšte sudije, ne uskratiti mogućnosti i pravu učesnicima da detektuju neke druge. Evo kako je to obrazloženje teme na kraju ispisano:

Šta će se razmenilo, a šta će se tek promeniti u školama i na univerzitetima, s obzirom na već novih tehnologija, novih medija i novih pristupa obrazovanju? Da li bezmalno univerzalna dostupnost informacija menja nešto na karakteru nastave? Da li neograničen pristup učenicima i studenata višestrukim izvorima saznanja derogira ulogu nastavnika ili je samo čini zahtevnijom? Da li se veći deo sticanja obrazovanja – i kakvog obrazovanja – preseļjava u vaninstitucionalne regione ili u alternativne institucije obrazovanja? Da li pandemijske, ekološke i druge globalne krize osuđuju ustanove obrazovanja na temeljni preobražaj? Ne najavljuje li veštačka inteligencija ne samo suton klasične podelje uloga u obrazovnom procesu, već i njegovu još do kraja nepredviđivu mutaciju?

Pa i sad kad čitamo, čini se da smo sve pokrili ili, bolje, sve priložili za otkrivanje. I načas smo pomislili kako bi moglo izgledati da smo potencijalne učesnike stavili u pomalo nečasnu poziciju: mi postavljamo scenu, nemamo nikakav scenario niti režiju, a vi vidite kako ćete osmisliti i odigrati svoju ulogu u njoj. Ali takav je valjda posao (dobnih) urednika, spremno smo našli alibi. Škalo smo uostalom imali u vidu i štavise propagirali kao svojevrstno ložniku upravo otvaranje a ne zatvaranje, upravo nađmo da se nekako zasnaje ta otvorenost, otvorenost za raspravu, a zapreči njeno dirigovanje ili zaključivanje unapred. Tako je bilo i sa pozivom na poslednju sesiju. Nazvali smo je „Obrazovne situacije“ jer smo, pomalo nasuprot prethodnoj sesiji, hteli da vidimo postoje li, i ako postoje, koje u neke makar relativno stabilne konstante u onome što se kroz istoriju i kulture nazivalo i naziva obrazovanje, posebno imajute u vidu savremene izazove. Krovnu temu te poslednje sesije obrazložili smo ovako:

S obzirom na ubrzani razvoj društva, privrede i tehnike, šta je preostalo od negdanje slike obrazovanja? Nisu li ustuknuli svi predmetni kanoni i nastavni protokoli? Ako je neki pretekao, koji? Ako nije, zašto? Upravo iz ovog pitanja iznikla je i sve aplikativniji obrazovni program? Nije li sišla sa scene i svaka hierjarhija aktera obrazovanja – nastavnici/mentor-učenik/student – a s njom možda i svako vrednovanje postignuća? Ima li prostora za preobražaj starih ili za neke nove aktere u nastavnim procesu? I šta će se uopšte (sve) nazvati nastavom, kada su već ozakonjeni njih najrazličitiji oblici? Koje je to jezgro koje će nam dozvoliti da još uvek govorimo o organizovanom obrazovanju poljanika: njihovo kakvo-takvo (ili svakakvo) učenje, sticanje znanja i veština; iskušavanje i usvajanje novih doživljaja; lična transformacija s obzirom na spoljne izazove; razvoj moždanih sinapsi; ili gasenje?

I vidimo da je dobro, da pomalo bezobrazno parafraziramo. Ili, u svakom slučaju, da zasad ne možemo bolje. Sad je još samo trebalo da nađemo „žrtve“, da prepoznamo, izaberemo i prizovemo one kojima bi ovakvi neodoljivi pozivi mogli nešto značiti, koji bi ovako segmentirane teme mogli kompetentno diskutovati, koji bi, ukraliko, osim nas, bili i realizatori našeg – u ideji – genijalnog paklenog plana. To već nismo mogli sami. Presudnu ulogu pri izboru učesnika imao je selektor programa koji je skupa sa Stašom Bačić bio istrajn i pouzdan kontrolor sistemnosti zamisljenog programa.

I, nećete verovati, da li zbog neodoljivosti poziva, da li zbog ličnog autoriteta ili nečeg trećeg, odziv mudrih glava Univerziteta u Beogradu bio je sjajan. I onima koji nisu mogli zbog svojih obaveza ili nekog drugog razloga da učestvuju, uvereni smo, bilo je iskreno žao. Naravno, bilo je rotacija i rokada, bilo je otkazivanja i „uletanja“ u poslednji čas, ali čak i tada, dominirala je saradljivost, volja da se bude deo jednog Mislilišta u povuju. Neki su pripremili čitave pisane govore, neki tek teze ili apstrakte, i jedni i drugi nam svoje zapise poslali znatno unapred; bezmalno svi su iskoristili priliku da artikulišu svoja ranija istraživanja, ali i vodili brigu o formatu i o karakteru svojih izlaganja. Zapravo smo im zahvalni u meri koju ne možemo izreći a da ne zazvuči otrojan. Stoga ćemo samo reći da su na kraju, kao uvodničari (i potom aktivni diskutanti, vidočete) učestvovali, po ređu izlaska na scenu: Aleksandar Pavlović, Tamara Džamajna Ignjatović, Mirko Filipović, Isidora Janić, Dragica Popadić, Časlav Koprivica, Jelena Vranješević, Aleksandar Fatić, Aleksandar Dobrićević, Jelena Krnjaja, Jelena Vasilijević, Predrag Krstić, kao „džoker“ zbog iznenadnog izostanka najavljene učesnice, potom Aleksandar Baucal, Jelena Guga, Dobrinka Kuzmanović, Nevena Mitrančić, Aleksandra Ilić Rajković ili Milica Milojević. Obzimo i/a (aha, umemo da se igramo i drugim veznicima!) stimulativno su ih moderirali i – beskraino im hvala što su na to pristali; nađamo se da im je bilo inspirativno – (opet

hinjenu, prepustili smo narečenoj zapanitosti da odzvuči ili odzveći u ušima onih koje smo pozvali. Pa ako to preživimo... ... A i ako ne preživimo, trebalo je zaokružiti mišljenje Mislilišta, trebalo je koncipirati poslednji dan i njegove dve sesije. To je izgledalo ipak lakše. Izgledalo. Zaista, kao da tek molbu ili zahtev da se priča o budućnosti obrazovnih institucija ne treba posebno obrazlagati. Ali osetili smo da to preti druga opasnost, opasnost rasplinjavanja, neprednih monologa, disperzije neuporedivih diskusija. Brojne su vizije sadašnjosti i prošlosti obrazovanja, a s obzirom na trenutne nakaje ili nagoveštaje, svako bi mogao prema svom sluhu ili osećaju projektovati šta će se zbiti, ili šta se neće zbiti, ili šta bi trebalo da se zbiva, sa školom i drugim ustanovama koje bi potencijalno mogle da je dopune ili čak zamene. Ipak je trebalo ukazati na izazove koje smo pre svega imali u vidu

Mislilište 13. oktobar [Foto: A. Đ.]

a, svesni da u ovom pogledu teško da možemo biti isključive, i uopšte sudije, ne uskratiti mogućnosti i pravu učesnicima da detektuju neke druge. Evo kako je to obrazloženje teme na kraju ispisano:

Šta će se razmenilo, a šta će se tek promeniti u školama i na univerzitetima, s obzirom na već novih tehnologija, novih medija i novih pristupa obrazovanju? Da li bezmalno univerzalna dostupnost informacija menja nešto na karakteru nastave? Da li neograničen pristup učenicima i studenata višestrukim izvorima saznanja derogira ulogu nastavnika ili je samo čini zahtevnijom? Da li se veći deo sticanja obrazovanja – i kakvog obrazovanja – preseļjava u vaninstitucionalne regione ili u alternativne institucije obrazovanja? Da li pandemijske, ekološke i druge globalne krize osuđuju ustanove obrazovanja na temeljni preobražaj? Ne najavljuje li veštačka inteligencija ne samo suton klasične podelje uloga u obrazovnom procesu, već i njegovu još do kraja nepredviđivu mutaciju?

Pa i sad kad čitamo, čini se da smo sve pokrili ili, bolje, sve priložili za otkrivanje. I načas smo pomislili kako bi moglo izgledati da smo potencijalne učesnike stavili u pomalo nečasnu poziciju: mi postavljamo scenu, nemamo nikakav scenario niti režiju, a vi vidite kako ćete osmisliti i odigrati svoju ulogu u njoj. Ali takav je valjda posao (dobnih) urednika, spremno smo našli alibi. Škalo smo uostalom imali u vidu i štavise propagirali kao svojevrstno ložniku upravo otvaranje a ne zatvaranje, upravo nađmo da se nekako zasnaje ta otvorenost, otvorenost za raspravu, a zapreči njeno dirigovanje ili zaključivanje unapred. Tako je bilo i sa pozivom na poslednju sesiju. Nazvali smo je „Obrazovne situacije“ jer smo, pomalo nasuprot prethodnoj sesiji, hteli da vidimo postoje li, i ako postoje, koje u neke makar relativno stabilne konstante u onome što se kroz istoriju i kulture nazivalo i naziva obrazovanje, posebno imajute u vidu savremene izazove. Krovnu temu te poslednje sesije obrazložili smo ovako:

S obzirom na ubrzani razvoj društva, privrede i tehnike, šta je preostalo od negdanje slike obrazovanja? Nisu li ustuknuli svi predmetni kanoni i nastavni protokoli? Ako je neki pretekao, koji? Ako nije, zašto? Upravo iz ovog pitanja iznikla je i sve aplikativniji obrazovni program? Nije li sišla sa scene i svaka hierjarhija aktera obrazovanja – nastavnici/mentor-učenik/student – a s njom možda i svako vrednovanje postignuća? Ima li prostora za preobražaj starih ili za neke nove aktere u nastavnim procesu? I šta će se uopšte (sve) nazvati nastavom, kada su već ozakonjeni njih najrazličitiji oblici? Koje je to jezgro koje će nam dozvoliti da još uvek govorimo o organizovanom obrazovanju poljanika: njihovo kakvo-takvo (ili svakakvo) učenje, sticanje znanja i veština; iskušavanje i usvajanje novih doživljaja; lična transformacija s obzirom na spoljne izazove; razvoj moždanih sinapsi; ili gasenje?

I vidimo da je dobro, da pomalo bezobrazno parafraziramo. Ili, u svakom slučaju, da zasad ne možemo bolje. Sad je još samo trebalo da nađemo „žrtve“, da prepoznamo, izaberemo i prizovemo one kojima bi ovakvi neodoljivi pozivi mogli nešto značiti, koji bi ovako segmentirane teme mogli kompetentno diskutovati, koji bi, ukraliko, osim nas, bili i realizatori našeg – u ideji – genijalnog paklenog plana. To već nismo mogli sami. Presudnu ulogu pri izboru učesnika imao je selektor programa koji je skupa sa Stašom Bačić bio istrajn i pouzdan kontrolor sistemnosti zamisljenog programa.

I, nećete verovati, da li zbog neodoljivosti poziva, da li zbog ličnog autoriteta ili nečeg trećeg, odziv mudrih glava Univerziteta u Beogradu bio je sjajan. I onima koji nisu mogli zbog svojih obaveza ili nekog drugog razloga da učestvuju, uvereni smo, bilo je iskreno žao. Naravno, bilo je rotacija i rokada, bilo je otkazivanja i „uletanja“ u poslednji čas, ali čak i tada, dominirala je saradljivost, volja da se bude deo jednog Mislilišta u povuju. Neki su pripremili čitave pisane govore, neki tek teze ili apstrakte, i jedni i drugi nam svoje zapise poslali znatno unapred; bezmalno svi su iskoristili priliku da artikulišu svoja ranija istraživanja, ali i vodili brigu o formatu i o karakteru svojih izlaganja. Zapravo smo im zahvalni u meri koju ne možemo izreći a da ne zazvuči otrojan. Stoga ćemo samo reći da su na kraju, kao uvodničari (i potom aktivni diskutanti, vidočete) učestvovali, po ređu izlaska na scenu: Aleksandar Pavlović, Tamara Džamajna Ignjatović, Mirko Filipović, Isidora Janić, Dragica Popadić, Časlav Koprivica, Jelena Vranješević, Aleksandar Fatić, Aleksandar Dobrićević, Jelena Krnjaja, Jelena Vasilijević, Predrag Krstić, kao „džoker“ zbog iznenadnog izostanka najavljene učesnice, potom Aleksandar Baucal, Jelena Guga, Dobrinka Kuzmanović, Nevena Mitrančić, Aleksandra Ilić Rajković ili Milica Milojević. Obzimo i/a (aha, umemo da se igramo i drugim veznicima!) stimulativno su ih moderirali i – beskraino im hvala što su na to pristali; nađamo se da im je bilo inspirativno – (opet

po ređu izlaska na scenu): Milica Sekulović, Dragana Purešević, Nataša Šmelc, Miloš Janković, Ana Lipij i Marija Petrović. Znamo da ovo zvuči kao odjavna Spica, ali prerano ste se obradovali. Još nekoliko imena moraju da nadu mesto i u ovom uvodniku, tim pre što ih u transkriptima izlaganja neće biti. Reč je o kolegama i studentima sa Arhitektonskog fakulteta. Kao vizuelna i prijateljska podrška obrazovanju Mislilišta, od samog početka sa nama su bili Branko Pavić i Dragan Protić Prota, angažovani umetnik koji stoji iza imena i svih podvuhata možda još poznatije (kontra-)kulturne institucije „Škart“, sa kojima smo nadahnuto tragali za prikladnom atmosferom i identitetom Mislilišta. Oni su obojili i ozvučili, oni su dali perspektivu i melodiju, oni su strukturirali amfiteatar i centralni i/a suočili uvodničare i publiku, sa njima smo zajedno izgradili jednu mikroekologiju Mislilišta. Oni su napravili velike zastave: zastavu Mislilišta i zastavu svake njene sesije, koje su se takođe smenjivale kako je na koju dolazio red. Na zastavi Mislilišta je samo logotip Mislilišta, za koji verujemo da verno odražava njegov karakter.

I preko toga, sa Brankom i Protom organizovali smo radionicu na Arhitektonskom fakultetu u kojoj su učestvovale naše kolege i studenti koji su posvećeni pitanju obrazovanja arhitekata. Oni su zajedno, na bazi ličnog iskustva, svojom energijom i uverenjem, doprineli da se dvorište Rektorata transformiše u Mislilište. Radionica je otvorena pitanjem Branka Pavića – Šta pamte četiri lipe u dvorištu Kapetan Mišingov zdanja? Na radionici se promišljala atmosfera pod lipama danas i u danima studentskih protesta 1968. godine. Učesnici ove jednodnevne radionice osmislili su zastave manjeg formata i, paralelno, uvećbavali horsko izvođenje Protinih rečitativa. Te zastave i ti rečitativi predstavljaju samostalna umetnorska ostvarenja prostećela iz ličnih recepcija i istraživanja na tragu velikih tema koje smo ovim programom Mislilišta o obrazovanju otvorili.

Zastave koje su kreirali slikar Sava Knežević i arhitekta Ana Zorić, Aleksandra Milovanović, Aleksandra Đorđević, Mladen Pešić i Aleksandra Bašić, kao i studenti arhitekture Nina Obradović, Vera Petronijević, Boško Zdravković, Katarina Gavrilović, Damjan Trifunović, Anja Nedeljković i VuK Spalević, prvrveno su posade u zemlju oko lipa u dvorištu Kapetan Mišingov zdanja, a da tako različite slobodno vjore i dozivaju. Taj čin smo videli, nadamo se da nismo bili jedini, kao simbolično osvajanje prostora za kritičko i kreativno mišljenje, za promišljenu, živu raspravu o obrazovanju u jednoj novonastaloj, takoreći, meta-obrazovnoj situaciji.

Konačno je dogorevono ono što je izvodljivo. Početak svake sesije označice se iznošenjem velike zastave uz glasnitu uvođnu rečitativa: kolektivnog, ustručavamo se reći horskog, gromoglasnog imena kojih nema u Mislilištu, jedinstvenog, jedinstvenog, istrajnog na zvučanju koje je, samo naizgled paradoksalno, naglašavalo i značenje. Režija je dalje podrazumevala ili pretpostavljala da, pred početak svake diskusije, šum talasa prekida žamor prisutnih u Mislilištu i unosi jednu nelagodu koja se dodatno pojačava intonacijom rečitativa, a sve skupa zvuči kao da se talas kolektivnog nemira raspršo u mnoštvo pojedinačnih ne(tako)razgovetnih glasova. Sa dozom neverice i merom zbuđenosti, moderatori pozdravljaju uvodničare i najavljuju temu sesije. Možda u izvođenju nije sve zvučalo kako je režirano, a ako je delovalo kao slabo režirano – dobro je da je tako. Režirani segmenti namerno nisu uvećbavani niti je njihov sled usklađivan, zato što segmenti (rečitativi i diskusije) nisu pomirljivi i zato što Mislilište nije pozorište: sam događaj ne sme biti predstava iako prostor sugerise scenu i teatar.

Kao mesto suočavanja različitih viđenja, prostor je organizovan u kvadratu u čijim temenima su lipe; sa sve četiri strane kvadrata postavljene su stolice za učesnike kao za publiku u total-teatru, usmeravaju pažnju ka „sceni“ koja je u središtu amfiteata; tu su četiri stolice, za moderatora i uvodničare, postavljene tako da se u uvodničari međusobno gledaju i neposredno sučeljavaju suprotstavljene strane viđenja predložene teme ili problemskog polja, kako smo u programu označili diskusije. Okupljeni oko teme sesije, pod lipama i pod zastavom Mislilišta, u središtu dvorišta, uvodničari sede blizu da se međusobno čuju i vide, a ne kako je uobičajeno na panelima – frontalno, licem

Mislilište 13. oktobar [Foto: A. Đ.]

a, svesni da u ovom pogledu teško da možemo biti isključive, i uopšte sudije, ne uskratiti mogućnosti i pravu učesnicima da detektuju neke druge. Evo kako je to obrazloženje teme na kraju ispisano:

Šta će se razmenilo, a šta će se tek promeniti u školama i na univerzitetima, s obzirom na već novih tehnologija, novih medija i novih pristupa obrazovanju? Da li bezmalno univerzalna dostupnost informacija menja nešto na karakteru nastave? Da li neograničen pristup učenicima i studenata višestrukim izvorima saznanja derogira ulogu nastavnika ili je samo čini zahtevnijom? Da li se veći deo sticanja obrazovanja – i kakvog obrazovanja – preseļjava u vaninstitucionalne regione ili u alternativne institucije obrazovanja? Da li pandemijske, ekološke i druge globalne krize osuđuju ustanove obrazovanja na temeljni preobražaj? Ne najavljuje li veštačka inteligencija ne samo suton klasične podelje uloga u obrazovnom procesu, već i njegovu još do kraja nepredviđivu mutaciju?

Pa i sad kad čitamo, čini se da smo sve pokrili ili, bolje, sve priložili za otkrivanje. I načas smo pomislili kako bi moglo izgledati da smo potencijalne učesnike stavili u pomalo nečasnu poziciju: mi postavljamo scenu, nemamo nikakav scenario niti režiju, a vi vidite kako ćete osmisliti i odigrati svoju ulogu u njoj. Ali takav je valjda posao (dobnih) urednika, spremno smo našli alibi. Škalo smo uostalom imali u vidu i štavise propagirali kao svojevrstno ložniku upravo otvaranje a ne zatvaranje, upravo nađmo da se nekako zasnaje ta otvorenost, otvorenost za raspravu, a zapreči njeno dirigovanje ili zaključivanje unapred. Tako je bilo i sa pozivom na poslednju sesiju. Nazvali smo je „Obrazovne situacije“ jer smo, pomalo nasuprot prethodnoj sesiji, hteli da vidimo postoje li, i ako postoje, koje u neke makar relativno stabilne konstante u onome što se kroz istoriju i kulture nazivalo i naziva obrazovanje, posebno imajute u vidu savremene izazove. Krovnu temu te poslednje sesije obrazložili smo ovako:

S obzirom na ubrzani razvoj društva, privrede i tehnike, šta je preostalo od negdanje slike obrazovanja? Nisu li ustuknuli svi predmetni kanoni i nastavni protokoli? Ako je neki pretekao, koji? Ako nije, zašto? Upravo iz ovog pitanja iznikla je i sve aplikativniji obrazovni program? Nije li sišla sa scene i svaka hierjarhija aktera obrazovanja – nastavnici/mentor-učenik/student – a s njom možda i svako vrednovanje postignuća? Ima li prostora za preobražaj starih ili za neke nove aktere u nastavnim procesu? I šta će se uopšte (sve) nazvati nastavom, kada su već ozakonjeni njih najrazličitiji oblici? Koje je to jezgro koje će nam dozvoliti da još uvek govorimo o organizovanom obrazovanju poljanika: njihovo kakvo-takvo (ili svakakvo) učenje, sticanje znanja i veština; iskušavanje i usvajanje novih doživljaja; lična transformacija s obzirom na spoljne izazove; razvoj moždanih sinapsi; ili gasenje?

I vidimo da je dobro, da pomalo bezobrazno parafraziramo. Ili, u svakom slučaju, da zasad ne možemo bolje. Sad je još samo trebalo da nađemo „žrtve“, da prepoznamo, izaberemo i prizovemo one kojima bi ovakvi neodoljivi pozivi mogli nešto značiti, koji bi ovako segmentirane teme mogli kompetentno diskutovati, koji bi, ukraliko, osim nas, bili i realizatori našeg – u ideji – genijalnog paklenog plana. To već nismo mogli sami. Presudnu ulogu pri izboru učesnika imao je selektor programa koji je skupa sa Stašom Bačić bio istrajn i pouzdan kontrolor sistemnosti zamisljenog programa.

I, nećete verovati, da li zbog neodoljivosti poziva, da li zbog ličnog autoriteta ili nečeg trećeg, odziv mudrih glava Univerziteta u Beogradu bio je sjajan. I onima koji nisu mogli zbog svojih obaveza ili nekog drugog razloga da učestvuju, uvereni smo, bilo je iskreno žao. Naravno, bilo je rotacija i rokada, bilo je otkazivanja i „uletanja“ u poslednji čas, ali čak i tada, dominirala je saradljivost, volja da se bude deo jednog Mislilišta u povuju. Neki su pripremili čitave pisane govore, neki tek teze ili apstrakte, i jedni i drugi nam svoje zapise poslali znatno unapred; bezmalno svi su iskoristili priliku da artikulišu svoja ranija istraživanja, ali i vodili brigu o formatu i o karakteru svojih izlaganja. Zapravo smo im zahvalni u meri koju ne možemo izreći a da ne zazvuči otrojan. Stoga ćemo samo reći da su na kraju, kao uvodničari (i potom aktivni diskutanti, vidočete) učestvovali, po ređu izlaska na scenu: Aleksandar Pavlović, Tamara Džamajna Ignjatović, Mirko Filipović, Isidora Janić, Dragica Popadić, Časlav Koprivica, Jelena Vranješević, Aleksandar Fatić, Aleksandar Dobrićević, Jelena Krnjaja, Jelena Vasilijević, Predrag Krstić, kao „džoker“ zbog iznenadnog izostanka najavljene učesnice, potom Aleksandar Baucal, Jelena Guga, Dobrinka Kuzmanović, Nevena Mitrančić, Aleksandra Ilić Rajković ili Milica Milojević. Obzimo i/a (aha, umemo da se igramo i drugim veznicima!) stimulativno su ih moderirali i – beskraino im hvala što su na to pristali; nađamo se da im je bilo inspirativno – (opet

Mislilište 13. oktobar [Foto: A. Đ.]

a, svesni da u ovom pogledu teško da možemo biti isključive, i uopšte sudije, ne uskratiti mogućnosti i pravu učesnicima da detektuju neke druge. Evo kako je to obraz

6. oktobar

sesija 1 [17:00 – 18:30]

ŠKOLA I/ILI NASILJE

Da li školovanje predstavlja branu nasilju ili je instrument sistemskog nasilja? I kakvo školovanje? Da li se nasilje takoreći slučajno dešava i u školama ili ga one nekako (re)produkuju? Ne postoji li izvesno nasilje na svim nivoima obrazovanja i koji su mehanizmi koji ga čine prihvatljivim ili čak poželjnim?

r e č i t a t i v

rasprava

moderatorka: Milica Sekulović

[pedagoškinja, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

uvodničari:

Aleksandar Pavlović

[teoretičar knjževnosti,

Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

Tamara Džamonja Ignjatović

[psihološkinja, Filozofski fakultet]

Mirko Filipović

[sociolog, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju]

d i s k u s i j a

6. oktobar

sesija 2 [19:00 – 20:30]

SOCIJALIZACIJA I/ILI INDIVIDUALIZACIJA

Kako zajednica, najčešće istovremeno, postavlja (naizgled?) protivrečne ciljeve obrazovanja: i društvena integracija i proizvodnja samosvojnih pojedinaca? Da li je moguće, nužno i uopšte poželjno oba: "individualizacija kroz socijalizaciju"? Ako ne, čemu dati prednost; s obzirom na kakvu viziju svrhe obrazovanja? Ugrubo: obrazovanje kao priprema za tržište rada, za kvalifikovanog građanina ili samousavršavanje? U kojoj meri takva odluka zavisi i od lokalnog stanja društva? Da li, najzad, proklamovana univerzalna dostupnost i inkluzivnost obrazovnih ustanova jemči ili simulira i jednakost uslova obrazovanja i njegov kvalitet. Obrazovanje dostupno svima ili privilegija? Privilegija bogatih ili izvrsnih?

r e č i t a t i v

rasprava

moderatororka: Dragana Purešević

[pedagoškinja, Filozofski fakultet]

uvodničari:

Isidora Jarić

[sociološkinja, Filozofski fakultet]

Dragan Popadić

[psiholog, Filozofski fakultet]

Časlav Koprivica

[filozof, Fakultet političkih nauka]

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju]

d i s k u s i j a

13. oktobar

sesija 4 [19:00 – 20:30]

DRUŠTVENI I/ILI OBRAZOVNI SISTEM VREDNOST OBRAZOVANJA

Savremeno obrazovanje je bez izuzetka viđeno kao podsistem društva – šta se time dobija, a šta gubi? Da li obrazovanje (treba da) služi društvu ili obrnuto: društvo je dužno da ga servisira? Da li samostalnost i društvenu kritičnost programa obrazovnih institucija mogu da propišu i štaviše garantuju oni koji predstavljaju širu zajednicu od obrazovne i organizuju njihovu mrežu? Da li se, najzad, ciljevi obrazovanja i društva podudaraju ili razilaze? Da li, univerzitet makar, može ili mora da ne bude „društveno koristan“? Ukratko, za šta se školujemo? A obrazujemo?

r e č i t a t i v

rasprava

moderator: Miloš Janković

[politikolog, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

uvodničari:

Živka Krnjaja

[pedagoškinja, Filozofski fakultet]

Predrag Krstić

[filozof, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

Jelena Vasiljević

[antropološkinja, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

d i s k u s i j a

Mislilište 20. oktobar [foto: A. Đ.]

20. oktobar

sesija 5 [17:00 – 18:30]

BUDUĆNOST OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

Šta se već promenilo, a šta će se tek promeniti u školama i na univerzitetima, s obzirom na razvoj novih tehnologija, novih medija i novih pristupa obrazovanju? Da li bezmalno univerzalna dostupnost informacija menja nešto na karakteru nastave? Da li neograničen pristup učenika i studenata višestrukim izvorima saznanja derogira ulogu nastavnika ili je samo čini zahtevnijom? Da li se veći deo sticanja obrazovanja – i kakvog obrazovanja – preseljava u vaninstitucionalne regione ili u alternativne institucije obrazovanja? Da li pandemijske, ekološke i druge globalne krize osuđuju ustanove obrazovanja na temeljni preobražaj? Ne najavljuje li veštačka inteligencija ne samo suton klasične podelu uloga u obrazovnom procesu, već i njegovu još do kraja nepredvidljivu mutaciju?

r e č i t a t i v

rasprava

moderatororka: Ana Lipij

[filozofkinja, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

uvodničari:

Aleksandar Baucal

[psiholog, Filozofski fakultet]

Jelena Guga

[teoretičarka novomedijske umetnosti i kulture,

Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

Dobrinka Kuzmanović

[psihološkinja, Filološki fakultet]

d i s k u s i j a

20. oktobar

sesija 6 [19:00 – 20:30]

OBRAZOVNE SITUACIJE

S obzirom na ubrzani razvoj društva, privrede i tehnike, šta je preostalo od negdanje slike obrazovanja? Nisu li ustuknuli svi predmetni kanoni i nastavni protokoli? Ako je apliki pretekao, koji? Ako nije, za volju čega su smišljeni aplikativni i sve aplikativniji obrazovni programi? Nije li sišla sa scene i svaka hijerarhija aktera obrazovanja – nastavnik/mentor–učenik/student – a s njom možda i svako vrednovanje postignuća? Ima li prostora za preobražaj starih ili za neke nove aktere u nastavnom procesu? I šta će se uopšte (sve) nazvati nastavom, kada su već ozakonjeni njeni najrazličitiji oblici? Šta je to jezgro koje će nam dozvoliti da još uvek govorimo o organizovanom obrazovanju polaznika: njihovo iskustvo i usvajanje novih doživljaja; lična transformacija s obzirom na spoljne izazove; razvoj moždanih sinapsi; ili gašenje?

r e č i t a t i v

rasprava

moderatororka: Marija Petrović

[filozofkinja, Filozofski fakultet]

uvodničari:

Nevena Mitranić Marinković

[pedagoškinja, Filozofski fakultet]

Aleksandra Ilić Rajković

[pedagoškinja, Filozofski fakultet]

Milica Milojević

[urbanistkinja, Arhitektonski fakultet]

d i s k u s i j a

Mislilište 20. oktobar [foto: A. Đ.]

OTVARANJE Mislilišta

Vladan Đokić, rektor Univerziteta u Beogradu

Dobro veče svima, dobro došli u Mislilište.

Mislilište je zamišljeno kao jedan javni prostor, akademski prostor u kojem se raspravlja o važnim društvenim temama. Zamišljeno je da o tim temama razgovaraju pre svega članovi akademske zajednice, ali i šira javnost koju one dotiču.

Inicijatori ideje Mislilišta su naučnici i profesori sa našeg Univerziteta, sa nekoliko fakulteta i instituta. U ime Univerziteta u Beogradu, pre svega bih hteo da se zahvalim inicijatorima, da se zahvalim svima koji učestvuju u programu, pre svega moderatorima i uvodničarima. I da se zahvalim svima vama koji ste došli da učestvujete u današnjoj raspravi, da budete deo Mislilišta.

Snaga ove ideje sastoji se u tome da kompetentni stručnjaci iz različitih oblasti mogu da diskutuju o temama koje su veoma važne za naš društveni život, daju svoja mišljenja, argumentovano i akademski upravljaju o važnim pitanjima i pojavama u društvu. Današnja, odnosno prva tema Mislilišta, veoma aktuelna tema koja nas okuplja, jeste Obrazovanje.

Ove godine na polju obrazovanja imali smo niz veoma upečatljivih događaja i poruka koje iz njih treba izvesti. Mislili smo da je prava tema da se započne ovaj ciklus, ne samo visoko obrazovanje, već obrazovanje u celini. O obrazovanju ćemo razgovarati u šest sesija, tri petka, počevši dve sesije danas, zatim isto tako sledećeg petka, 13. oktobra, druge dve sesije i 20. oktobra treće dve sesije. Današnje sesije započinjemo dvema temama. Prva je Škola i/ili nasilje, zatim posle pauze otpočemo drugu sesiju čiji je naziv Socijalizacija i/ili individualizacija i time ćemo zaokružiti današnji segment razgovora.

Ni izbor prostora u kojem ćemo razgovarati nije slučajna. Ovo je otvoreni javni prostor, ali nije trg, ulica, ni park, već univerzitetski prostor, otvoreni, javni prostor koji je pravo mesto za javne diskusije, argumentovane diskusije akademske zajednice, ali još jednom ponavljam – otvorene za javnost – i pozivam i one koji nisu članovi naše akademske zajednice da se aktivno uključe i budu deo ovih razgovora.

Želim da na kraju čitavog ciklusa napravimo transkript razgovora, mišljenja, sučeljavanja, argumentovanog mišljenja – izvesni zaključak ovih naših razmatranja. Nadam se da je tema Obrazovanje samo prva u nizu o kojoj će se u Mislilištu razgovarati i da ćemo posle ove teme razgovarati i o nekim drugim temama koje su takođe važne za naše društvo.

Još jednom zahvaljujem se svima. Proglašavam Mislilište otvorenim.

Beograd, 6. oktobar 2023.

Zatvaranje MISLILISTA

Vladan Đokić, rektor Univerziteta u Beogradu

Evo, pre dve nedelje smo ovde razapeli zastavu i započeli nešto što možda može prerasti u veoma značajnu stvar za naš univerzitet. Ja sam stvarno izuzetno ponosan na sve ono što se dešavalo u ova tri petka, ali pre svega u ime univerziteta hteo bih da se zahvalim svima vama koji ste u ovome učestvovali, svim moderatorima, svim uvodničarima, publici, onima koji su se preko mejla javljali, postavljali pitanja. Mislim da je atmosfera bila dobra. Mislim da su svi koji su bili prisutni na neki način doprinesli utisku da ovo može da preraste u neku značajnu stvar za budućnost.

Želim da istaknem tri ličnosti, odnosno tri osobe koje su najviše doprinele ovom Mislilištu, odnosno ovom prvom u nizu Mislilišta koje će nastaviti da se dešava na univerzitetu na proleće. Pre svega, to je filozof Predrag Krstić sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, koji je zapravo urednik onoga što smo slušali u ova tri petka; zatim profesor Aleksandar Baucal, psiholog sa Filozofskog fakulteta, koji je izvršio selekciju svih onih koji su učestvovali na ovom programu. I neko ko je zapravo idejni tvorac ovoga ili inicijator čitavog poduhvata. To je, kako ona sebe naziva, urbanistkinja, u stvari arhitektica sa Arhitektonskog fakulteta, profesorka Milica Milojević. Mislim da su oni najzaslužniji za ovo što se desilo u ovih šest sesija.

Ono što bih takođe hteo da istaknem jeste činjenica da ovo nije tipičan događaj. Ovo nije ni konferencija, ni tribina, ni naučni skup, ni stručni skup. Ovo je Mislilište, kojim ne diriguje neko ko vodi institucije, neki departman, fakultet, institut ili univerzitet. Ovo je inicijativa određene grupe ljudi, određenih članova akademske zajednice, naše univerzitetske zajednice koji su se samorganizovali i koji su zapravo srž našeg univerziteta.

Mene kao rektora često pitaju razni stručnjaci i razni predstavnici medija, raznih organizacija, šta Univerzitet misli o nekom pitanju, o nečemu što je neko rekao, šta univerzitet misli o nekoj temi i tako dalje. Evo, ovo je odgovor šta univerzitet misli o temi obrazovanja. Znači, ovo što mi ovde mislimo, o čemu razgovaramo, to je ono što Univerzitet misli. Ne može jedna osoba da kaže šta univerzitet misli, ali naša akademska zajednica svakako ima šta da kažemo o raznim temama.

U ime Univerziteta mogu da obećam da ćemo, što se tiče ovog prvog Mislilišta, napraviti transkripte svih izlaganja, svih koji su učestvovali, sa svim pitanjima, odgovorima i komentarima, i da ćemo to publikovati u što skorijem periodu. I da ćemo na proleće otvoriti novu sesiju Mislilišta sa novom temom, pa pozivam sve vas koji ste učestvovali, i one koji nisu učestvovali, članove naše akademske zajednice, da sami nominuju teme, da se sami organizuju. Univerzitet će to svakako podržati i pokušati da doprinese da čitavo društvo od ovih naših javnih diskusija i rasprava ima neke koristi.

Još jednom, svima hvala. Evo, zaokružujemo prvi ciklus Mislilišta i privremeno ga zatvaramo. Do proleća.

Beograd, 20. oktobar 2023.

6. oktobar 2023. sesija 1 ŠKOLA I/ILI NASILJE

Moderatorka: Milica Sekulović

Dobro veće svima i hvala vam što ste svojim učešćem podržali ovaj događaj. Predstavicu na početku ukratko naše uvodničare i reći da prvi krug razgovora u okviru Mislišta započinjemo temom Škola i/ili nasilje? Nažalost, u našem društvu postoje vrlo konkretni povodi za razgovor o toj temi, a mi ćemo sa našim današnjim sagovornicima pokušati da razgovaramo o tome kako možemo misliti o nasilju u školskom sistemu. Predstavicu ih redosledom kojim će govoriti: Aleksandar Pavlović (teoretičar književnosti) sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, profesorka Tamara Džamonja Ignjatović sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (psihološkinja) i profesor Mirko Filipović sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (sociolog).

Kako je u samom programu najavljeno, neka od pitanja biće okvir u kojem će se ovaj razgovor kretati, uz, naravno, slobodu pojedinačnih intervencija. To su pitanja, da li je škola izvesna brana nasilju ili je zapravo instrument društvene reprodukcije nasilja i koje sve vrste nasilja postoje. Da li možemo govoriti o nasilju koje podrazumeva, u fizičkom smislu, prelazak granice tuđeg tela u prostoru ili postoje različiti, suptilniji mehanizmi koji narušavaju naš unutrašnji svet? Tako bismo pokušali da trasiramo naš razgovor na ovu temu i da mu damo neki oblik ili pokušali da mislimo ove teme u skladu sa događajima koji su opteretili našu društvenu zajednicu u proteklih nekoliko meseci.

Zasad toliko; hvala vam, Aleksandre, izvolite.

Milica Sekulović [foto: M. M.]

Aleksandar Pavlović
Kada razmišljamo o školi i nasilju, najpre mi se čini da postoji znatna neravnopravnost između ova dva termina u ovom kontekstu – pojam škole mi se čini jasnim i konkretnim: to je institucija obrazovanja i vaspitanja, i jedan obrazovni sistem Školstva koji čine državne institucije, deo ideološkog državnog aparata kako bi rekao Altiser.

Što se nasilja tiče, to je širok pojam koji može da znači mnogo toga, od nasilnog buđenja deteta ujutro do ide u školu, do najstrašnijih primera koje mi je teško i da izgovirim.

Stoga, najpre iznosim ovde tri tipa nasilja koji mi se čine relevantnima, a zatim ću i reći šta mislim da kao društvo i kao pojedinci možemo i treba da činimo kako bismo smanjili to nasilje.

U najopštijem smislu, u kom psihoanalitička, pogotovo Lakanovska teorija vidi formiranje ličnosti, sopstva, nasilje je konstitutivno u formiranju subjekta. Imamo ove psihologe, imamo i sesiju koja se bavi socijalizacijom i individualizacijom, tako da je ovo njihov teren, a ja bih rekao sam ovoliko: u ovakvom viđenju, ljudska jedinka, novorođenče, je suma nagona i afekata, i ono se mora uroniti u simbolički poredak, društveni poredak dakle, da bi postalo subjekt, individua, ličnost. Dakle, u ovom viđenju nasilje je konstitutivno kako za društvo, tako i za jedinku, nema društva, nema pojedinca, nema ličnosti ni sopstva bez nasilja. Niko ne usvaja društvene norme i poredak milom, nego silom.

Ovim konstitutivnim nasiljem se ne bavim ovde, dakle ta široka shvatanja i najdublja pitanja da li je moguć društveni okvir i individualizacija bez konstitutivnog nasilja, problem teodiceje i sl., ostavljam po strani; držim da je naše pitanje uže: kako, ovde i sada, u ovom kontekstu, smanjiti nasilje u našim školama?

Mene ovde zanima ima li oblika nasilja, formi nasilja u školi i školstvu koje možemo izbeći? Ja mislim da ima, i u preostalom vremenu pomenuću dva, oba implicitna: 1. Državno - implicitno promovisanje nasilje kroz nacionalizam i isključivost u školskom programu; i 2. Privatno - implicitno podržavanje nasilja kroz nebrigu, nezainteresovanost i nihilizam od strane raznih aktera – u prvom redu roditelja, nastavnika, itd., koje se prenosi na decu.

Što se tiče prvog oblika nasilja, koji implicitno promovise država kroz školski program, pod tim mislim da je obrazovanje kod nas praktično od početka tesno povezano sa nacionalizmom, da ono služi da našu decu nauči da budu dobri Srbi, da su poruke koje dobijaju takve da smo se mi uvek i samo branili i stradali, da su na savi svi drugi uvek i samo napadali, da su se naši preci žrtvovali za nas i dali svoje živote za slobodu otadžbine. Efekat koji to stvara je jedan efekat resignacije, osvetoljubivosti, revanšizma. Ovo sam u ranijim tekstovima nazvao nacional-romantizmom u srpskom obrazovanju, da je ono na početku, krajem 19-og veka, bilo prozeto nacional-romantičarskim ideologijom, i da je u dobroj meri ostalo takvo do danas.

Ako nisam dovoljno jasan, evlo ilustracije. Redovno školovanje u Srbiji uvedeno je 1882. godine, a Stojan Novaković, velika ličnost u uspostavljanju ovog redovnog školstva, kaže još 1880. na Glavnom prosvetnom savetu: "obrazovanje je ključni faktor u ujedinjenju srpstva" (Glavni prosvetni savet, 1880, 533). Jedan od prvih udžbenika, koji je bio u upotrebi sve do kraja Drugog svetskog rata, je istorijska čitanka Mihaila Jovića. Jović tu na početku instruje decu da "uvek budu junaci kao Obilić i Hajduk veljko" (Jović, 1882, V), što je sasvim u duhu Smerica Ministarstvo obrazovanja koje propisuje da

nastava istorije treba da promovise "ljubav prema našoj naciji i osećanja koja će ojačati volju za herojske moralne akcije" (Ministarstvo prosvete i crkvenih dela, 1895, 863). Sam Jović u jednom poznom intervjuu iz 1934 kaže: "Sve one generacije koje su učestvovale u poslednjim ratovima učile su istoriju svog naroda oz ove moje male knjige" (D.M. 1934: 5). Njegov savremenik Milenko Vukićević, koji je i sam bio autor udžbenika i nadzornik Ministarstva obrazovanja i piše "najveći uspeh ostvaren je tamo gde su deca koristila ovu knjigu" (Vukićević, 1898, 336).

Ako ovo izgleda arhaično, valja znati da se i danas često susrećemo s ovakvim idejama i sadržajima. Recimo, pesma Dobrice Erića *Otađzbino je naša očevina*, koju sam nedavno radio sa čerkom u Čitanci za 4. razred osnovne škole, daje školovanju jasnu instrumentalnu, patriotsku ulogu: „Otađzbina je škola u kojoj učimo/da volimo Otađzbinu, da joj se divimo.“

Današnji ciljevi obrazovanja koje promovisu nacionalne institucije (ZUOV) su, deklarativno, znatno različiti od onih iz XIX veka:

Cilj nastave istorije je sticanje humanističkog obrazovanja i razvijanje istorijske svesti; razumevanje istorijskog prostora i vremena, istorijskih događaja, pojava i procesa i uloge istaknutih ličnosti; razvijanje individualnog i nacionalnog identiteta; sticanje i proširivanje znanja, razvijanje veština i formiranje stavova neophodnih za razumevanje savremenog sveta (u nacionalnom, regionalnom, evropskom i globalnom okviru); unapređivanje funkcionalnih veština i kompetencija neophodnih za život u savremenom društvu (istraživačkih veština, kritičkog i kreativnog mišljenja, sposobnosti izražavanja i obrazlaganja sopstvenih stavova, razumevanja multikulturalnosti, razvijanje tolerancije i kulture argumentovanog dijaloga)

(Šućica & Krstić, 2005, 6)

Ali, proklamovani ciljevi su jedno, a realna praksa je drugo. Pisao sam o raznim temama, o temi Jasenovca u udžbenicima, o devedesetima, o Drugom svetskom ratu, o romanima Jasminke Petrović, o "Nemuštom jeziku" i književnosti uopšte, o veronauci, i tako dalje, i zaključak mi je uvek isti: umesto više perspektiva, umesto kritičkog pogleda na svet i društvo u kom žive, naša deca dobijaju mahom jedan uniformni, naglašeno patriotski sadržaj, koji ih oblikuje u duhu revanšizma i samo-viktimizacije.

Verske, etničke, seksualne manjine, različitosti i ono što je drugačije, nije adekvatno zastupljeno u našoj školi.

Nemam više vremena da ulazim dublje u ovo. Uglavnom, čini mi se da teme verske, etničke, seksualne manjine, različitosti i sve ono što je drugačije, nije dovoljno i adekvatno zastupljeno u našoj školi. To ne treba mešati sa, ponekad opravdanim, primedbama da u našem društvu postoji agresivno promovisanje ove ili one ideologije. Ovde ne govorim o agresivnom promovisanju bilo kakve ideologije. Govorim o tome da treba deci davati informacije i različite perspektive i učiti ih da kritički misle. Pisao sam o ovome, o raznim sličnim temama, proučavao kako se istorija obrađuje od Jasenovca, Drugog svetskog rata, kako se piše o devedesetim, NATO, kako su neke nacionalne manjine poput Albanaca prikazane u školi i tako dalje, i gotovo uvek utisak je isti, a to je da imamo jednu perspektivu, dominantnu perspektivu, da je ona naglašeno nekritička i da je, dakle, to nešto što mi predstavljamo našoj deci.

Takođe, vrlo bi značajan primer mogao biti koliko ima mizoginog sadržaja u našim udžbenicima i u programu, a pogotovo kako se on predstavlja. Nisam pristalica *cancel* kulture. Dakle, ako su epske pesme ili neka književna dela iz prošlosti značajna, a promovioš određene vrednosti koje se danas smatraju negativnim, mi treba da ostavimo te sadržaje, ali da budemo jasni u nastavi da su oni refleks nekog vremena i sistema koji je prevaziđen – od „Nemuštog jezika“ priče u kojoj žena dobija batine na kraju, od raznih drugih primera u epici – imamo toga u udžbenicima. Ali kroz pitanja, kroz diskusiju, barem kroz ono što vidimo, ne insistira se na tome da je reč o patrijarhalnom reliktu koji je jedan atavizam koji je u izvesnom smislu danas prevaziđen, nego se taj sadržaj uzima, kako bismo rekli, zdravo za gotovo, i, da budem do kraja brutalan, otvoren je – ako zamislimo nekog sina koji je vaspitavan tako što mu je govoreno da su žene glupe, da su manje vredne, da su lažjive, da su prevrtljive i da ne idemo u gore izraze koji se u tu svrhu upotrebljavaju – pa naravno da je mnogo veća verovatnoća da će takav izdanak biti više sklon da čini nasilje prema ženama ili još gore od toga, nego ako ga vaspitavamo u duhu ideje da su žene ravnopravne i vrlo često u potčinjenom položaju i da im je to bila istorijska sudbina, da danas tako ne treba da bude. Dakle, ti mizogini sadržaji su prisutni, i nekako prolaze "ispod radara", o njima ne reflektujemo kritički i ne komentarišemo kao jedan negativan patrijarhalni prežitak nego ih tolerišemo i, time, promovišemo. Prema tome, mi moramo da zaista sabrazimo našu nastavu i njen sadržaj našim savremenim obrazovnim ciljevima.

Toliko, dakle, što se tiče nasilja koje se promovise kroz školstvo i školski program, državnog nasilja koje promovise istorijski revanšizam i patriotizam koji eksplicitno veliča umiranje – a implicitno i ubijanje - za otadžbinu, u službi države i nacije. Takvo nasilje nam ne treba, ono je kontraproduktivno, ne mogu se nacionalni interesi u 21. veku ostvarivati na način 19. veka, i rezultate takvog delovanja smo videli u novijoj istoriji, mnogo krvi je proliveno, i naše i tuđe, a rezultat je porazan. Sam Mihailo Jović izgubio je sina jedinca u Prvom svetskom ratu. Nemamo više dece da žrtvuju za velike nacionalne ciljeve i teritoriju s kojom posle ne znamo šta čemo. To bi, dakle, bilo nekakvo nasilje „odozgo“ ili, uopšteno, nasilje koje dolazi od državnog aparata ili ideološko, kako bi rekao Altiser.

Drugi oblik koji vidim je privatno.

Drugi oblik promovisanja nasilja koji vidim u našem školstvu bilo bi – privatno, kapilarno nasilje mnogo više u jednom fukoovskom smislu moći koji se prenosi kroz neke interakcije i međusobne odnose mnoštva aktera, kao (implicitno) podržavanje nasilja kroz nebrigu, nezainteresovanost i nihilizam – u prvom redu od strane roditelja, nastavnika, itd, koje se prenosi na decu. Naši nastavnici su potplaćeni, njihova profesija je obezvređena; na svakom koraku naša deca mogu videti tu nebrigu: osnovna škola u koju ide moje dete nekada se zvala Španac, danas Nađežda Petrović; promenjeno je ime škole, ali pod nije nikada, ormari isto; sala za fizičko nije u funkciji. Ponekad je trava oko škole viša od dece, mrežice na koševima su pokidane, tri meseca deca nisu imala golove jer su stari propali a nove nikako da postave. To daje jednu ružnu sliku o školi, nužno stvara jedan utisak da je škola nebitna. Dalje, do skoro smo imali jednu čudnu logiku da ono što se dešava na školskom igralištu, van škole ili posle časova, nije školska stvar – ako se deca potuku, ako nešto polome, to nije pod jurisdikcijom škole, učiteljice/razredne, tima za prevenciju i suzbijanje nasilja. To je sada barem deklarativno promenjeno i mislim da ta promena ide u dobrom pravcu, jer ako se deca pola dana ponašaju negativno u školskom dvorištu, a

onda sutra dolaze u školu da uče, u tu istu školu u kojoj su prethodno razbijala prozore ili se tukla, sva je prilika da će oni to ponašanje da prenose i dalje.

Zato, na kraju, na sasvim kolokvijalan način, iznosim nekoliko predloga kako se boriti protiv nasilja u školama, koji dolaze iz primera onoga što ja sam nastojim da radim ili sam radio u poslednjih šest meseci.

- Najpre, tu je nešto što zovem **nultom tolerancijom na nasilje**. Pošto moja ćerka voli sport, ja sam već godinama gotovo svakodnevno na školskom igralištu, neretko i jedini roditelj među gomilom dece. Ako primetim svađu, intervenišem odmah; ako dode do guranja, tuče ili slično, momentalno obavestavam roditelje. Neutralno, ljubavno, dobromamerno – desilo se to i to, verujem da ne želite takve situacije. Nije uvek prijatno, ponekad su me roditelji pozivali da mi objasne da to što sam ja video zapravo nije tako itd., ali generalno na duže staze postoji jedna očigledna dobromamernost. Dakle, formulisano kao *dictum*, svi moramo uvek reagovati na sve slučajeve vršnjačkog nasilja i nasilja u školi.
- Solidarnost sa nastavnicima**. Objektivno gledajući, ja sam kao roditelj verovatno više naučio moje dete ponašanju, vrednostima, opštem pogledu na svet nego njena učiteljica. Ali u smislu znanja o svetu, informacija, učenja, pa tu je učiteljica više naučila moje dete od mene samog. Ta funkcija, ta osoba koja to radi, zaslužuje ogromno poštovanje i uvažavanje. Učiteljice su ogromni autoriteti u dečijem životu i deca treba da vide apsolutno poštovanje prema njima i njih-ovom pozivu. Stoga, privatno suzbijam i povremene razgovore na temu – šta ne valja kod učiteljice, direktorke, škole itd.. To može biti tema kada nema dece, ali deca ne treba da slušaju priče koje rezultiraju otežavanju prosvetnog posla, koji je ionako već težak.
- Lični primer** – škola je jedno od najvrednijih i najbitnijih mesta u životu mog deteta. To nije dovoljno samo reći. Par nedelja nakon tragedije, ja sam predložio učiteljici da održim deci jedan čas o Marku Kraljeviću, i došao sam u školu drugačiji – dakle, ne u trenerci, sa loptom, na školsko igralište, kao inače, nego sreden, obrijan, u sakou, s pripremljenom prezentacijom (koju je učiteljica prethodno odobrila), i na kraju te prezentacije sam kao nek poentu rekao da su Vuk Karadžić i nepisмени narodni pevači sanjali o tome da se školuju, i da je škola mesto za poštovanje. Bilo bi dobro da postoji i kod nas dan ili dani kada roditelji dolaze da se predstave, da kažu čime se bave i šta to znači biti lekar, advokat, stolar, službenik...

Drugo, ovog leta je razred moje ćerke promenio lokaciju i dobio jednu potpuno zapuštenu učionicu. Učiteljica je sama, svojim parama, tokom raspusta okrećila i ofarbala tu učionicu, dakle uložila je svoj rad i svoj novac i svoj godišnji odmor u to. Insistirao sam da joj mi roditelji refundiramo taj novac, ali ona neće novac, nego želi da sredimo parket, koji nije sreden od osnivanja škole. Tako da sam pokrenuo akciju, skupljao novac, postavljao laminat, dakle fizički sam učestvovao u tome. I to je bila jedna divna akcija, preko dve trećine roditelja je dalo novac a četvorog-petoro je i fizički radilo na postavljanju novog. Za 4000 dinara mi smo našoj deci preneli jednu pozitivnu poruku i zajedno smo ulepšali i oplemenili prostor u kom deca provode pogolem i važan deo svog života. Imate Badjua u

čijoj filozofiji je subjekat aktivna kategorija, vi se subjektivizujete kada se zalažete za nešto, kad u nečemu učestvujete; kroz zajedničke akcije se i roditelji vezuju za školu i stvara se sinergija između škole kao ustanove i nastavnika i roditelja. Ne treba dozvoliti da nastavnici sami daju svoje novce za ovakve stvari. U centralnim beogradskim opštinama postoji inicijativa da vam opština da novac za fasadu ili slično: skupi se kućni savet, napravi zahtev, i opština vam da 50 do 80% sredstava. Nemojte da za jednu kreu raspisujemo tender – hajde da imamo taj mini fond, da kada neki nastavnik hoće nešto da uradi, da mu predstavnik roditelja potpiše saglasnost da participiramo, i s tim da može direktno od opštine da dobije par desetina hiljada dinara. Pa neće učiteljica s 30 godina staža propiti te pare, hajdemo da omogućimo da oni entuzijasti koji bi da ulepšaju, obogate tu sredinu mogu lako i brzo da dobiju podršku. Rezultati bi bili sjajni za minimalna ulaganja.

Aleksandar Pavlović [foto: M. M.]

Vi ste na početku postavili nekoliko pitanja na koja bih odgovorila vrlo kratko, a onda bih ih obrazložila malo kasnije. Jedno pitanje je bilo da li školovanje predstavlja branu nasilju ili je instrument sistemskog nasilja? Svakako, škola ne predstavlja uspešnu branu nasilju, ma da bi trebalo da bude, niti je instrument sistemskog nasilja, ali zapravo jeste deo šireg sistema i kao takva svakako na neki način ne može da bude odvojena od šireg društvenog sistema u kojem se promovise nasilje.

Pitali ste i da li se nasilje slučajno dešava, i u školama, ili ga škole nekako reprodukuju? Svakako da se nasilje ne dešava slučajno. To nije nešto što je incident koji je u potpunosti predvidiv, ali zapravo možemo da razumemo da se ono dešava u sklopu čitavog niza okolnosti koje doprinose čini nasilja, čak i kad je on nepredvidiv, ali svakako nije slučajan.

I konačno, treće pitanje koje nam je bilo postavljeno kao inicijativa za ovaj razgovor je: Ne postoji li izvesno nasilje na svim nivoima obrazovanja i koji su mehanizmi koji ga čine prihvatljivim ili čak poželjnim? Da, oblika nasilja menjanju se sa uzrastom. Naravno da se nasilje, čak neki put i slučajne povrede koje ne mogu da predstavljaju nasilne oblike ponašanja, dešava među mladom decom, u predškolskom ili početnim razredma osnovne škole. Takva ponašanja više prerastaju u drugačije vrste nasilja od ovog fizičkog i ovog digitalnog nasilja o kojem se danas mnogo više priča, koje je čak prisutno i na nivou univerziteta, ne u tom obliku kao u školama, osnovnim i srednjim. Danas govorimo i o nekim formama seksualnog zlostavljanja, zbog čega smo napravili i različite pravilnike, ali to svakako pripada fenomenu nasilja i na ovom nivou.

Ono što nasilje čini prihvatljivim u stvari je jedna normalizacija ovog fenomena, odnosno činjenica da ga mi ne prepoznajemo dovoljno dobro. Prepoznajemo ga kada je ono zaista u drastičnom vidu ispoljeno. Kada je jasno da je u pitanju fizičko nasilje – svi drugi oblici najčešće nisu dovoljno prepoznati, pa čak i od samih žrtava koje nisu ni svesne kako neko nasilje, recimo digitalno, utiče na žrtve, a još su manje svesni počinioci koji zapravo to često shvataju kao neku šalu ili štos, ili nešto slično. Tako da je ta normalizacija jedan deo načina kako se nasilje zapravo ne primećuje i ne reagujemo adekvatno na njega, a ono što ga čini čak i poželjnim, to su, nažalost, društveni modeli koji promovišu tu vrstu demonstracije moći kao uspešnog modela socijalizacije danas u društvu, mnogo šire nego samo u školi, i svakako predstavljaju modele za identifikaciju mladih.

To bi bili najkraci odgovori na vaša početna pitanja, ali mi bi ovde trebalo da se bavimo i razumevanjem fenomena nasilja da bismo adekvatno odgovorili na problem koji je očigledno prisutan. Važno je, u stvari, da razumemo pre svega šam fenomen nasilja. Govorimo veoma dugo o nasilju u društvu, i u školama, posebno. Jer, kad god su deca u pitanju, na to smo posebno osetljivi, da tako kažem, i o tome se govori još od devedesetih godina, kad smo se svi suočili s nasiljem. Nažalost, ništa se bitnije nije promenilo i sve je čak i eskaliralo, samo je menjalo svoje forme do tog digitalnog nasilja kao savremenog oblika koji takođe više nije nov, ali jeste vrlo rasprostranjen i prisutan; zatim smo imali situacije koje povremeno ponovo skrenu pažnju na ovu temu, kao što je onaj slučaj izmicanja stolice učiteljici u Trsteniku, pa je to dobilo neku veliku medijsku pažnju; sve do ovog poslednjeg slučaja, koji definitivno već, evo, punih pet meseci potresa našu javnost i još uvek mnogo najadekvatnije odgovore sistema na situaciju.

- Psihološka podrška** – ovo je poslednje i ovde su stručnjaci koji će o ovome reći mnogo bolje nego ja. Zaposlili smo koliko, 1000 policajaca? Čemu? Da li se osećate bezbednije? Otpustite ih i zaposlite 1000 psihologa za te pare. Još bolje, pitajte ove postojeće, šta im treba da bolje i više rade? Istu platu u školi imaju i lenjivci i udarnici, i brižni i nezainteresovani, i znalci i ignoranti. Pa evo novi potezi Ministarstva nauke nude 30% veću platu najboljim istraživačima. Dajte to i najboljim nastavnicima! Ponudite školskim psiholozima – a ima dobrih – neku podršku da zaista rade kao timovi, da se konsultuju, da se sreću i razmenjuju iskustva. Ima dobrih inicijativa, timovi za prevenciju nasilja sada su u obezavi da reaguju, ali moj je utisak da je trenutno ovde mahom u pitanju besmislena birokratizacija, dakle da se svi pokriju, da se kaže da se tim sastao, da se nešto kao debatovalo, radio neki izveštaj, pa ako se nešto zlo dogodi, eto mi smo uradili šta smo mogli.

Postoji odlična aplikacija – *Čuvam te*, preko koje može da se prijavi nasilje u školama, i anonimno i lično, dakle to su sve dobri primeri. Eto, toliko od mene, umesto da kažem – država treba..., a treba mnogo, umesto da kažem dajte 100 miliona nečega, kažem hajde da uradimo šta možemo, da podržimo jedni druge, pre svega one na prvij liniji, nastavnike, da im pokažemo da ih cenimo, da uvažavamo njihov rad, da mi verujemo, da klimemo glavom ako je danas rečeno da je moje dete uradilo nešto neprimereno, a ne – „ma nemaš ti pojma“, „ma nije to tako“, „ma učiteljica je ovakva ili onakva;“ to je u opštem interesu svih nas. Ne možemo promeniti platu ljudima za jedan dan, ali možemo atmosferu.

Verujem – želim da verujem – da dete koje nema pušku, i koje je učeno da ceni i voli školu, dete koje je učeno da postoje nekakve vrednosti na ovom svetu, crkva, vojska, porodica, znanje, država, nacija, da nešto, bilo šta - vredi više od tebe samoga – neće doći u školu da ubija.

Tamara Džamonja Ignjatović
Hvala vam na pozivu. Dobar dan svima. Ja bih na početku u stvari rekla zašto ja ovde govorim o ovoj temi, s obzirom da se ne bavim direktno obrazovanjem, samo radim u obrazovnom sistemu, ali tema kojom se ja bavim, zapravo klinička psihologija, nije samo obrazovanje. Sticajem okolnosti, bila sam uključena u tim za krizne intervencije posle masovnih ubistava u „Ribnikaru“, Mladenovcu i Smederevu, odnosno Duboni i Malom Orašju i, nažalost, to je moj susret sa direktnim oblicima najdrastičnijeg nasilja koje smo ikada imali u školama. A sa druge strane, s obzirom da sam predavala ranije i na Fakultetu političkih nauka, odnosno na socijalnom smeru, dakle smeru za socijalni rad i socijalnu politiku, dosta sam se bavila temom mladih s problemima u ponašanju i kroz različite projekte pravili smo programe koji su bili namenjeni resocijalizaciji dece, odnosno učenju onih veština koje su im potrebne kako bi se resocijalizovali, odnosno to nasilje, koje je često bila karakteristika njihovog ponašanja, preokrenuli u nekom pozitivnom smeru, i za njih i naravno i za njihovu okolinu. Takođe sam se bavila medijacijom i jednom od ključnih aktivnosti koje su nekada bile mnogo više rasprostranjene u školama, a bile su namenjene prevenciji nasilja i uopšte eskalacije konflikata, to jest vršnjačkom medijacijom. Nažalost, to se ugasilo i ja sam pokušala kroz učešće u pomenutoj radnoj grupi da

pozovem na pokretanje inicijative da u školama ponovo zaživi vršnjačka medijacija, jer je to direktno aktivno učešće dece i mladih u rešavanju problema na konstruktivan način pre nego što oni eskaliraju. Vi ste na početku postavili nekoliko pitanja na koja bih odgovorila vrlo kratko, a onda bih ih obrazložila malo kasnije. Jedno pitanje je bilo da li školovanje predstavlja branu nasilju ili je instrument sistemskog nasilja? Svakako, škola ne predstavlja uspešnu branu nasilju, ma da bi trebalo da bude, niti je instrument sistemskog nasilja, ali zapravo jeste deo šireg sistema i kao takva svakako na neki način ne može da bude odvojena od šireg društvenog sistema u kojem se promovise nasilje.

Pitali ste i da li se nasilje slučajno dešava, i u školama, ili ga škole nekako reprodukuju? Svakako da se nasilje ne dešava slučajno. To nije nešto što je incident koji je u potpunosti predvidiv, ali zapravo možemo da razumemo da se ono dešava u sklopu čitavog niza okolnosti koje doprinose čini nasilja, čak i kad je on nepredvidiv, ali svakako nije slučajan.

I konačno, treće pitanje koje nam je bilo postavljeno kao inicijativa za ovaj razgovor je: Ne postoji li izvesno nasilje na svim nivoima obrazovanja i koji su mehanizmi koji ga čine prihvatljivim ili čak poželjnim? Da, oblika nasilja menjanju se sa uzrastom. Naravno da se nasilje, čak neki put i slučajne povrede koje ne mogu da predstavljaju nasilne oblike ponašanja, dešava među mladom decom, u predškolskom ili početnim razredma osnovne škole. Takva ponašanja više prerastaju u drugačije vrste nasilja od ovog fizičkog i ovog digitalnog nasilja o kojem se danas mnogo više priča, koje je čak prisutno i na nivou univerziteta, ne u tom obliku kao u školama, osnovnim i srednjim. Danas govorimo i o nekim formama seksualnog zlostavljanja, zbog čega smo napravili i različite pravilnike, ali to svakako pripada fenomenu nasilja i na ovom nivou.

Ono što nasilje čini prihvatljivim u stvari je jedna normalizacija ovog fenomena, odnosno činjenica da ga mi ne prepoznajemo dovoljno dobro. Prepoznajemo ga kada je ono zaista u drastičnom vidu ispoljeno. Kada je jasno da je u pitanju fizičko nasilje – svi drugi oblici najčešće nisu dovoljno prepoznati, pa čak i od samih žrtava koje nisu ni svesne kako neko nasilje, recimo digitalno, utiče na žrtve, a još su manje svesni počinioci koji zapravo to često shvataju kao neku šalu ili štos, ili nešto slično. Tako da je ta normalizacija jedan deo načina kako se nasilje zapravo ne primećuje i ne reagujemo adekvatno na njega, a ono što ga čini čak i poželjnim, to su, nažalost, društveni modeli koji promovišu tu vrstu demonstracije moći kao uspešnog modela socijalizacije danas u društvu, mnogo šire nego samo u školi, i svakako predstavljaju modele za identifikaciju mladih.

To bi bili najkraci odgovori na vaša početna pitanja, ali mi bi ovde trebalo da se bavimo i razumevanjem fenomena nasilja da bismo adekvatno odgovorili na problem koji je očigledno prisutan. Važno je, u stvari, da razumemo pre svega šam fenomen nasilja. Govorimo veoma dugo o nasilju u društvu, i u školama, posebno. Jer, kad god su deca u pitanju, na to smo posebno osetljivi, da tako kažem, i o tome se govori još od devedesetih godina, kad smo se svi suočili s nasiljem. Nažalost, ništa se bitnije nije promenilo i sve je čak i eskaliralo, samo je menjalo svoje forme do tog digitalnog nasilja kao savremenog oblika koji takođe više nije nov, ali jeste vrlo rasprostranjen i prisutan; zatim smo imali situacije koje povremeno ponovo skrenu pažnju na ovu temu, kao što je onaj slučaj izmicanja stolice učiteljici u Trsteniku, pa je to dobilo neku veliku medijsku pažnju; sve do ovog poslednjeg slučaja, koji definitivno već, evo, punih pet meseci potresa našu javnost i još uvek mnogo najadekvatnije odgovore sistema na situaciju.

Tamara Džamonja Ignjatović [foto: M. M.]

Dakle, da bismo mogli da reagujemo na različite vrste, na uopšte oblike nasilja, mi moramo prvo da prepoznamo različite vrste nasilja, ove koje sam pomenula i koje su na neki način manje vidljive nego drastično fizičko nasilje. Ono je, srećom, ipak ređe nego ovi drugi, manje vidljivi oblici nasilja. Sa druge strane, osim prepoznavanja tih manje vidljivih formi nasilja, mi moramo da razumemo na neki način i koji im faktori doprinose. Jer, prvo što smo se pitali posle masovnih ubistava jeste kako je moglo do toga da dođe? Ko je kriv? Ko je odgovoran? Da li je to individualni faktor – da li su to ličnosti ovog dečaka i ličnosti ovog ubice u Mladenovcu ili je to širi društveni fenomen? I kako je šire društvo odgovorno?

Naravno da su, kad se radi o složeniim fenomenima poput nasilja, u stvari svi navedeni faktori prisutni u različitoj meri i možda je najbolji model za razumevanje toga što nam se dešava onaj ekološki model koji uzima u obzir sve sisteme različitog nivoa, od individue u njenom mikrosistemu, porodičnom okruženju, preko nekog međusistema, dakle škole, pa šire, obrazovanja kao šireg sistema kojem svaka škola pripada, do najšireg društvenog sistema. Svaki od ovih sistema na neki način ima svoju ulogu i svoju odgovornost. Mi danas, kada govorimo o društvu, zapravo vrlo često govorimo da nasilje u njemu

dominira. Kad kažem „nasilje“, to ne znači da je uvek reč samo o fizičkom nasilju, nego upravo o verbalnom nasilju, dakle o jednoj kulturi nepoštovanja, kulturi nepristojnosti koja modeluje naše ponašanje. Ako se na taj način ponašate, onda vam treba samo mali korak ili mali okidač da to ponašanje preraste i u ove drastičnije forme nasilja. Dakle, mi se danas suočavamo definitivno sa jednom kulturom koja promovise nasilje u svim njegovim oblicima i manifestacijama i kao takva itekako predstavlja značajan preduslov da dođe i do drastičnih situacija.

S druge strane, kada govorimo o drugim faktorima, svakako je i sâm obrazovni sistem, kao deo tog društva, nešto što je u problemu i ja neću mnogo govoriti o tome, jer je kolega koji se bavi pedagoškom govorio upravo o obrazovanju: kakav nam je obrazovni sistem, koliko se uopšte danas u društvu vrednuje obrazovanje, koliko se vrednuju nastavnici i koliko je možda škola zapravo ispoljila nemoć da se suprotstavi problemima nasilnog ponašanja dece u školi. Pošto smo delili ovde i neka lična iskustva, od prijatelja koji imaju mladu decu u školi, čujem kako škola često reaguje, odnosno ne reaguje na adekvatan način kada dolazi do vršnjačkog nasilja. Vrlo često nasilje jednostavno normalizuju, „znate to su deca, to je normalno za njihov uzrast“, „proći će to“ i tako dalje. Dakle, postoji jedna normalizacija i tolerancija, što je u stvari izbegavanje da se preuzme odgovornost. A s druge strane, čak i u nekim drastičnijim slučajevima, kada su neka deca zaista zlostavljana od vršnjaka koji imaju uticajne roditelje, škola nema adekvatan odgovor upravo zato što je i sama deo tog sistema u kojem moćni ljudi imaju uticaj na dešavanja u školi i zato što ne postoji dobra regulativa: onda nastavnici ili pedagoško-psihološka služba savetuju, ja sam čula i za takve savete, „pa nadite nekoga ko će tom detetu zapretiti, jer mi to kao škola ne možemo“. Nažalost, tako je. Ovo su primeri koji su, nadam se, izuzeci, ali zapravo se svakako suočavamo sa nemoći škole da se na adekvatan način suprotstavi nasilju, bez obzira što sâm sistem ima i svoje pravilnike i svoje timove za reagovanje u situacijama nasilja – na praktičnom nivou oni nisu primenljivi, upravo zato što je škola deo šireg društvenog sistema u kojem neki drugi uticaji, takođe, imaju svoje efekte.

Naravno, ne možemo iz ove priče o uticajima na nasilje izuzeti ni porodično okruženje. Stalno postoji ta igra između škole i porodice, koje prebacuju loptu u tuđe dvorište – da je „porodica tako vaspitala dete“ ili je „škola pokvarila dete“ ili da „tamo treba da ga vaspitava“ i slično. Svakako se danas porodice susreću sa mnogo složenijim kontekstom u kojem treba da vrše svoju roditeljsku funkciju, bez obzira da li su roditelji prezapošleni, preopterećeni, bilo svojim problemima na poslu, bilo materijalnim, egzistencijalnim problemima. Mnoga deca jesu zanemarena, dakle ne zanemarena u smislu da treba službe za socijalni rad da se bave njima, ali jesu emocionalno zanemarena. To je često nevidljivo, pogotovo zbog izloženosti savremenoj tehnologiji u kojoj zapravo svi provodimo vremena više nego što nam prija i što nam možda i treba, ali je to prepuštanje dece „digitalnoj zabavi“ najlakši način kako da se izborimo sa različitim obavezama kada smo predstojnici. Znamo da deca previše vremena, pa i sami roditelji, provode u toj tehnologiji koja, u stvari, sprečava direktnu komunikaciju. Jedna od implikacija, između ostalog, jeste da deca, ako nemaju neposredne kontakte uživo ni sa svojim vršnjacima, ili su oni redukovani, ni sa svojim roditeljima, ni uopšte u porodici, mnogo manje razvijaju empatiju za koju je neophodna direktna interakcija, socijalna i emocionalna, tako da mnogi koji proučavaju ovaj fenomen promene generacija zapažaju da je empatija nešto što je mnogo manje prisutno među ovom generacijom mladih koji su odrasli uz tehnologiju.

U ovom tekstu pokušaćemo da odgovorimo na pitanje koje nas je ovde dovelo do nasilja. U ovom tekstu pokušaćemo da odgovorimo na pitanje koje nas je ovde dovelo do nasilja. U ovom tekstu pokušaćemo da odgovorimo na pitanje koje nas je ovde dovelo do nasilja.

A čim imate manjak empatije, imate veću šansu da budete nasilni prema drugima ili manje osetljivi na potrebe drugih.

Upravo su svi ovi faktori bitni, uključujući i one individualne, mada su oni nekako najmanje, zapravo, značajni, jer kada dete ima individualni problem, ono zapravo uvek ima relacioni problem, bilo relacioni problem u svojoj vršnjačkoj grupi – da li je odbačeno, da li se oseća neuključeno ili već pripada nekoj vršnjačkih grupi u kojoj se oseća zaštićeno upravo zato što je ta grupa vršnjaka nasilna i pruža neposredni model za takvo ponašanje. Dakle, ti su uticaji važni, a najmanje imamo dece koja od najranijeg detinjstva ispoljavaju sadističke psihopatske crte. To su izuzeci. Najčešće tekma deca, zapravo njihovi individualni problemi, nisu posledica mentalnih poremećaja – to sva istraživanja pokazuju – nego su posledica nezadovoljenih potreba. Zato što se osećaju odbačena, sa niskim samopoštovanjem, često iz agresivnog ponašanja proizlazi depresivnost, nezadovoljstvo sobom, nešto što ni samo dete ne može dovoljno da elaboriše. Ali agresija je samo odbrana od tog niskog samopoštovanja, a moćni uzori dobar su model da se osećamo bolje.

Sve ove faktore pomenula sam upravo zato da bismo u stvari, kada promišljamo o tome kako da se nosimo sa nasiljem, razmišljali o njima i imali ih u vidu: od individualnog nivoa preko promena i reagovanja na nivou porodice, do reagovanja na nivou škole. Kad je u pitanju sama škola, postoje različiti oblici edukacije kao prevencija nasilja, svakako, nešto što je odavno prepoznato kao bitno, ali nažalost nije u dovoljnoj meri zaživelo, odnosno nije dalo dovoljno pozitivnih efekata. Imamo, takođe, školske programe koji uključuju – recimo, kroz građansko vaspitanje – veoma mnogo pozitivnih vrednosti sa kojima deca treba da se susretnu, nauče o njima i tako dalje, ali mi znamo da je status tog programa tog predmeta vrlo marginalizovan i da ima mali uticaj. O tome smo moje kolege sa Filozofskog fakulteta i ja dosta pisali, odnosno, upravo smo radili istraživanja o efektima građanskog vaspitanja. Dakle, efekti predmeta kao takvog zaista su mali, ali to ne znači da on nije potreban. Međutim, ono što jeste ključno, a što ste vi pomenuli, jeste modelovanje. Kakav mi primer kao škola, kao nastavnici, kao odrasli ljudi, pružamo deci. To je kao kad učite jezik. Ako učite na času strani jezik, učite gramatiku i sve ostalo, sasvim ćete ga različito usvojiti nego ako ste okruženi jezikom koji svakodnevno upijate i učite mnogo bolje da ga govorite, bolje nego kroz sva pravila i usvajanje novih reči. Isti je mehanizam učenje prosocijalnog ponašanja.

Naravno, to su oni programi prevencije koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje. Dakle, sledeći korak je svakako ono što može da se uradi na nivou škole, uključivanjem pedagoško-psihološke službe u školi, koja bi morala biti više edukovana i za prepoznavanje i za reagovanje na probleme mentalnog zdravlja i teškoće ili prilagodavanja i da već na tom nivou, u saradnji sa roditeljima, može da pruži prvu podršku. Vrlo često se dešava u mnogim školama da psiholozi ne rade taj posao, već da su više podrška direktorima, da rade neke administrativne poslove ili izbegavaju da se bave problemom nasilja, iako je to veoma važno; da se zapravo deca siju u PP-službu, kako je zovom, više pokazno nego po podršku i pomoć, što ne znači da nema i takvih primera. Svakako da

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

Imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

je i pozitivnih primera mnogo, ali nažalost kapaciteti te službe nisu u dovoljnoj meri iskorišćeni. Sledeći nivo intervencije upravo je onaj koji je ciljno usmeren na decu sa već manifestnim problemima u ponašanju. I mi smo se skoro izborili, nadam se da će to biti i realizovano, na osnovu inicijative nas nekoliko ekspertkinja iz različitih profesija, da se ponovo pokrene osnivanje dnevnih boravaka za decu sa problemima u ponašanju, u kojima oni mogu da dobiju specijalizovane programe usmerene upravo na razvoj prosocijalnih veština: empatije, načina nošenja sa sopstvenim besom, dakle, onoga što je upravo model koji treba da promeni njihovo ponašanje. Jer, decu je najlakše isključiti iz škole, kazniti ih i ostaviti sa svim onim nerešenim problemima koji su doveli do nasilnog ponašanja. Mi možemo da imamo nultu toleranciju na nasilno ponašanje, ali to ne znači da nemamo razumevanje za dete kao ljudsko biće koje je počinio neki nasilni čin; to ne znači odbacivanje deteta. Mi moramo da ga razumemo i odgovorimo na njegove bazične potrebe, da bi ono sutra bilo ponovo deo te zajednice sa kojom je u sukobu. Dakle, ja se nadam da će ovi dnevni boravci i specijalizovani programi koji već postoje – mi smo ih razvijali dugi niz godina – da zažive kao odgovor na nasilje. Kao odgovor na ono što se dešava u školama, radi se na nivou pravilnika, na nivou stručnih timova, na nivou nekih edukacija za minimalni paket usluga koje su usmerene na osetljivost za mentalno zdravlje i prve reakcije ili prve intervencije u krizi. Na tome se, dakle, radi, ali ja moram da pomenem, na kraju krajeva, da bi na nivou društva mogli malo da promenimo ono što je poruka celog ovog pokreta *Protiv nasilja* i bar na neke tekne zahteve da odgovorimo, jer svi znamo koliko promovisanje nasilja u medijima doprinosi nasilnoj kulturi kojoj svedočimo.

Eto, toliko od mene.

Mirko Filipović

Meni je kao sociologu stalo da temu nasilja sagledamo u mnogo širem kontekstu. Kao prvo, treba vrlo konkretno i tačno znati kada počinje da se govori o nasilju, i to o nasilju uopšte. To se dešava krajem 80-ih i početkom 90-ih godina u celoj zapadnoj Evropi. Prvi put, dakle, tema nasilja postaje jedna od glavnih tema posle, recimo, teme o nezaposlenosti, kao problema ovih društava. Tako, recimo, pošto odlično poznajem literaturu, istraživanja i situaciju u Francuskoj toga doba, bavicu se francuskim primerom. Lionel Zospen dolazi na vlast 1997. kao socijalista koji vodi pluralnu levicu i kaže da *sécurité* (sigurnost) građana jeste problem republikanski, a ne više levice i desnice. Levica uvek pokušava da prevenciju i represiju nad nasiljem spoji u jedno, a desnica tradicionalno vraća stvari na red i poredak. Međutim, zašto o nasilju počinje da se govori tek devedesetih godina? – Zbog toga što se tada radikalno menja priroda društva na Zapadu. Dakle, razvijena demokratska društva izlaze iz faze takozvane države blagostanja, počinju strukturalne krize. Danas se društva kasne modernosti nalaze u dubokim krizama koje se tiču užasnog porasta nezaposlenosti, užasnog porasta siromaštva, strahovitog porasta nejednakosti i demisije države blagostanja. Dakle, to je neki opšti okvir u kojem se pokušavaju legitimisati nove politike društvene kontrole.

Čitava ta tema o nasilju počinje kao jedna moralna panika i nasilje se banalizuje, zapravo, i kroz diskurse političara i u medijima. Ne govori se više o tome da ono ima vrlo heterogene oblike. Postoje hiljade vrsta nasilja, govori se o nasilju uopšte i stvara se jedna katastrofična vizija sveta u kojoj su društva sve više utopljena u nasilje i

neuspešni su, zapravo, druge rase ili su malo braonkastiji i sa malo kovrdžavim kosom i tako dalje. Istovremeno, ne znam da li znate, postoji jedno čuveno istraživanje glavne naučne laboratorije Francuske koje je pokazalo da je sedam i po puta veća šansa deteta koje liči na nekoga sa Mageba ili ispod Saharne Afrike da će biti legitimisano, da će biti ovedeno u stanicu, da će biti poslato tužiocu i tako dalje. Dakle, deca su kao veoma mala već suočena i sa školskim neuspehom. Francuska škola je jezivo surova, kao i nemačka, doduše, i vrlo rano počinju razdvajanja – uspešni idu u akademske smerove, neuspešni idu u ovo, što bi Vučić rekao, dualno obrazovanje koje je pripremio za srpsku decu – očigledno, pošto je veoma pogodno. Imaćemo motače kablova.

Ta deca su, dakle, suočena sa školskim neuspehom zbog strahovite selektivnosti u francuskom školskom sistemu. Pre svega se to odnosi na nepoznavanje, pre svega jezika, jer su deca imigranata, tako da ona ne mogu da savladaju prvi nivo obrazovanja, jedva ga savladaju u školi i tako dalje – videli ste u filmu *The Class* koji je dobio Zlatnu palmu – i istovremeno ona žive u tim groznim predgrađima u kojima je normalna, potpuno uobičajena, neka sitna delinkvencija. Dakle, društvo iz kraja se bavi malo dilovanjem droge, dilovanjem ne znam čega, objavljanjem trafika i tako dalje. Sa obe strane, dakle – mala delinkvencija u kvartu, plus školski neuspeh – čine se nekako izdvojenim i u tom delu omladine raste nasilje, rastu nasilna ponašanja.

E sad, kako država ili vlasti odgovaraju na to što oni zovu povećano nasilje? A rekao sam već, podaci pokazuju da to zaista ne postoji, da ne postoji porast nasilja. – Odgovara stalnim jačanjem inkriminisanja ponašanja, i to postoji od početaka modernog zapadnog društva; to je utvrdio ne samo Elias, nego i Marks i Fuko i Frankfurtska kritička škola. Oni kažu da se evolucija modernih zapadnih društava odvija u znaku sve većeg disciplinovanja i nadzora stanovništva. Dakle, treba oformiti subordinirane građane koje treba dobro nadgledati. U međuvremenu, nestaju tradicionalne zajednice koje su, recimo, rešavale sukobe u interpersonalnim odnosima – susedstvo, selo, naselja, rodbina, susedi i tako dalje. To više ne funkcioniše u modernom, ultramodernom društvu. Ljudi su usamljeni, ljudi ne poznaju ljude u svojoj zgradi ni u javnom prevozu, ni u kafani, i obraćaju se vladama za zaštitu svoje individualne udobnosti. Norbert Elias govori o eksploziji individue, individualizma i slično. Dakle, građani su sve više skloni da se obraćaju javnim vlastima za zaštitu od nasilja koje je, rekao sam već, pre svega verbalno.

Hajde da pomenemo i krađe koje su u nezatnom porastu, ali na isti način kao šezdesetih godina dvadesetog veka, kada je među omladinom krađa kola bila u porastu. Rizman govori o tome da zapravo društvo nameće svojom „mejnstrim“ kulturom omladini da se individualizuje, tako što će trošiti ona potrošna dobra koja otelovljuju modernost. To su tada bila kola, pa su se kola masovno pozajmljivala, jer ukrasti kola i provozati se znači seksualne avanture, prikazivanje moći, malo ludičkih, donizističkih zadovoljstava, uletanje u ulogu odraslog, jer sada više nije dete, jer, eto, sada vozi kola, i tako. U svim zapadnoevropskim statistikama javljaju se u to vreme krađa kola i uređaja u kolima kao glavni fenomen što se omladinskog kriminala tiče. To, međutim, prestaje zato što šezdesetih godina sve zapadne zemlje žive u strahovitom porastu standarda, povećana je zaposlenost, klinci uleću u fabrike ako su napustili školu i lagano dobijaju platu za

istovremeno počinje govor o tome da su nasilnici sve mlađi, sve radikalniji, da bezrazložno preduzimaju nasilje, potpuno bezrazložno i iracionalno ulaze u polje nasilnih ponašanja.

Sociolozi su se tada angažovali da istraže sudske, policijske statistike, statistike ministarstava, da naprave viktimizacijske ankete i pokazali su da ta priča nema uporište u realnosti. Dakle, zapadna društva pokazuju stalno opadanje najgorih formi nasilja (recimo, stalno opada broj ubistava u zapadnim društvima, broj napada na ljude sa težim posledicama da preko 8 dana ne mogu da rade itd.) Jedino što pokazuju policijske statistike, sudske, koje su vrlo precizne, povodom povreda, lakih i teških, i viktimizacijske

ankete, jeste da raste verbalno nasilje, a sve ostale vrste nasilja, zapravo, opadaju. I to se odlično uklapa u teoriju Norberta Elijasa o pacifikaciji običaja kao sledu kroz koji ide, odnosno procesu kroz koji prolazi zapadno društvo od svog modernog nastanka.

Onda se preslo na temu nasilja u školi. Krajem osamdesetih godina – bio sam svedok – na francuskim televizijama i u novinama počinju priče o ugroženosti, naročito nastavnika. Zatim sociolozi utvrđuju da nema uopšte mesta panici koja je nastupila. Ono što se desilo samo je porast *incivilité* – nepristojnosti, dakle pokazivanje u školi otklona od autoriteta, neodavanje poštovanja nastavniku, eventualno psovanje, uvrede i slično. I onda čuveni sociolog Erik Debarđur osniva Evropsku opservatoriju za školsko nasilje i počinju veoma ozbiljna istraživanja nasilja. Cilj je bio da se napravi jedna kartografija mesta ili opasnih škola u celoj Francuskoj. To je i urađeno i – šta se ispostavilo?

Prvo, sva ta nasilja u školi takođe su podeljena na čitav niz: reket, nošenje hladnog oružja, nošenje drugog oružja, nanošenje fizičkih povreda, uvrede, rasističke uvrede – bezbroj tih situacija, tih potkategorija nasilja postoji. I ispostavilo se da se ogroman broj slučajeva prijavljuje, ali da zapravo uopšte nema velikih zločina, da nije posredi veliki kriminal, nisu ubistva, nije ništa krvavo i tako dalje. A kad god se desi nešto što je malo opasnije, onda to osvane u novinama i napravi se moralna panika. U Francuskoj, nivo koji je zahvaćen nasiljem su škole drugog stepena – to je kod nas od petog do osmog razreda, plus prvi i drugi srednje škole, znači do petnaeste godine. Međutim, pošto se tamo kasni, pa su neka deca neuspešna, tek u sedamnaestoj godini dopsevaju u ovaj nivo školovanja; to znači od jedanaeste do sedamnaeste godine. To je deo koji je naročito dobro proučen i pokazalo se da je tu zapravo koncentrisano nasilje, ali samo u 6% škola u Francuskoj. Te škole se nalaze u *zones urbaines sensibles*, dakle, u osetljivim gradskim područjima, što su u stvari moderna geta, jer se nejednakosti u modernom društvu razvijaju i u prostornom smislu kao koncentracije siromašnih, onih na socijalnoj pomoći, onih koji imaju samo privremene, povremene, prekarne poslove, onih koji su nezaposleni i tako dalje. To su severna predgrađa Pariza ili Liona i Marseja gde imate, na primer u Sen Denju, 75% mladih od 16 do 25 godina starosti koji nemaju posao, a francuski nacionalni prosek je 10 do 15%. Dakle, tu je koncentrisana nesigurnost, nestabilnost, siromaštvo, izolovanost. Istraživanja pokazuju da su ljudi izolovani tamo mnogo više nego u drugim delovima Pariza, na primer. Dakle, reč je u usamljenosti, nepostojanju porodičnih, društvenih, profesionalnih mreža i tako dalje. I samo na tim područjima i u tim školama nasilje raste. Ali to nisu ozbiljna nasilja, zaista.

Ono što je ozbiljno i što se vidi jeste porast multiviktimizacije kod te dece koja su više puta napadana ili bile žrtve ili agresori ponekad. Mada, 80% agresora nisu bile žrtve i obrnuto; to je isto jedna od zablude. Videlo se da kod te dece koji su maltretirana na svakodnevnom nivou, kod tih mikronasilja, dakle, postoji velika opasnost nastanka jedne antiškolske kulture, jednog strahovitog nepoverenja prema drugovima u školi, prema nastavnicima, prema školi celoj – kao uvod, zapravo, u antiinstitucionalnu kulturu. To se takođe dešava.

Dakle, problem je sa tom omladinom koja je multiviktimisana, ali i sama organizacija škole postaje već takva da doprinosi podelama u školi i nasilju. Recimo, Francuzi su pokušali da uvedu takozvane *class de nivo*, to jest uveli su ih – to su odeljenja za one koji su posebno nadareni za nešto (na primer, dobro im ide matematika, francuski, istorija ili ne znam šta i naprave odeljenja za te predmete i prikupe dake u ta odeljenja). To sada postala gotovo rasno čista odeljenja. *Ti class de nivo* su beli francuzi, a ostali koji su

sam došao do bogatstva, pa ću preći u razne vrste patoloških akomodacija – on ih zove inovacijama kod niže klase i u tom smislu analizira klase. Klase imaju različit pristup tim institucionalnim i legitimnim sredstvima za postignuće cilja. Prema tome, klase koje li su udaljenje, to su niže klase, lakše će ući u područje patologije, lukrativne krađe, objivanja, reketa i tako dalje.

Na tu socijalnu pozadinu rasta ili ne-rasta nasilja, moramo da budemo toga svesni, sistem je odgovorio strahovitim inkriminisanjem, inkriminacijom ponašanja koja nikada ranije nisu bila inkriminisana. Imate brojne primere – recimo, seksualna ponašanja. To je potpuno novi niz od 500 mogućih zlodela koja ranije nisu bila u zakonu. Isto tako, odnos prema deci je vrlo inkriminisan i kazne su počele da se poostpravju. Evo, to je jedna od politika obezbeđenja sigurnosti za još jače izvlačenje profita krupnog kapitala, ukoliko ukratko treba da kažem šta ja o tome mislim.

Što se tiče ove zemlje, pošto su govornici bili koncentrisani na situaciju ovde, apsolutno je nemoguće da izdvojite ono što se dešava u školi iz šireg polja. Ovo je izuzetno primitivna država. Ova zemlja je primitizovana od devedesetih godina, ona se vratila na ratničku plemensku kulturu za koju je karakteristična takozvana Zulu etika. To su me naučili. Dakle, pripadnici Zulu etike ili društava koja neguju Zulu etiku smatraju da je pravda kada mi silujemo tuđe žene, krademo tuđu stoku, palimo tuđe kuće i krademo. To je pravda, a nepravda je kada oni namā to čine. Dakle, vi ste ovde suočeni, zapravo u srpskom javnom prostoru, sa jednom kognitivnom anomijom. Mi više ne znamo značenja reči.

Isto tako, profesor Baucal je na nekom mestu pričao da je čitao u *Europian Sociological Review*, da je kohezija, društvena kohezija, od svih evropskih zemalja otprilike najniža u Srbiji. A kohezija se meri poverenjem u institucije, poverenjem u druge (a Francuzi uvode još i poverenje u sebe, za koje kažu da je sledstveno iz ova prva dva). Ona je, dakle, najniža u Srbiji. Srbija nema društvenu koheziju, Srbija je raspadlo društvo. U tom društvu imate potpuno anomiju. Evo na koji način, vrlo lako ću vam to predstaviti. Imate istog čoveka i ista dela. Recimo, Mladić, general Mladić. Za pola ovog društva on je heroj i spasilac, za drugu polovinu on je najteži ratni zločinac. Dakle, imate potpuno suprotne ocene jednog te istog. Eto vam anomije. I nema kazne, nema nagrade.

Pazite, psiholozi kažu da ne može čovek da reši svoje individualne probleme ako ih ne definiše, mora da postoji nekakva dijagnoza, mora da se suoči sa problemom. Srpsko društvo se nikada nije suočilo sa problemom ratova devedesetih godina. Dakle, mi ne želimo da pod tepih guramo sekundarne, tercijarne, primarne grobnice, konc-logore, pokušaj etničkih čišćenja na velikim teritorijama. Mi sve to guramo pod tepih, toga u javnosti nema. Ima, mislim u *Vremenu, Ninu, Danasu*, koje čita 10% stanovništva, i ja sam mislio da samo 10 do 20% stanovništva ove zemlje može da se nazove građanima, sve ostalo je potpuno podanička i parohijalna politička kultura utopljena u autoritarnost i nasilje iz sve snage, od vrha, pa se sve to prenosi do dna. Svaku od ovih teza mogu da razradim.

Pazite, psiholozi kažu da ne može čovek da reši svoje individualne probleme ako ih ne definiše, mora da postoji nekakva dijagnoza, mora da se suoči sa problemom. Srpsko društvo se nikada nije suočilo sa problemom ratova devedesetih godina. Dakle, mi ne želimo da pod tepih guramo sekundarne, tercijarne, primarne grobnice, konc-logore, pokušaj etničkih čišćenja na velikim teritorijama. Mi sve to guramo pod tepih, toga u javnosti nema. Ima, mislim u *Vremenu, Ninu, Danasu*, koje čita 10% stanovništva, i ja sam mislio da samo 10 do 20% stanovništva ove zemlje može da se nazove građanima, sve ostalo je potpuno podanička i parohijalna politička kultura utopljena u autoritarnost i nasilje iz sve snage, od vrha, pa se sve to prenosi do dna. Svaku od ovih teza mogu da razradim.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

koju mogu da kupe stan, zasnuju porodicu, školuju i decu i tako dalje. To više ne postoji od kraja osamdesetih. Sada ponovo imamo krađe: to su krađe mobilnih telefona, ali sve je tako, slično – to vam je Mertonova teorija anomije, zapravo.

Dakle, u „mejnstrim“ kulturi se kaže – uspešan si ako imaš ovo. I to je toliko jako. Da podsetimo na tu teoriju. Radi se o tome da kultura jednog društva definiše šta je cilj za naš život. Američka kultura, kaže Merton, definiše da je to udoban život imućnog čoveka i isto tako svaka kultura definiše takozvana legitimna sredstva za postignuće toga cilja. To su, recimo, veoma naporan i prilježan rad, velika marljivost, strašan trud u školi i dobre školske kvalifikacije. Dakle, 95% Amerikanaca će vam reći da je u redu da hirurg zaraduje 3 miliona dolara godišnje, jer je uložio 15 godina napornog vežbanja, treniranja, studiranja – to je potpuno u redu. Ali, kada jedna kultura postane neravnotežena, a Merton kaže da se to dešava kada se previše naglašava cilj, onda sredstva počinju manje da se naglašavaju. Dakle, veoma je važno biti bogat i sad više nije važno kako

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

imamo i druge programe koji mogu da utiču na svu decu, ali imate i posebne programe koji su usmereni na onu decu koja već manifestuju nasilno ponašanje.

Socijalizacija i/ili individualizacija

Socijalizacija i/ili individualizacija je jedna od najvažnijih tema ovogodišnjeg festivala *50 godina socijalizacije i individualizacije* u organizaciji Filozofskog fakulteta i Filozofskog društva. Ova tema će biti predmet razgovora u okviru panela "Socijalizacija i individualizacija: od škole do društva" u petak, 10. oktobra, u 19:00 sati u prostorijama Filozofskog fakulteta. Panel će moderirati Dragana Purešević, a učestvovaće i Isidora Jarić, Časlav Koprivica i Dragan Popadić.

Pre nego što prepustim reč večerašnjim uvodničarima, ukratko ću se osvrnuti na ono o čemu ćemo večeras govoriti i dati neku vrstu okvira za dalji razgovor i promišljanje. Ako dozvolite, iz razloga ekonomičnosti vremena, ja ću svoj osvrt pročitati.

Osvrću se najpre na značenje pojmova socijalizacija i individualizacija, kako bismo mogli da odgovorimo i otvorimo polemiku oko toga da li nam treba jedno ili drugo, odnosno mogu li se oba pojma posmatrati zajedno, kao ciljevi obrazovanja, ili oni i van te naše namere koegzistiraju, bez obzira da li su eksplicitno pomenuti u programima obrazovanja kao viziji jedne države, jednog društva? Šta mi to želimo od obrazovanja, odnosno kakvo nam je obrazovanje potrebno? Čini mi se, kada postavimo ovakvo pitanje, socijalizacija i/ili individualizacija, nameće se i drugo pitanje: kome je ta socijalizacija ili individualizacija namenjena, odnosno na koga se ti ciljevi obrazovanja obično odnose? I, kao što rekoh, šta je uopšte socijalizacija, zašto se socijalizujemo?

Obično o socijalizaciji govorimo još u predškolskom vaspitanju i obrazovanju, kad roditelji treba da odluče da li da pošalju dete u vrtić ili da ga ostave kod kuće, da ga čuvaju bake i deke. Onda obično kažemo, čuje se neki glas koji kaže, pošalj ga u vrtić, treba dete da se socijalizuje. Zato me interesuje da li ovo znači da tek ulaskom u sistem nekog formalnog obrazovanja deca i učenici postaju deo društva? Kako se tumači ta priprema za ulazak u društvo, kao priprema – za šta? Za školu, odnosno za prelazak iz vrtića u školu, a onda iz škole obično za fakultet ili direktno za tržište rada? Da li se na ovaj način socijalizacija može razumeti kao postizanje kvalifikacije za produktivnost u

Dragana Purešević, socijalizacija i individualizacija, 2013.

svetu rada? Možda je ovo instrumentalizirano viđenje samog pojma socijalizacije koja, tako shvaćena, potencijalno čini da nam izmiču deca i učenici, jer ih posmatramo u konstantnim projekcijama njihovog života u budućnosti i za budućnost.

Individualizacija kao cilj obrazovanja podrazumeva da se u centar obrazovnog procesa stavlja dete ili učenik i, u tom smislu, uvek je usmerena na pojedinca. Kakve onda implikacije po obrazovanje ima individualizacija i da li se tom centriranošću obrazovanja oko deteta, na dete i učenika, tumače svi uspesi i neuspesi jednog obrazovanja? Da li to znači da učenici kao individue moraju biti izuzetni, uvek spremni da odgovore na zahteve obrazovanja? Šta ako ne odgovore? Ko je onda odgovoran, da li ta ista deca, odnosno učenici, da li je moguće pristupiti individualno svakom detetu u obrazovnom sistemu? To je još jedno od pitanja. Koliko je realan takav koncept?

Možda je ovakvo viđenje socijalizacije i individualizacije krajnje instrumentalizovano, ali otvara ono suštinsko pitanje, zbog kojeg smo se ovde okupili – kako se u obrazovanju socijalizuje, odnosno o kome pričamo kad kažemo da je cilj obrazovanja individualizacija? Iako se otvaraju brojna pitanja, što opravdava naziv našeg projekta, Mislište, prepustiću vama priliku da date neke potencijalne odgovore, opredelite se ili možda postavite još neka pitanja. Pozivam Isidoru da započne razgovor, i svakoga ko želi da u njemu učestvuje.

Časlav Koprivica, socijalizacija i individualizacija, 2013.

Isidora Jarić, socijalizacija i individualizacija, 2013.

Dragana Purešević [foto: M. M.]

51

Isidora Jarić [foto: M. M.]

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

Isidora Jarić
Hvala. Pokušaću najpre da odgovorim na inicijalno pitanje koje od nas traži da odgovorimo šta je važnije za obrazovanje - socijalizacija ili individualizacija – mislim, da parafraziram jednog sociologa, Žorža Gurvića i naslov jednog njegovog čuvenog poglavlja, da se radi o lažnom problemu. Zašto lažnom? – Zato što je za obrazovanje, i one koji učestvuju u njemu, jednako važno i jedno i drugo. To su dva procesa koja, osim na analitičkoj razini, ne možemo razdvojiti, koji su isprepleteni i vrlo važni za svaku individuu, ali i za zajednicu kojoj te individue pripadaju.

Naravno, kao sociološkinji, uvek mi je uzbudljivije da razmišljam o tome kako postajemo delom zajednice i mislim da je to izuzetno važno za svakoga od nas, kao i za sam obrazovni sistem. Ali, opet, ni obrazovni sistem nije tako jednostavan, niti su te dileme tako jasne kako ste ih vi izveli. Tako da bih se ja vratila možda jedan korak unazad i rekla da, kada

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

razmišljamo o obrazovnom sistemu, uvek moramo razmišljati o viziji društva u kome želimo da živimo. U odnosu na to oko kakve vizije budućeg društva imamo i/ili možemo da postignemo socijalni konsenzus, zavisice i artikulacija ciljeva našeg obrazovnog sistema. Kad je reč o našem društvu, mislim da nam različite analize obrazovnog sistema i onoga što se u njemu dešava najbolje govore o odsustvu jasne vizije, koje je između ostalog i posledica procesa defragmentacije društva u kojem živimo.

Dragana Purešević

Nadovezala bih se na ono što ste rekli. Mislim da sami ciljevi obrazovanja i ono što piše u obrazovnim programima jeste neka vizija društva ka kojem težimo. Apropo toga, dok sam se pripremala za ovaj razgovor, pročitala sam šta piše u tim velikim programima – koji su to ciljevi obrazovanja koji se stavljaju pred nas, pa sam, evo, za primer uzela obrazovni cilj za peti razred osnovne škole koji je jedan od glavnih:

„Deca razvijaju svest o sebi, samoinicijativu, sposobnost samovrednovanja, izražavanja svog mišljenja, razvijaju sposobnost za ulogu odgovornog građanina za život u demokratskom, uređenom i humanom društvu zasnovanom na poštovanju“, i tako dalje i tako dalje. I verujem da bismo se svi ovde složili da to jeste važan i veliki cilj.

Isidora Jarić

Ali, šta znači taj cilj ukoliko unutar postojećeg obrazovnog sistema zapravo stalno negirate mogućnost izbora ili vršite određenu vrstu sistemskog institucionalnog nasilja prisiljavajući decu na određene ritualne prakse koje postojeći obrazovni sistem podrazumeva? Znači, svi ti normativni ciljevi bi trebalo da se preispitaju kroz postojeće prakse unutar obrazovnog sistema. Pretpostavljam da se u vašem primeru radi o nastavnom planu i programu nekog predmeta koji podrazumeva i određene ishode. To preispitivanje postojećih praksi bi moralo da se odvija na više nivoa uključujući i onaj najopštiji koji uključuje i socijalni dijalog o viziji budućeg društva kome težimo i kome bi trebalo da idemo u susret. Kad govorim o viziji društva, smatram da je to nešto mnogo šire od onoga što stoji u konkretnom nastavnom planu i programu. To je nešto mnogo kompleksnije, što podrazumeva same koncepte legitimnog znanja koji se kao takvi interpretiraju unutar obrazovnog sistema.

Dragana Purešević

Da, upravo sam negde na tragu toga i htela da nastavim rečenicu. Čak i ako posmatramo samo obrazovne programe kao izdvojene jedinice, svedočimo nedostacima obrazovnih ciljeva. Postavljeni su veliki, okvirni ciljevi, a onda dolazi do njihovog seciranja kroz operacionalizaciju nastavne jedinice, koji u toj formi ne podržavaju idealni, veliki cilj. Dakle, načelno se slažem sa vama, iako to možda nije dobro za diskusiju.

Isidora Jarić

Postoje različite kontradikcije koje postojeći obrazovni sistem sadrži, čak i na nivou kurikuluma, koji nije uvek jasno strukturisan, u smislu da se opšti ciljevi operacionalizuju kroz one manje opšte. Unutar postojećih kurikuluma sukobljavaju se oprečne logike koje svedoče o odsustvu jasne vizije njihovih kreatora. Na primer, kako objasniti prisustvo veronaue unutar školskih kurikuluma na logičan način kada se svetonazorzi koji se dabama prezentuju direktno sukobljavaju sa teorijom evolucije? Da li u tom slučaju možemo govoriti o jasnom „cilju“ tako strukturisanog kurikuluma?

52

Dragana Purešević

Hvala vam lepo. Da li još nešto imate da dodate ili da predemo na sledećeg sagovornika? Hajde da kažemo kako stoji u samoj agendi, Dragane. Možete li vi da kažete nešto u vezi sa samom temom? Sigurna sam da možete. Da se nadovežete na Isidoru, da dodate? Izvolite.

Dragan Popadić

Ne bavim se obrazovanjem, ja sam socijalni psiholog i možda me zato, kad god dodirnemo temu obrazovanja, začudi nešto što one koji se bave obrazovanjem verovatno više ni ne čudi, jer su navikli na to i to smatraju podrazumevajuci, a to je: koliko je važno mesto obrazovanja u našim životima i u društvu. Dakle, za sedmogodišnje dete obrazovanje će sledećih 12 godina biti najvažniji i najteži posao u životu. Možda malo preterujem, ali nisam daleko od istine. Verovatno je preko 100.000 ljudi svakodnevno direktno uključeno u taj proces obrazovanja. Dakle, to je jedna veoma važna društvena institucija koja samim tim ima značajne posledice i važne ciljeve. Dakle, ne samo jedan cilj, poput onog kojeg ste vi pročitali, za prvi razred, već postoji nebrojeno različitih ciljeva, od kojih su dva moguća cilja navedena u nazivu ove sesije i možemo se pitati, kasnije ćemo i razgovarati o tome, da li se zaista radi o antinomijama ili ne. Činjenica je, međutim, a psiholozi i pedagogi na to skreću pažnju, da se u savremenom sistemu obrazovanja zaista nalaze ciljevi koji predstavljaju suprotstavljene vrednosti i oni to zovu – antinomijama obrazovnih ciljeva. Džerom Bruner, čuveni psiholog, navodi nekoliko takvih antinomija. Jedna je, na primer, antinomija individualnog ostvarenja naspram očuvanja kulture. To je nešto slično onome o čemu ovde govorimo – da li razvijati potencijale pojedinca ili se usmeriti na usvajanje nekih kulturnih vrednosti koje će onda svi pojedinci imati? Ili – I vi ste to pomenuli - da li da obrazovanje svima bude podjednako dostupno ili ga usmeriti pre svega na više slojeve ili one prirodno najobdarenije i tako dalje. I još neke antinomije spominje Bruner.

Očigledno je da se možemo pitati: da li su ovo protivrečni ciljevi ili ne? I, kao što je Isidora rekla, možemo ih posmatrati kao neprotivne, ali u svakom slučaju se postavlja pitanje hijerarhije tih ciljeva. Dakle, čak i ako nisu međusobno isključivi, koji cilj je važniji? Kako to postaviti, definisati?

Sećam se, jednom je profesorka Srbijanka Turajlić navela nekog autora koji je rekao da je cilj obrazovanja, ne da pravi inženjere, lekare, advokate, nego da od lekara, inženjera i advokata napravi ljude. To lepo zvuči, ali očigledno je cilj – i jedno i drugo. Dakle, napraviti lekare, advokate i napraviti od njih ljude, a pitanje je šta je od toga važnije, možemo li uopšte pričati o tome? Čini mi se da, ako ne govorimo samo o nama, već o generalnom trendu u svetu, sve više slabi predstava o obrazovanju kao sredstvu za širenje vidika, kao podsticanju radoznalosti i slično, o vrednosti znanja samog po sebi, već obrazovanje sve više ima instrumentalni cilj: ono treba da pripremi mlade članove društva da uđu u društvenu mašineriju i zauzmu mesto na kojem će vredno raditi do kraja života, da tako pesimistički kažem. Različiti trendovi govore o tome, na primer, da se na različitim koledžima u svetu gase katedre i departmani za različite humanističke nauke. Mi smo imali pre neku godinu pojavu da u stručnim skolama filozofija prosto prestaje da bude obavezan predmet i postaje izborni, s namerom da ne bude čak ni glavni izborni. Čemu filozofija, čemu humanističke nauke za decu koja samo treba da

Dragan Popadić [foto: M. M.]

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

nauče da vredno obavljaju svoje poslove? Mislim da taj trend dominira u svetu i da ljudi sve više sležu ramenima i slažu se sa tom idejom.

Kod nas je to najprisutnije, čini mi se, u raspravi o dualnom obrazovanju. Svedoci smo da na Filozofskom fakultetu naglo opada broj studenata koji se interesuju za, na primer, sociologiju, etnologiju, za klasične nauke, ne zato što su ti predmeti za njih manje interesantni, nego zato što ne vide perspektivu, dakle društvo ih ne ohrabruje na način da kaže: „evo, možete ako vas to interesuje, to završiti, naći će se neki smislen posao, neko mesto u društvu za vas.“ Ne, mislim da je generalna poruka „neće se naći takvo mesto za vas i bolje idite u programere ili neka druga zanimanja“. Čini mi se da je ta ideja najsnažnija u oblasti dualnog obrazovanja. Kao ideja, dualno obrazovanje kod nas se, čini mi se, pojavilo pre pet-šest godina. Tada je donet neki zakon o dualnom obrazovanju. Ideja je, formalno, da dualno obrazovanje proširi vidike budućih radnika.

Dakle, oni se sad neće samo obrazovati, već će učiti i neke praktične aktivnosti uz rad u fabrikama i tako dalje. Čini mi se da na sajtu Ministarstva postoji neka publikacija, *Dualno obrazovanje – put u budućnost Srbije*.

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

53

Isidora Jarić

Realnost je potpuno drugačija, pošto taj zakon predviđa da učenici koji pohađaju srednje škole u okviru dualnog obrazovanja samo tri dana idu u školu, a dva dana provode na praksi u fabrici.

Dragan Popadić
Da.

Isidora Jarić

Tako da dualno obrazovanje nikako ne proširuje vidike budućih radnika, već uvodi motiv eksploatacije dece, dečijeg rada, u realnost društva Srbije. Za razliku od toliko kritikovanog socijalističkog usmerenog obrazovanja, koje je insistiralo na opšte obrazovnim predmetima koji su obavezni za sve učenike bez obzira na to da li će oni obavljati „manuelna ili nemanuelna“ zanimanja u svojim budućim životima, reforma dualnog obrazovanja reformiše kurikulume tako što ih izbacuje opšteobrazovne predmete ili smanjuje njihov fond časova. Dakle, ova reforma redukuje mogućnosti onih koji se obrazuju na ovakvim nastavnim planovima i programima.

Dragan Popadić

Da, apsolutno. Dakle, hteo sam da kažem kako se to predstavlja; i kažem, ta publikacija se zove, dakle, *Put u budućnost Srbije*. U njoj se kaže kako bi donošenjem zakonske regulative o dualnom obrazovanju Srbija postala lider u procesu unapređenja kvaliteta obrazovanja. Dakle, tako se predstavlja dualno obrazovanje, ali ono što očigledno iza njega stoji je ideja da deca, budući radnici, odmah uđu u tu, da tako kažem, fabričku traku.

Isidora Jarić

I da se redukuje opšte obrazovanje.

Dragan Popadić

Da, i da je opšte obrazovanje prosto nebitno. Bitno je da se nauče kao šegrti ili zanatlije onome što će onda ceo život raditi, da prosto nema potrebe da razmišljaju, to nikome ne treba. I time ću, evo, završiti. Dakle, faktički se ovaj problem socijalizacije i/ili individualizacije može drugačije formulisati. Sa jedne strane, socijalizacija je veoma važna, ali ona mora podrazumevati neku društvenu integraciju na način da mladi vide sebe kao članove zajednice, kao nekoga ko može da se bori za sebe i za socijalnu pravdu i može se organizovati sa drugima. Dakle, socijalizacija podrazumeva da pojedinac nije izolovana, sebična, jedinka. To ne smemo podrazumevati ni pod individualizacijom, koja je neki kontrapunkt ovom usmeravanju na uzak posao koji će pojedinac obavljati a za šta će ga obrazovanje osposobiti. Individualizacija nije borba bora za sebe, već upravo rad na podsticanju mogućnosti deteta da razmišlja, ne samo kritički razmišlja, da kritikuje i bude skeptično, već da ume da nalazi istomišljenike, da ubeđuje, da aktivno provodi svoj život. Ovakva, uprošćeno rečeno, vrsta odnosa prema sebi, prema životu i prema ljudima oko sebe, sve se manje neguje. Mi to vrlo jasno vidimo jer živimo u takvom društvu, ali čini mi se da je posredi generalni trend u savremenom svetu.

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

Dragana Purešević
Hvala vam. Razmišljajući u ovom pravcu, nad činjenicama ideje dualnog obrazovanja i ukidanja predmeta poput filozofije, dodaću još jednu, a to je da je veoma veliki broj ljudi potpisao peticiju da škola traje četiri dana a ne pet: za 3 meseca sakupljeno je 45 hiljada potpisa, ako ne i više. Kakav problem je posredi? – Pitanje je za sve nas, a onda možete vi, Časlave, započeti svoje izlaganje.

Isidora Jarić

Zašto ne razmišljati o tome na koji način reformisati školu? Da učenici požele da budu u toj i takvoj školi, a ne da razmišljaju kako da skrate vreme boravka.

Dragana Purešević

Hvala. Možda još neki komentar u odnosu na ovo, aktuelno je? Možda školu treba „socijalizovati“, nju reformisati? Čini mi se da smo uglavnom problematizovali dele, nastavnika, kakvu vrstu intervencije ili edukacije da sprovedemo, a možda je zapravo pravo pitanje – kako reformisati školu i strukturu škole?

Isidora Jarić

Sve je to povezano. Opet moram da se vratim na početak – da li mi imamo viziju društva u kojem želimo da živimo? U odnosu na tu viziju treba da reformišemo obrazovni sistem, nastavne planove i programe i školu kao ustanovu.

Dragana Purešević

Hvala vam, Isidora. Časlave, možete otpočeti svoje izlaganje .

Časlav Koprivica

Zahvaljujem se, prije svega na pozivu i mogućnosti da govorim o ovoj važnoj temi. Simbolično je što se nalazimo na ovom mjestu, jer obično o ovim temama ne razgovorimo na nastavno-naučnim vijećima. To se neko podrazumijeva, a mi filosofi skloni smo da najveće probleme prepoznajemo u sferi podrazumijevanoga, što, opet, ne znači da je svaka podrazumijevanost problematična. Počeo bih od naslova, odnosno ove opozicije. Čini mi se da smo se saglasili, sve troje ih sve četvoro, da je ona u nečemu problematična. Naravno, onaj ko je tako formulisao temu, siguran sam, nije ni pomišljao da tu postoji nekakva i/ili opozicija, ali svejedno, podsticajno je da pokušamo da vidimo šta podrazumijeva jedno, šta drugo, i da onda „raščivijamo“ kako stoji odnos između ova dva pojma koji su, mislim da smo se u tome usaglasili, samo naizgled antitetični.

Prvo što se tiče socijalizacije. Imam običaj da koristim jedan infiks, odnosno neologizam sa infiskom, socijetalizacija, zato što, makar u njemačkoj tradiciji, postoji jedna vrsta artifičijelnog natpojma koji treba da uključi i društvo i zajednicu, u smislu ove Tenisove teoreme, *Gemeinschaft i Gesellschaf*, i onda je to socijetet ili socijum. Drugim riječima, ako bismo to primijenili na ova dva pojma, valjalo bi zaključiti da djeca, ne samo u procesu formalnog obrazovanja, treba da budu osposobljena da se uključe, ne samo u društvo nego i u zajednicu. Pošto znamo da društvo i zajednica nikako nijesu identični pojmovi, da podrazumijevaju različite sadržine, odnosno intenzije i ekstenzije, to bi značilo da učenje za jedno, odnosno za drugo treba da obuhvata različite kompetencije, različite sposobnosti. To je ono što se odnosi na prvi pojam.

Drugi pojam je individualizacija. Ne znam šta bi to trebalo da znači, zato što, za razliku od životinja, koje dolaze na ovaj svijet otički zaokružene, tako su primarno primjerci svoje

54

57

vrste, čovjek je, kako kaže Niče, nezaključena životinja, odnosno on kao pripadnik vrste nije određen u svom biću. Dakle, on jeste, htio ili ne htio, individua, pojedinac. Njemu je biće nezaključeno i onda, ako mu ništa ne uradite, ako ne preduzmete „glajhšaltovanje“, indukovanje vještačkog ujednačavanja individualne svijesti – čovjeku je naprosto sudbina da bude individua. Dakle, ne morate ga individualizovati, on to naprosto mora biti. Štoviše, to je ozbiljan teret, zato što životinja kada poodraste u sebi ima sve što treba da ima, a čovjek tek ima zadatak da *postane (ustinu) čovjek*.

A postajanje ima različite konotacije, i socijalne i normativne, i tako dalje. Kada bi vukovi mogli da govore, teško da bi otac i majka svom mladunčetu u nekom trenutku mogli da kažu: „Sad si postao vuk“. Dakle, čovjeku je *individualno stanje* bezmalu neizbježnost i on sa tim treba da se nosi kao sa zadatkom prema sebi samome. Dakle, čovjek treba da postane neko, jer ono što već jeste – a to je pripadnik vrste *homo sapiens sapiens* – nije dovoljno da bi zapravo bio čovjek. Ovakvo posmatranje, izgleda da biti individua nije nikakva vrijednost, više je opterećenje, koje je usud ljudskoga stanja.

Nekad se u određenim ideološkim percepcijama biti individua shvata kao nekakva tobožnja samovrijednost, iako ona to nije. Čak, ako je tako posmatramo, to može

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

dovesti do ekstrema, pa čak i opasnosti socijalnog atomizma. To se vidi iz sljedećega. Pretpostavimo da društvo, odnosno zajednica, sadrži *n* pojedinaca. Imamo *n* jedinici koje gledaju da minimalno intereaguju ili da svoju interakciju svedu samo na ono što je funkcionalno, što im je interesno relevantno, ostavljajući sve drugo. Poslije nekog vremena, došlo bi do komunikacije, i to ne u ideološkom smislu distanciranja od posljedica ideologije komunizma, već u doslovnom značenju – rastakanja zajednice. A tada, socijetet koji bi bio lišen bilo kakvih zajedničnih vezivnih tkiva, bio bi izložen žudima slučaja, jer bi mogao da postoji samo ako bi ukupni zbir interesnih interakcija unutar njega ostajao pozitivan. Dakle, dekomunizovani socijetet bi prije ili poslije dospio u opasnost desocijalizacije, a time i potpunog nestanka. To bi bila posljedica apsolutizovanja pojedinačne perspektive i pojedinačnog interesa, tako što bi, hipotetički, pojedinac bio mjeria i „načelo“ socijeteta. Upravo to i jeste socijalni atomizam.

Isto tako, govorimo o samosvojnosti, što se takode ponekad uzima kao nekakva originalnost i autentičnost. To su sve pojmovi koji su uveliko zaagađeni nizom ideoloških naplavina i u javnom govoru, a bojim se da djelimično krivicu za to snosi i obrazovni sistem, odnosno diskurs društveno-humanističkih nauka. Biti samosvojan, to nije nikakva posebna vrlina, zato što smo mi, kao nedovršeni u svom biću, po prirodi već osuđeni da budemo različiti od drugih. A biti različiti može značiti biti različiti i na „pogrešne načine“, a ne na način koji bi trebalo da pogoduje onome što mi od sebe *treba* da učinimo. To se nekada u filosofiji egzistencije zvalo samostvrtvaranje i podrazumijevalo je izvesni patos koji je u međuvremenu poprilično potrošen i kompromitovan – biti autentična egzistencija. Na kraju krajeva, ako se razlikujete od drugih, to ne mora značiti da ste obavezno na dobrom putu.

Sa druge strane, osobe koje se ozbiljno suočavaju s okolnošću da imaju zadatak da sebe oblikuju, da postanu zapravo ljudi, ako su na dobrom putu, prije ili poslije prepoznaje ljude koji su isti taj zadatak prepoznali, koji se s njime ozbiljno nose i u nekim važnim aspektima uvidejše i svoje sličnosti s njima. Ali biti sličan sa osobom koja je na dobrom putu, uopšte nije nikakav problem – to nije opasnost po „samosvojnost“. I sad, ako govorimo o ovoj opoziciji ili/ili, za koju smo rekli da zapravo ne stoji, šta je zadatak individue? Dakle, ne samo da vječno ostane individua – jer to nije nikakva vrijednost *per se* – već da svoje *individualno stanje* dovede do nečega što bi moglo da joj pribavi ono što joj fali. Dakle, ako je životinja, kao pripadnica svoje vrste, određena u svom identitetu, čovjek to nije. On se nalazi, da tako kažemo, on počinje od toga što se nalazi u nekoj vrsti *dezidentitetskog stanja*. Drugim riječima, sve ono što jesu slojevi njegovog identiteta, i pojedinačnoga i kolektivnoga, nije dovoljno da njegovo biće bude u dovoljnoj mjeri određeno, niti za to da da bi on znao ko jeste, da bi, na kraju krajeva, *bio* neko.

Ako govorimo o tom nekakvom zadatku čovjeka pred samim sobom, dakle pred sobom – ne prema zajednici, prema društvu i tako dalje – onda je zapravo riječ o tome da on treba da ima jednu vrstu metacilja. Taj metacilj je da dode do stanja identiteta, jer njegov identitet nije dovoljno određen. Biti neodređen, naći se u krizi identiteta, to može da pogodi pojedinca, može da pogodi zajednicu, što zapravo znači da čovjek do te mjere ne razumije ko je, da ima problem i u samointerpretaciji, i u samevaluaciji, i, na kraju krajeva, u projekciji onoga što želi da postane i kako i šta treba da čini u perspektivi, odnosno u budućnosti.

Ono što je dalje ovdje važno jeste da nema mogućnosti da čovjek bude individua bez drugih ljudi. To je prilično notorna činjenica, ali ipak treba na tome insistirati, odnosno

58

socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih? socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih? socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih?

socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih? socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih? socijali, soci-jali-jali-zacija ili individualizacija? škola za sve ili samo bogate škola za siromašne ili samo izvrsnih?

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

Isidora Jarić [foto: M. M.]

Dragana Purešević [foto: M. M.]

Časlav Koprivica [foto: M. M.]

SOCIJALIZACIJA I/ILI INDIVIDUALIZACIJA

6. oktobar 2023. | 19:00 – 20:30

Kako zajednica, najčešće istovremeno, postavlja (naizgled?) protivrečne ciljeve obrazovanja: i društvena integracija i proizvodnja samosvojnih pojedinaca? Da li je moguće, nužno i uopšte poželjno oba: "individualizacija kroz socijalizaciju"? Ako ne, čemu dati prednost; s obzirom na kakvu viziju svrhe obrazovanja? Ugrubo: obrazovanje kao priprema za tržište rada, za kvalifikovanog građanina ili samousavršavanje? U kojoj meri takva odluka zavisi i od lokalnog stanja društva? Da li, najzad, proklamovana univerzalna dostupnost i inkluzivnost obrazovnih ustanova jemči ili simulira i jednakoš uslova obrazovanja i njegov kvalitet. Obrazovanje dostupno svima ili privilegija? Privilegija bogatih ili izvrsnih?

r e č i t a t i v

rasprava
moderatororka: Dragana Purešević [pedagoškinja, Filozofski fakultet]
uvodničari:
Isidora Jarić [sociološkinja, Filozofski fakultet]
Dragan Popadić [psiholog, Filozofski fakultet]
Časlav Koprivica [filozof, Fakultet političkih nauka] Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

d i s k u s i j a

215 godina
UNIVERZITET U BEOGRADU

60

ukazati na neke važne momente. Na primjer, to možemo učiniti preko dva elementarna pojma, elementarna u smislu da su oni kostur za čovjekovo biće. Prvi je Aristotelovo učenje da je čovjek stvorenje koje ima *logos*, pri čemu *logos* kod Grka znači ne samo govor, jer *logos* koriste ne samo za glas nego i za *nous*, odnosno za um. Dakle, čovjek je stvorenje koje može da *zbori* – srpski jezik ima dobru etimološku vezu – koje na osnovu svoje *zborljivosti* može biti *razborito*, imati *razbor*. *Razbirati* je kognitivna funkcija, a, na kraju krajeva, ona počinje od toga što možemo i druge da razumijevamo. E, čovjek je stvorenje koje ima *logos* uvijek skupa s drugima. Ne postoji pojedinačev jezik. Jezik postoji samo unutar jezika zajednice. Ne postoji hipotetički manje od dvije osobe koje razgovaraju. Dakle, jezik postoji na jedan performativan način, pod broj jedan.

Pod dva, mora se imati s kim razgovarati. Ali nije riječ samo o tome. *Legein* – zboriti –zapravo je uvijek *syn-legein*. Ali to nije samo zborenje sa drugima, nego, da bih ja mogao da progovorim sa svojim savremenicima u sinhorniji mora biti da je neko već govorio tim mojim jezikom. Tako mora postojati dijahronija jezika, odnosno mora postojati nekakva tradicija govorenja tog jezika, pri čemu to nije samo lingvistički, već i duhovni fenomen. Dakle, jezik je fenomen *objektivnoga duha*. Jezik je, da kažemo, duhovni prostor u kojem se pohranjuje pamćenje interpretacije u kojoj prebiva duh. Drugim riječima, imati *logos*, biti razborit, zapravo znači biti uključljen u dijahronisku zajednicu, zajednicu pamćenja, zajednicu sjećanja, odnosno imati veze sa neakvom prethodnom tradicijom, jer, prosto, jezik nije čisto instrumentalni fenomen.

Sa druge strane, kad govorimo o slobodi, ako bi čovjek hipotetički bio potpuno sam, on bi bio u prirodnom stanju, imao bi samo dvije mogućnosti, osnovne: jedna je da preživi, druga da ne preživi. Dakle, biti slobodan, znači biti slobodan sa drugima. Naravno, to možda da zvuči čudno, neobično iz perspektive socijalnog atomizma ili ekstremnog individualizma. Sartr kaže „Pakao – to su drugi“. Drugi često znaju da budu pakao. Ali ono što je važno jeste da drugi ne moraju biti pakao i da u društvu ili zajednici ne mora obavezno biti mnogo pojedinaca ili previše pojedinaca za koje je drugi pretežno – pakao. Najposlije, starati se da socijetet ne bude oživotvorenje pakla – to je jedan od kolateralnih ciljeva koegzistencijalne humanizacije.

Ima jerovatno sociopata kojim je pakao „normalnost“. S druge strane, previše je ljudi koji su maltretirani, kojima zaista drugi ili neki drugi mogu da budu pakao. No, suštinski, pošto je čovjek konačno stvorenje, on ne može imati beskonačnu slobodu Gospoda-Boga. On, dakle, može biti slobodan samo – sa drugima. Drugi su, dakle, oni koji, čak i strukturno, meni ograničavaju slobodu. Ali sa druge strane, drugi su oni koji mi i „daju“ slobodu. Oni, doduše, ne čine to hotimično, oni to čine nehотиčno, kao što i ja, bivajući sa drugima, u smislu onoga Hajdegerovog *Mitsein*, bivanja-skupa, činim to njima. Dakle, ja sam taj kome je darovana sloboda, ili sa-darovana, pošto ukupnost drugih predstavlja taj mizanscen, to pozadina u kojoj ja mogu biti slobodan, kao što sam ja i takode za svakog drugog čovjeka uključen u njegovo okruženje drugih i dajem neki svoj mali doprinos mogućnosti da on bude slobodan.

To može se posmatrati kao, recimo, trenje. Šta trenja je – izvinjavam se, vrlo kratko ću o fiziici – reaktivna sila. Ako nema kretanja – nema ni trenja koje se suprostavlja kretanju,

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

ali zamislite da nema trenja. Da nema trenja, ne bismo napravili nijedan korak. Kada želim da iskoračim, moram da se odbacim od nečega. Ako bih imao savršeno glatku podlogu koja ne bi mogla da proizvodi trenje, ja bih onda proklizavao u mjestu, ne bih mogao da napravim nijedan korak. Kretanje, koračanje, to je simbolički ekvivalent slobode. Trenje, otpor je ono što se suprotstavlja mojoj slobodi, ali, s druge strane, to je suprostavljanje koje ujedno predstavlja i omogućavanje.

Kada je riječ o omove, opet ili–ili, zašto ili–ili? Pa, na kraju krajeva, živimo u društvu i živimo u takvom vremenu u kojem postoji generacijski fenomen koji nije povezan samo sa kaplarnim uplivom sredstava komunikiranja, uplivom mobilnih telefona, u živote male djece, pri čemu ona potmo drukčije doživljavaju svijet i to, vrlo jerovatno – to nije moja specijalnost, ali, ev, da se ogradim – utiče i na njihovu percpciju svijeta. Možemo stoga govoriti i o uticaju tog fenomena na ritmove socijalizacije.

Ideal je ne ono što je jedna vrsta, da kažemo, ideološke teoreme, pa i floskule, da je sloboda pojedinca uslovno bezuslovna u dozvoljenim granicama kod ona ne ugrožava slobodu drugih, odnosno pravo zajednice da opstane. Problematično je što ovo veoma dobro zvuči, jedino što iz tog lažnog *modus operandi* mi zapravo ne shvatamo šta sloboda jeste. Dakle, kad se stvari postavje na ovaj način, ispada da su drugi ti koji po prirodi stvari mogu biti samo ograničavajući činilac za moju slobodu, za moju slobodu–za, za moje pokušaje samoostvarivanja postajanjem autentičnim, i tako dalje. Međutim, ako govorimo na nivou ideala, obrazovnih ideala, onda treba težiti ne samo tome da ja ne smetam drugome i da drugi ne smeta meni, nego, ako je moguće, da naši pojedinačni životni projekti budu takvi da svako ima svoju egzistencijalnu suverenost da oblikuje, projektuje onakav život za koji smatra da bi mogao da ga ispuni. Ono što bi bilo poželjno jeste da imamo projekciju što je moguće većeg stepena preklapanja pojedinačnih egzistencijalnih projekata, odnosno pojedinačnih egzistencija; jednu

vrstu njihove *lateralne sinergije* pobočnog preklapanja, pri čemu bi u takvom societetu uspješni pojedinci, ne u smislu pozicije na socijalnoj lestvici, nego shodno egzistencijalnom uspjehu, ukinuli situaciju ili–ili, nego bismo bili u situaciji da uspješan pojedinac pomaže zajednici da ona u većoj mjeri bude zajednica i obrnuto, da zajednica pomaže da bude što više zadovoljnih, uljudbenih ljudi. „Uljudbeni“ u normativnom smislu riječi, dakle da budu civilizovani, da budu obrazovani, da budu svjesni svijeta oko sebe i, ne na posljednjem mjestu, da se osjećaju ispunjeni i zadovoljni. Naravno, ovo zvuči kao jedna vrsta utopije. Maks Šeler je govorio o tome – ako i jeste posrijedi nekakva konceptualna utopija, kao i u slučaju mnogih drugih idealističkih projekcija, od važnosti je da je ne smatramo potpuno nerealnom i da je olako odbacimo.

I na samom kraju, u materijalu koji sam dobio pomenute su nekeve tri, da li alternativne, da li dopunjujuće verzije, definicije obrazovanja. Jedna podrazumijeva pripremu za tržište rada, druga obrazovanje kvalifikovanog građanina, a treća samousavršavanje. Čini mi se da termin samousavršavanje nije dobar, jer može izazvati konotacije da je u pitanju nekakvo artistski neobavezno bavljenje sobom, pri čemu čovjek koji ima mnogo slobodnog vremena naprosto želi da proputuje što više, da što više pročita da bi u nekakvom estetskom smislu bio savršeniji. Nije riječ o tome – obrazovanje je nužda! *Bildung* doslovno znači – oblikovati. Na kraju krajeva, to je i grčka *paideia*. Dakle, čovjek je dužan prema sebi da se oblikuje, zato što je on nedovršsn, neoblikovan. On mora sebe da dooblikuje. I, naravno, formalni sistem obrazovanja treba čovjeka da osposobi da bude kadar da čitavog života učestvuje u ovom procesu. Suštinski, obrazovanje je samo ovo.

Naravno, da imamo ovde predstavnike unije poslodavaca, rekli bi: kakve to veze ima sa nama? Direktnve veze nema, ali u civilizovanim zemljama se zna da nije u pitanju samo imate li funkcionalne pojedince ili, s druge strane, nekakva „dokona naklappala“ koja tako mnogo čitaju, idu na koncerte, izložbe i tako dalje, a to nikome ne koristi. Na kraju krajeva, u dobro organizovanom društvu, u društvu koje ima jasnu percepciju svojih ciljeva, nema surevnivosti između tehničke i humanističke inteligencije. Dakle, u takvoj situaciji suštinski zadatak svakog pojedinca jeste da oblikuje sebe i zadatak njegove zajednice jeste da prije svega putem sistema formalnog obrazovanja, ali i preko kulturnog pogona, pomogne svakom pojedincu, postakne ga da u tom procesu ode što dalje. Osposobljavanje za tržište rada nema nikakve veze sa obrazovanjem. To je spoljašnje usvajanje vještina, a ne suštinsko (unutrašnje) prožimanje bića. Drugim riječima, ako vas formalno obrazovanje suštinski preinačuje, pribavlja vam formu, obraz, obličje (*eidos*), onda je ovdje riječ o nečemu što ostaje potpuno spoljašnjim, što onda ne utiče na to ko ste vi zapravo kao osoba i, naravno. Opet ni ovdje nema mjesta isključujućem ili–ili, nego mora postojati neka vrsta funkcionalne ravnoteže i jednoga i drugoga.

I treći pojam koji je danas pomenut je kvalifikovani građanin. To je dosta važno, ne samo u međudnosu građana, ne samo u odnosu građana prema institucijama; na kraju krajeva, svako od nas ima prilično visoku odgovornost da svake četiri godine, kod nas i češće, bogami, učestvuje na izborima. Kvalifikovani građanin – to je zapravo neka vrsta mješavine ovih kompetencija koje su stvar prosto spretnosti, naučenosti i tako dalje, na jednoj strani, a na drugoj strani obrazovanja. Jer obrazovanje podrazumijeva ne samo

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

obrazovanje za suštinsku egzistenciju nego i obrazovanje s obzirom na to kakav ideal društva, kakav ideal zajednice imamo. I ako je riječ o tome, onda bi, zapravo, trebalo da postoji jedna vrsta stabilne ravnoteže, dinamičke ravnoteže između ova tri suštinska cilja.

Hvala na pažnji.

Dragana Purešević: Hvala vama, Časlave. Sad možemo da zvanično otvorimo diskusiju. Da li biste možda vi, Isidora ili Dragane, imali da dodate nešto ovome što je Časlav rekao?

Isidora Jarić

Ja bih da se nadovežem na pitanja koja je Časlav postavio i da možda konkretizujem sâm problem – da li naše društvo pomaže pojedincima da se obrazuju, samoobrazuju i napreduju? – Pa, ne bih rekla.

I opet se pitam kakvu mi to viziju obrazovanja kao društvo imamo, a navešću samo jedan primer zašto mislim da društvo ne pomaže. Dragan je govorio o tome kako se isključuju opšteobrazovni predmeti ne samo iz programa dualnog obrazovanja, već posljednjih nekoliko godina teče reforma srednjeg stručnog obrazovanja i masovno se iz kurikuluma izbacuju filozofija, sociologija... Znači, neki opšti predmeti koji doprinose opštem obrazovanju. To, naravno, nije slučajno, jedna od posledica takvih intervencija u kurikulumima je i činjenica da se sâm obrazovni sistem zatvara. Obrazovni sistem više nije otvoren, on nije ono što imamo u istraživanjima iz perioda socijalizma – najotvoreniji kanal društvene pokretljivosti. Ne, mi u ovom trenutku u visokom obrazovanju imamo oko 60% studenata koji su deca strućnjaka koji u društvu Srbije ima recimo 7%, znači, mi zapravo imamo reprodukciju određenog socijalnog sloja. Znači, imamo na delu potpuno zatvaranje obrazovnog sistema. Zato što se na taj način kroje nastavni planovi i programi, taj sistem uskraćuje mogućnost obrazovanja onima čiji roditelji nemaju znanja i kompetencija da taj problem prevaziđu i kompenzuju probleme koji se tokom obrazovanja njihove dece pojavljuju, i to naročito na nižim nivoima obrazovanja, onim douniverzitetskim. Za mnoge učenike koji potiču iz porodica koje su na različite načine socijalno deprivirane, izazovi sa kojima se suočavaju na douniverzitetskim nivoima obrazovanja koji nisu u stanju da prevaziđu, često znače da će u nekom trenutku ispasti iz obrazovnog sistema, a gotovo je izvesno da neće uspeti da stignu do visokog obrazovanja. Dakle, mi živimo u društvu koje nam kroz obrazovni sistem pokazuje kakvu viziju budućnosti ono ima, a ta vizija nije dobra za one koji žive u depriviligovanim socijalnim slojevima.

Dragana Purešević

Hvala vam. Pitanje koje se nameće kao ključno je – šta možemo uraditi, kako možemo napraviti promenu? Iako ga smatram retoničkim, ovo pitanje sve vreme tinja u našim razgovorima na temu obrazovanja.

Dragan Popadić

Nadovezao bih se na ono što je kolega Časlav rekao komentarišući ova tri moguća cilja obrazovanja, kako su oni vode formulisana. Dakle, svakako ih ne posmatramo kao međusobno isključive, ali postoji zahtev za hijerarhijskim redosledom među njima. Svejedno što ova priprema za tržište rada čak i nije pravo obrazovanje, već svojevrsna obuka; ona se, po mom mišljenju, definitivno postavlja na vrh hijerarhije ciljeva, shodno razumevanju obrazovanja kod nas. Ko takve ciljeve formulise i ranguje? Isidora je rekla da to faktički zavisi od cilja koje društvo sebi postavi, ali ko je to faktički? Vidimo da o tome odlučuju političke i ekonomske elite, kod nas, a verovatno i svuda u svetu. Dakle,

iz njihove perspektive je očigledno da obrazovanje treba da služi da pripremi novu generaciju koja dolazi, za tržište rada koje njima odgovara i čija su pravila oni postavili. Dakle, ono nema neku drugu dimenziju, ne podrazumeva znanje po sebi. Iz njihove perspektive posmatrano, čemu to znanje – ako se vreme posvećeno njegovom sticanju može popuniti sticanjem novih zanatskih vještina?

Isidora Jarić

Ali ja mislim, izvinjavam se što opet upadam u reč, da to nije slučajno, da ima ozbiljnije političke konotacije, jer ti novi građani koji izlaze iz takvih krnjih obrazovnih sistema u kojima ne dobijaju znanja koja ih uče da kritički misle, da razumeju šta se oko njih dešava, ne mogu ni donositi kompetentne političke odluke.

Dragan Popadić

Apsolutno da. Dakle, oni treba da budu korisni na tržištu rada, a uz to da se što manje bave nekim drugim pitanjima, razlozima, funkcionisanjem društva, pravdom, organizovanjem i tako dalje. Sve to, grubo rečeno, da bi što manje razmišljali. I tu vidimo da je jedino važno znanje ono koje će neko steći kao korisno znanje koje će koristiti poslodavcima. I veoma je čudan odnos u našem društvu prema kupovini diploma, prema plagiranju radova, to je prosto neverovatno, ali iz opisane perspektive, potpuno je jasno. Šta će mi uopšte, misli neki političar ili bogati privrednik, neko znanje pored moći kojom raspolazem, ima drugih koji će da rade, a diploma mi treba da mi služi za ukras. Ne izgleda nikakav greh želiti da se taj ukras pošteno kupi. Dakle, čini mi se da takvo shvatanje sada ne prevladuje samo među političkom i ekonomskom elitom, već postaje norma koju ljudi prihvataju.

Vidimo da dualno obrazovanje služi da naša deca budu radnici negde drugde. Dakle, čak i nije zamišljeno da rade ovdje, nego da budu radna snaga u drugim zemljama u inostranstvu i da je to ono čemu ih treba obučiti. Pitali ste možda li se to promeniti, kako bi trebalo promeniti. U nekim siromašnim, nesrećnim zemljama, kojih ima mnogo na svetu, i mi smo jedna od njih, pitanje je šta se uopšte može uraditi, koliko toga zavisi od nas, koliko smo mi već zaista kolonija koja zavisi od drugih. Ali nema granica se svakom pojedincu, postakne ga da u tom procesu ode što dalje. Osposobljavanje za tržište rada nema nikakve veze sa obrazovanjem. To je spoljašnje usvajanje vještina, a ne suštinsko (unutrašnje) prožimanje bića. Drugim riječima, ako vas formalno obrazovanje suštinski preinačuje, pribavlja vam formu, obraz, obličje (*eidos*), onda je ovdje riječ o nečemu što ostaje potpuno spoljašnjim, što onda ne utiče na to ko ste vi zapravo kao osoba i, naravno. Opet ni ovdje nema mjesta isključujućem ili–ili, nego mora postojati neka vrsta funkcionalne ravnoteže i jednoga i drugoga.

I treći pojam koji je danas pomenut je kvalifikovani građanin. To je dosta važno, ne samo u međudnosu građana, ne samo u odnosu građana prema institucijama; na kraju krajeva, svako od nas ima prilično visoku odgovornost da svake četiri godine, kod nas i češće, bogami, učestvuje na izborima. Kvalifikovani građanin – to je zapravo neka vrsta mješavine ovih kompetencija koje su stvar prosto spretnosti, naučenosti i tako dalje, na jednoj strani, a na drugoj strani obrazovanja. Jer obrazovanje podrazumijeva ne samo

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

obrazovanje za suštinsku egzistenciju nego i obrazovanje s obzirom na to kakav ideal društva, kakav ideal zajednice imamo. I ako je riječ o tome, onda bi, zapravo, trebalo da postoji jedna vrsta stabilne ravnoteže, dinamičke ravnoteže između ova tri suštinska cilja.

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

u reformu obrazovanja. Jedan od važnijih dokumenata koji je predložak za Bolonjsku reformu jeste takozvana Lisabonska agenda koji je Evropska unija napravila za sebe, u kojoj se smatra da je jedan od prioritentnih ciljeva reforme obrazovanja na prostoru Evropske unije, da ljudi koji završe škole budu kompetentniji i opremljeniji za tržište i da budu kompetitivniji. Drugim riječima, tu je riječ samo o ovom prvom od tri pomenuta cilja koji nije stvar obrazovanja, već je stvar obuke. I ono što je sada prisutno, potpuno je pogrešno. Jer, to onda znači da ono na čemu počiva evropska tradicije, makar dve i po hiljade godina tradicije, vi bacate pod noge i to treba da postane nekakvo tajno znanje kojem će tamo neki ljudi za koje ne znamo gdje će obitavati, jer to neće biti na univerzitetu, imati pristup. Posrijedi je jedna vrsta neokolonijalne prevare.

Bolonjska reforma nastala je po diktatu sa područja Amerike. U školskim programima najboljih američkih (privatnih) univerziteta ući se ono što se na državnim univerzitetima u Americi i Širov Evrope smatra suvišnim, prevaziđenim, besmislenim i tako dalje. U Srbiji se, nažalost, nagomilalo privatnih fakulteta, ali imamo Beogradski univerzitet sa najdužom tradicijom. Ako i on prihvati, strogo poštujući slovo Bolonje, ono što tamo stoji, što je zapravo reforma za zemlje Trećeg svijeta, za bivše kolonije, onda nećemo imati neki treći, neki drugi univerzitet koji će biti valjan. Englezi su, recimo, imali skupinu od dvadeset najboljih britanskih univerziteta koji su ljalj poručili da njima ne pada na pamet da primenjuju Bolonju i nijesu je nikada primijenili.

I još nešto, što smatram veoma važnim. Kolega Popadić je, naime, rekao da je reforma išla u komunikaciji između privrednika i političke elite. To je tačno, ali mi se uopšte nijesmo oglasili povodom toga, zato što – to sada mogu da vidim sa distancije – kada je došao taj talas Bolonje, ljudi su na fakultetima gledali kako će oni da „produ“, nijesu vodili računa o samoj stvari, o idealu obrazovanja i onda se to poslije prenijelo i na odnos nas kao staleža, prema tim samovoljnim pokušajima intervencije, prije svega ove aktualne vlasti, jer naš predsjednik se u sve miješa, pa se valjda i u reformu obrazovanja razumije. I mi smo samo čekali, tobože to nas se ne tiče, jer riječ je o reformi srednjoškolskog obrazovanja, a ti daci koji završe srednju školu, poslije dolaze kod nas i mi vidimo katastrofalne posledice i reformi i nebrige u srednjem obrazovanju, a sa takvim ljudima treba raditi i nećemo ih naučiti.

Isidora Jarić
Mislim da je kolega pomešao neke činjenice. Jedan problem je urušavanje douniverzitetskih nivoa obrazovanja, i istina je da je univerzitet čutao. Sada se urušava univerzitet, i sada smo počeli da govorimo. To je tačno.

Što se Bolonje tiče, to je samo delimično tačno. Problem sa Bolonjom je što je implementacija Bolonjske reforme poverena nacionalnim državama. To što smo mi uradili i način na koji smo mi, ovdje u Srbiji, implementirali Bolonju, velikim delom ima veze sa nama. Problemi sa kojima se dnevno suočavamo na univerzitetu imaju velikim delom veze sa načinom na koji smo ni ovdje, na lokalu, implementirali Bolonju. To što naše nacionalno akreditaciono telo ne funkcioniše, to je naš problem, jer mi nismo bili u stanju do podignemo nezavisnu ustanovu.

Isidora Jarić

Mislim da je kolega pomešao neke činjenice. Jedan problem je urušavanje douniverzitetskih nivoa obrazovanja, i istina je da je univerzitet čutao. Sada se urušava univerzitet, i sada smo počeli da govorimo. To je tačno.

Što se Bolonje tiče, to je samo delimično tačno. Problem sa Bolonjom je što je implementacija Bolonjske reforme poverena nacionalnim državama. To što smo mi uradili i način na koji smo mi, ovdje u Srbiji, implementirali Bolonju, velikim delom ima veze sa nama. Problemi sa kojima se dnevno suočavamo na univerzitetu imaju velikim delom veze sa načinom na koji smo ni ovdje, na lokalu, implementirali Bolonju. To što naše nacionalno akreditaciono telo ne funkcioniše, to je naš problem, jer mi nismo bili u stanju do podignemo nezavisnu ustanovu.

Bolonja je na nivou ideje odlična, jer treba da standardizuje neke stvari i omogući protok ljudi, nastavnika, studenata, radne snage, znači – da napravi jedan širi univerzitetski prostor. Mi – ovdje – neke stvari nismo na dobar način uradili i toga bi morali da budemo svesni.

Zoran Kurelić [foto: M. M.]

Dragana Purešević
Izvinjavam se, mislim da bi zaista bio ređ da damo reč publici po pitanju teme „Socijalizacija i/ili individualizacija“. Ono što smo pokrenuli možemo nastaviti posle, kao i kuda vodi ova priča u vezi sa Bolonjom? Šta se sve tu otvorilo kao Pandorina kutija! Ali, eva, da damo reč publici i ako imate neko pitanje za uvažene goste i večerašnje govornike, izvolite.

Časlav Koprivica

Ne slažem se s ovim što je kazala koleginica Jarić. Problem sa Bolonjom je i na nivou ideje. Tačno je da smo mi sprovođenje te ideje uradili na najgori način, skoro niko u Evropi, koliko ja znam, to nije uradio gore od nas, ali ono što je važno je ideja bolonjske reforme – da se spuste standardi obrazovanja da bi gotovo svako mogao da završi fakultet. To je kod nas tako i bilo. Ono što znam iz razgovora s kolegama, prije svega s njemačkog govornog područja, jeste da su oni pravili razne vrste manevara, ali Njemci i Austrijanci, i to vrlo vješto, jer su shvatili ono što je ideja Bolonje – da se zapravo spusti nivo kvaliteta visokog obrazovanja u Evropi. Činili su sve da sačuvaju nekakav privid Bolonje, a da to zapravo i dalje ostane stari univerzitet. A što se tiče prohodnosti studenata, to se može

riješiti na mnogo jednostavniji način nego da vi desetkujete programe, tako da rezultat toga bude da svršeni student od Bolonje i prije Bolonje prosto nijesu iste osobe. Jer su standardi Bolonje, To, bojim se, nema veze samo sa našom nakaradnom primjenom te Bolonje, nego sa samom njenom idejom.

Dragana Purešević

Hvala vam. Možda sada publika ima neko pitanje?

Zoran Kurelić

Nisam mislio da ću diskutirati, došao sam kao gost da vidim šta će pričati moja prijateljica Isidora, ali slažem se s njom. Bolonja je toliko široka ideja, da ju je svaka nacija provela kako joj se prohtjelo. Prema tome, ideja koju svaka nacija može provesti kako joj se prohtjelo nije neka tematska ideja. Ne znam da li je Srbija gore izvela Bolonju od Hrvatske. Ja mislim da ju je Hrvatska gore izvela, ali to je drugo pitanje, i za to nije kriva Bolonja. Berlinski komunique je imao rješenje da se ide 3 + 2 i 4 + 1 i da se nakon toga ide na doktorat. Dakle, obrazovanje u bivšoj Jugoslaviji moglo se riješiti u svim republikama raspadnute države. Moglo se riješit 4 + 1 i nastavljati, diplome su bile 4 + 1. Mogao se napraviti funkcionalni jednogodišnji magisterij i nakon toga ići na doktorat. Prvo što su napravili u Hrvatskoj, i to su napravili fakulteti koji su imali političku moć, Ekonomski fakultet, Pravni fakultet, bilo je da su išli na 5 + 0. Dakle, napravili su od reforme antireformu i nema uopće prvog i drugog ciklusa – studiraš pet godina i nakon toga se ide na doktorat. Dakle, upropastili su stari sustav obrazovanja, potpuno su upropasti stari sustav, koji inače uopće nije valjao, da ne bi sad romantizirali da je to bilo neko formalno obrazovanje. U Hrvatskoj se studiralo sedam godina da se završi četiri godine u prosjeku. Apsolutno, nužnost je bilo ići u reformu. Isto tako je bilo u Srbiji. Ne vjerujem da je u Srbiji bilo puno bolje sveučilište nego u Zagrebu ili u Ljubljani.

Prema tome, stari sustav je bio disfunkcionalan. Mogli smo ući u reforme, napraviti pravu reformu i napravili smo potpuni krš. Prije reforme u bivšoj Jugoslaviji sva sveučilišta su bila usporediva. Zagrebačko je bilo usporedivo sa Beogradskim. Zagrebačko je bilo dno usporedivo sa Ljubljanskim, imali smo više-manje iste sustave. Ušli smo, ovo što kaže Isidora, ušli smo u sustav harmonizacije i od istih sustava svatko je napravio svoj tip budalaštine. I sad imamo potpuno različite sustave; za to ne može biti kriva Bolonja. Dakle, vi možete pričati o neoliberalizmu, o ne znam čemu. Nitko živ ne propisuje kako ćemo mi provoditi reforme. Dakle, Bolonju smo upropastili sami, nije je upropastila Amerika.

Dragana Purešević: Treći poziv za pitanja.

Dragan Popadić

Dakle, baš zato što niko drugi nije propisivao, desilo se ovo, bar kod nas. Različiti svetski trendovi primili su se na krajnje neobičan način i drugačije nego što postoje u svetu. Instrumentalni pristup znanju očigledno gura ka osposobljavanju za tržište rada koje kod nas dovodi do toga da nikakvo znanje nije potrebno ako si van tog tržišta rada, i to što univerziteti izlaze na tržište kod nas ima pogubne posledice. Odjednom imamo niz tih privatnih univerziteta koji sada treba da žive od toga koliko će studenata prikupiti, i šta će im ponuditi. Ne koliko više znanja će im ponuditi, već koliko malo znanja će izreći, koliko malo truda će studenti morati da ulože da dobiju diplomu kao i onaj tamo koji se, eto, muči jer mora da sakupi mnoštvo nepotrebnog znanja. Onda to rada klijentistički odnos, klijentističku vezu između fakulteta i studenata. To verovatno važi

i za privatne srednje škole i učenike u njima. Ono što student plati, treba da dobije na što ugodniji način, sa što manje muke, sa što manje učenja – dakle diplomu koja ne služi kao dokaz o stečenom znanju, već diplomu koja će omogućiti da dobije posao tamo gde se diploma samo formalno traži. I tako smo vrlo, za neke vešto, a za neke nakaradno, iskoristili mogućnost prihvatanja trendova i modifikovanja na način koji nama odgovara i koji će se najbolje primiti u našem konkretnom društveno-istorijskom kontekstu u kojem se nalazimo.

Dragana Purešević

Možemo da privodimo kraju, ako nema pitanja. Postaviću za kraj ono „pitanje od milion dolara“: A šta je onda svrha obrazovanja? Ako smo rekli, vratiću se na temu kojom smo počeli, da je to lažna dilema – individualizacija ili socijalizacija – šta je onda svrha obrazovanja?

Isidora Jarić

Da pomogne stvaranju jednog boljeg i pravednijeg društva u kojem ćemo svi dobro da se osećamo, u kojem ćemo svi imati jednake šanse da realizujemo svoje potencijale. Ja bih tako rekla.

Dragan Popadić

Na primer, u različitim sociološkim i psihološkim istraživanjima, varijabla koja je najviše povezana sa tim koliko će ljudi iznositi slobodno mišljenje, biti neautoritarni, deliti neke pozitivne vrednosti i tako dalje, uvek je obrazovanje, što je veoma neobično. Neko ko je fakultetski obrazovan biće manje autoritaran, manje sklon prihvatanju totalitarnih režima i slično, nego neko sa osnovnim ili srednjim školom, makar taj fakultet bio, na primer, Šumarski fakultet. Hoću da kažem, on ne ući ono što se ući, na primer, na Pravnom ili Filozofskom fakultetu, pa da kažemo: to znanje je doprinelo da se kritički misli. Ne, obrazovanje samo po sebi donosi nešto. Vi možete studirati Šumarski fakultet, medicinu, čistu matematiku, nešto što načelno nema veze sa ovim vrednostima koje sam pomenuo, ali to će doprineti razvoju vaše ličnosti, prihvatanju nekih vrednosti koje nazigled s tim konkretnim znanjima koje učite nemaju veze. U tom slučaju na delu imamo potvrdu koliko je obrazovanje važno. Dakle, neobrazovan čovek ostaće od kraja žrtva društva u kojem živi i pijun na šahovskoj tabli u partiji koju igraju drugi. Tu sudbinu ne može izbeći, nažalost.

Isidora Jarić

Parafraziraću jednog klasičnog sociologa, Alfreda Šulca, koji kaže da mi živimo u višestrukim realnostima, a ja bih dodala – u realnostima koje smo u stanju da zamislimo – i zato se pojavljuje stalno ta varijabla obrazovanja. Jer, što više radimo na sebi, što se više obrazujemo, naša imaginacija se proširuje i mi možemo da zamislimo i obogatimo te različite realnosti u kojima ćemo provoditi život. Zato je obrazovanje važno.

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

Mislišite 6. oktobar [foto: M. M.]

samog sebe. Znam gde su mi granice, znam šta mogu, koliko mogu, na osnovu toga donosim određene odluke, ali ne živim sam, živim u zajednici sa drugim ljudima i otuda ta solidarnost. Eto, samo toliko, i hvala vam, bilo je divno slušati vas.

Dragana Purešević

Hvala najbolje i hvala na sugestijama. Pozivam vas da u sledeći petak takođe prisustvujete sesiji, na kojoj ćemo promisliti i sugestije koje ste uputili i otvoriti važne teme, kao što je tema o vrednostima koju ste upravo pomenuli. Pozivam vas da dodate da zajedno mislimo, promišljamo, otvaramo pitanja, ali i delujemo, ako smo mislimo, moramo i delati. Hvala vam što ste podelili sa nama svoja promišljanja.

Izvinjavam se, mislim da bi zaista bio ređ da damo reč publici po pitanju teme „Socijalizacija i/ili individualizacija“. Ono što smo pokrenuli možemo nastaviti posle, kao i kuda vodi ova priča u vezi sa Bolonjom? Šta se sve tu otvorilo kao Pandorina kutija! Ali, eva, da damo reč publici i ako imate neko pitanje za uvažene goste i večerašnje govornike, izvolite.

Časlav Koprivica

Ne slažem se s ovim što je kazala koleginica Jarić. Problem sa Bolonjom je i na nivou ideje. Tačno je da smo mi sprovođenje te ideje uradili na najgori način, skoro niko u Evropi, koliko ja znam, to nije uradio gore od nas, ali ono što je važno je ideja bolonjske reforme – da se spuste standardi obrazovanja da bi gotovo svako mogao da završi fakultet. To je kod nas tako i bilo. Ono što znam iz razgovora s kolegama, prije svega s njemačkog govornog područja, jeste da su oni pravili razne vrste manevara, ali Njemci i Austrijanci, i to vrlo vješto, jer su shvat

i da se o tom pitanju razmišljalo na vreme, pitanje je da li bi se desio 3. maj, pitanje je da li bismo imali sve one probleme koje danas imamo.

Možda je u stvari konstruktivno značenje svega upravo da se pozabavimo ovim što ste sada postavili kao pitanja, a to je kako se nastavnici osećaju, kako se daci osećaju, da posvetimo celo školsku godinu tome, iz perspektiva različitih predmeta, različitih struja naših bavljenja obrazovanjem, upravo tome kako se osećamo. Možda je to ona vrsta *Soul-searching-a*, preispitivanja koje bi moglo na neki način da prekopa tu zemlju našeg identiteta, naše društvene supstance i da nam da neki novi početak. I meni se čini da je nama u tom kontekstu organičnosti, organičnog emotivnog pristupa vrednostima sebi samima, potrebna i terapija, kolektivna terapija, individualna terapija jednih u očima drugih, i neki novi početak.

Nevena Mitrančić Marinković
Hvala. Kao pedagogu, to mi je veoma bitno, ali možda je bitnije da razmišljamo o tome na koji način otvaramo prostore da se bavimo tim stvarima. Upravo ste rekli: „iz perspektiva različitih disciplina stvari kojima se bavimo“. Discipline ne prepoznaju to kako se ja osećam kao goruće pitanje, možda discipline nisu ugađ, možda časovi nisu ugađ, možda samo treba preispitati kako je škola organizovana da bi to kako se ja osećam bilo važno. Zašto čas mora da postoji? I da li obrazovanje mora da se dešava samo u okvirima časa? Ili postoji mogućnost da se organizujemo nekako drugačije, tako da bude zaista organično, zaista prirodan način na koji mi govorimo o nečemu?

Aleksandar Fatić
To je odvojeno pitanje. Slažem se da je to relevantno pitanje, ali zašto čas ne bi mogao da bude zasnovan na tome kako se osećamo? Zašto to ne bi bila potka svakog časa?

Nevena Mitrančić Marinković
A šta ako se ja u 45 minuta vama rasplačem i raspadnem, i vi ne znate šta će ste sa mnom, kako da me izvučete za to vreme?

Aleksandar Fatić
Dobro, ali to nije vrsta razgovora o emociji koja dovodi do toga da se vi raspadnete.

Nevena Mitrančić Marinković
Ali rekli ste da je terapijska. Sasvim je moguće da preraste u neku vrstu tog prekidanja i otvaranja. Većina nas nije obučena za tu vrstu rada, takode.

Aleksandar Fatić
Dobro, mi imamo neki ljudski odnos koji ne podrazumeva da budemo za sve obučeni, znamo kako da volimo, kako da osećamo, kako da budemo solidarni. To nikad u istoriji nije zahtevalo da budete obučeni. A ima mnogo obučenih ljudi koji su vrlo usi u tome u čemu su obučeni, izazivaju štetu, a ima ljudi koji nisu obučeni, koji su odlični prijatelji, koji mogu da razmene emocije i tako dalje. Ti ljudi bi trebalo da budu nastavnici, zar ne?

Nevena Mitrančić Marinković
Onda je pitanje kako biramo nastavnike. Da li je taj senzibilitet ono od čega je trebalo da počinje, a ne nešto što je usput trebalo da gradimo.

Aleksandar Fatić
Dobro, ali to nije vrsta razgovora o emociji koja dovodi do toga da se vi raspadnete.

Jelena Vranješević
Čini mi se da je ovde u pitanju različito razumevanje toga „pričajmo o empatiji i poučavamo decu nekim socio-emocionalnim veštinama ili nekim vrednostima“. Postoje različiti načini poučavanja i različiti načini na koje deca uče. Jedan od načina je modelovanjem, da zapravo dete kroz ono što mi kao odrasla osoba radimo, kroz odnos koji stvaramo sa njima, kroz atmosferu koju pravimo, kroz upućivanje jednih na druge, mi zapravo učimo šta je to što je važno. I u tom smislu ne treba da razgovaramo o empatiji, i bez obzira da li smo nastavnik matematike ili psihologije kojima je to bliže, ili fizike, mi možemo da rad sa decom organizujemo tako da oni budu upućeni jedni na druge, razumeju jedni druge, saraduju, budu solidarni i da ih zapravo kroz to naučimo važnim vrednostima. Da oni vide, prosto uče, a nismo predavali o tome. Mislim da je nastavnicima smetalo upravo to, taj nađog „Razgovarajte o empatiji“.

Aleksandar Fatić
To što opisujete nisu vrednosti, to je razvijanje senzibiliteta. Vrednosti zahtevaju artikulaciju. Dakle, obrazovanje u vrednostima podrazumeva upravo da razgovaramo o svemu onome što na neki način kroz svoj život, kroz svoj organski odnos sa drugima, pokazujemo. Nije dovoljno biti dobar nastavnik, biti empatičan nastavnik. Važno je artikulisati vrednosti da bi se to zvalo obrazovanje. To je bio smisao.

Jelena Vranješević
Ali, to možemo da uradimo na različite načine, ne samo tako što ćemo im o tome predavati.

Aleksadar Fatić
Dobro, nije ni očekivano. Ti časovi nisu bili zamišljeni kao predavanja.

Jelena Vranješević
Ja bih kao psiholog imala problem da razgovaram s decom o empatiji. A mogu da zamislim nastavnika fizike ili hemije.

Glas iz publike
Vrlo pažljivo sam slušala i Jelena je jedan deo onoga što sam želela da kažem praktično i iznela, ali želim da se vratim na ono na čemu vi insistirate, a to su odnosi. Vrlo često pomnije odnose. Potpuno sam saglasna da mi ne možemo da govorimo o vrednostima i da nekome predajemo vrednosti, a ono što je dominiralo u ovoj diskusiji jeste podela na *mi* i *oni*. Mi kao odrasli treba njima kao nezrelima i nedomisljenjima, a i nesvesnima, da kažemo šta su vrednosti, šta su emocije i tako dalje. Vratila bih priču na to da celokupno obrazovanje, i pogotovo mi, nastavnici, koji smo deo tog sistema, koji radimo i sa studentima sa decom, treba da gradimo takve odnose koji su podržavajući, namerno neću reći partnerski, ali koji šalju poruku da smo zajednica i da jedni bez drugih ne možemo. Ako u takvoj atmosferi gradimo obrazovanje, onda mislim da nema potrebe praviti, uslovno rečeno, veštačka situacija u kojoj pričamo o vrednostima, empatiji, emocijama i tako dalje. Dakle, to je moj utisak na osnovu svega ovoga što sam do sada čula.

Aleksandar Fatić
Da: složio bih se delimično sa vama. Delimično se emfatički ne bih složio, zato što mislim da se ta ideja, da smo mi uvek partneri, sada u Školi „Vladislav Ribnikar“ pretvorila u

jednu tešku perverziju. Zato što se zaboravilo da neke stvari nisu predmet pregovaranja u etici. Postoje stvari o kojima nema pregovaranja, nema partnerstva, nema demokratskog dogovaranja. Postoje stvari koje su projekcija vrline i projekcija vrednosti koje čine identitet društva.

Ja vam dajem primer zašto mislim da niste u pravu u jednom delu ovoga što ste rekli. Dakle, organičnost je važna stvar, zajednica je važna stvar, ali imate kod lakanovaca onu tezu o strukturi, tako da normalnost zavisi od strukture. Mora postojati struktura. Ako urušite strukturu vrednosti, ako urušite te senzibilitete koji superveniraju nad nekim ključnim vrednostima koje čine naš kolektivni identitet, onda je sve predmet pregovaranja. I to imate u Školi „Ribnikar“. Neki su spremni da gaze po krvi ubijene dece i da se bore u medijima za to da se ne napravi memorijalni centar. Danas je sve predmet pregovaranja: jedna grupa, pa druga grupa ide kod predsednika, pa se dogovore ono, pa se dogovore ovo, i onda imate jednu moralnu katastrofu u kojoj su žrtve roditelji ubijene dece i tako dalje.

Glas iz publike
Pitanje je da li govorimo o školi „Ribnikar“ ili škola „Ribnikar“ odslikava ono što se dešava u društvu?

Aleksandar Fatić
Upravo tako, zato i navodim školu „Ribnikar“ kao primer.

Glas iz publike
U trenutnoj diskusiji akcenat je na artikulaciji vrednosti i htela sam da vas pitam: zar ne mislite da artikulacija tri vrednosti, kao što je ovo pričanje o empatiji dve nedelje, u stvari dovodi do vaše priče s početka, da profesor Saša živi pu vrednostima zato što su one prosto deo njega, a vi, na primer, živite pu tim vrednostima zato što ste ih samo racionalizovali? Zar nije onda bolje da, umesto da artikulisemo vrednosti i pričamo o empatiji dve nedelje, radimo ono što će vredeti, kao što sama reč kaže? Vrednost – to je nešto što je nama lično vredno, što je društvu vredno, znači to mora da bude u nama, to mi moramo zaista da mislimo. Vrednost ne može biti racionalizovana. Ja neću da ubijem, ne zato što meni zakon kaže da ne treba da ubijam, nego zato što ja iskreno verujem da to nije pravdedno, da to nije dobro i da to ne treba da se radi. Stavljamo akcenat na artikulaciju i na razgovor o tome, umesto da pokažemo deci, da ih naučimo tim vrednostima, da ih ona dožive, da dožive tu empatiju. Pričom o empatiji nećemo postići da ona magično postanu empatična i ustaju starijoj osobi u autobusu ili ne počine ubistvo.

Aleksandar Fatić
Ako vi mene sada pitate da li bih voleo da otrčim tri kruga oko Kapetan-Mišinog zdanja i da uradim dve zvezde, ja bih vam rekao da je to poslednje što mi pada na pamet, jer sam lenj. A Saša bi možda to uradio, jer je čovek u formi i voli to. Da li to znači da nije poželjno biti u stanju da se otrči dva kruga oko zgrade?
Dejvid Hjum je u jednom svom pismu pisao o tome kako mi razvijamo senzibilitete za određene vrednosti upotrebom nečega što je on nazivao *Self-Interruption*: na neki način delimičnim prinudivanjem sebe da se ponašamo u skladu sa određenim vrednostima, nakon čega se razvija senzibilitet, navika, pa čak i uživanje u tome što se ponašamo na ispravan način. U pravoslavnoj dogmatici i predanju postoji jedna interesantna priča.

To je priča o mitarstvima koja potiče iz svedočenja izvesne Svete Teodore, u kojoj se kaže da kada umremo i duša napusti naše telo, ona prolazi kroz određena iskušenja. Ona prolazi kroz nešto što se u predanju naziva mitarstvima, u kojima različiti demoni dolaze da testiraju sklonosti duše. Sad, Saša i ja smo živeli uzorne živote, ali on je čovek blagorodan, a ja sam sebe sve vreme prisiljavao da budem takav. Ako nisam uspeo kroz taj *Self-Interruption* da razvijem senzibilitet za to, ja ću, kad mi dođe demon budna, demon srebroljublja, demon gordosti, šta je već u pravoslavnoj nomenklaturi definisano kao ta iskušenja, otrći za njim, neću nastaviti da se uspinjem ka nečemu što je neki moralni ideal, neka vertikalna, neka Jakovljeva lestvica, ako hoćete da upotrebim biblijski termin. Dakle, istina je da je bolje imati senzibilitet koji je u skladu sa određenim vrednostima, ali to ne znači da zakon nema važnost. To ne znači da ja ne moram da se ponašam u skladu sa određenim stvarima, određenim normama koje nisu predmet pregovora. Možda ja nemam svest o tome da roditelje dece ubijene „Ribnikaru“ vreda kad ja pozivam na to da se sve nastavi kao da ništa nije bilo. Možda sam ja prosto takav. To ne znači da mi treba dozvoliti da se tako ponašam, nego me valja materati, ako treba šibom, da se ponašam u skladu sa određenim vrednostima koje su konstitutive za identitet društva. Zato postoji zakon, zato postoje sankcije, zato postoji poredak, struktura, jedna vertikalna normi, ali ne treba zaboraviti da svrha te vertikalne nije samo u represiji, nego i u kultivisanju senzibiliteta. Zato je naš kolektivni identitet u stvari projekcija vrline. Jedno društvo ima identitet u onoj meri u kojoj može jasno da kaže šta su projekcije vrline koje čine identitet tog društva. Zar ne?

Glas iz publike
Istina. Ali, ako je vama fizička sprema, to jest fizičko zdravlje, nešto što je vaša vrednost, možda danas nećete istrčati dva kruga oko Kapetan-Mišinog zdanja i uraditi dva skekla, ali ćete istrčati pola kruga i onda ćete putem mehanizma *Self-Interruption* sutra istrčati još pola. Tako ćete doći do napretka, ali vi već imate tu vrednost u sebi, vi radite na povećanju svojih mogućnosti u skladu s tim vrednostima. Rekli ste da je zakon nešto što je nametanje, ali on direktno proizilazi iz vrednosti društva. Mi kao društvo smatramo, i verujem da se svi slažemo, da ubistvo nije dobro i ne treba ga činiti. Taj zakon nije nešto što je neko nama nametnuo, mi smo ga proizveli, mi smatramo da je to bi bitno. Zakon nije odvojen od vrednosti koje mi smatramo vrednostima i ne treba da bude, jer bi inače bilo mnogo teže poštovati ga.

Stefan Starčević
Možemo i ovako posmatrati problem (da ga vizualizujemo ili raščlanimo), ako vrednostima opiše neka institucija kao što je škola (školstvo), da li određenim setovima vrednosti možemo dodati setove garancija ti vrednosti? I kako se opiše tom postupanom? Konkretno, da li se učenicu koji treba da primi određenu vrednost uručuju garancije koje su za njega ili su to garancije za nastavnika koji treba da učeniku usadi tu vrednost?

Aleksandar Fatić
Garancija da je vrednost adekvatna? Mislite na to? Ne postoji situacija u oblasti vrednosti. U ljudskim odnosima ne postoji ona vrsta verifikabilnosti koja postoji u egzaktinim naukama. Mi smo uvek u nekom mraku. Mi uvek napipavamo neki svoj put. Etička drama našeg života je upravo u tome da nikada nismo sigurni da li smo na pravom putu. Andrić u *Znakovima pored puta* ima jednu interesantnu metaforu kad kaže: „Ponekad stanem u mračnom predelu, osvrnem se oko sebe, čujem lavež pasa i osluškujem da li ispod

mojih nogu teče živa voda života.“ Mi uvek, na neki način, u mraku, pred nekim psima, po nekom vetru, u nekom bespuću, osluškujemo tu živu vodu, a ta živa voda mora da nam bude dovoljno artikulisana, dovoljno supturno predstavljena u našem društvu, kao određeni sistem vrednosti.

Pogledajte, recimo, homogene vrednosti pojedinih zajednica. Svetsku javnost danas obeležava rat između Izraela i „Hamasa“. Pogledajte, recimo, konsenzus jedne strane i konsenzus druge strane – koje vrednosti su ispravne?

Stefan Starčević
To je u domenu dve različite kulture.

Aleksandar Fatić
Ali i dva različita senzibiliteta, u stvari dva vrlo slična senzibiliteta koji su usmereni na određene suprotstavljene crno-bele percepcije stvarnosti. Tako da u stvari poenta osluškivanja te interpretacije je naše bavljenje etikom, naše bavljenje razmišljanjima o vrednostima koje na neki način upravljaju našim identitetima.

Stefan Starčević
Možda se onda postavlja pitanje da li jedna institucija kao što je škola može imati nekaakv radar, nekakvu ideju o eventualnim lošim scenarijima, ako se proces učenja o vrednostima pogrešno odvje.

Nataša Šmelc: Ovo je bila uzbudljiva diskusija. Dajem reč profesoru Aleksandru Dobrijeviću.

Aleksandar Dobrijević
Hvala. Pokušaću da vratim ovu diskusiju na neki pojmovni nivo, što to ne znači da se neću osvrnuti na neke važne stvari koje su već izrečene. Moje iskustvo bavljenja pojmom, u najširem smislu pojmom obrazovanja, potiče upravo iz moje radoznalosti, da ispitam spregu između etike kao filozofske, autentične filozofske, discipline i obrazovanja kao nečega što je uvek pratilo filozofiju, od samih njenih početaka. I ta sprega, budući da je

Aleksandar Dobrijević [foto: M. M.]

etika u suštini jedna normativna disciplina, zanimala me je upravo kao takva – da li je to nekakva normativna sprega ili je pak obrazovanje nešto što etiku vuče ka pustinji realnog, ako smem tako da se izrazim. Moj zaključak nije bio neposredan, nego istraživački.

Istraživao sam pojam *paideje*, najstariji pojam obrazovanja, pojam *bildunga* koji je neka vrsta osamnaestovekovnog i devetnaestovekovnog naslednika te velike antičke ideje, ali sam od početka primetio sledeće. *Naime*, i u vreme starih Grka, na koje se pozivao plemeniti Humboldt, na koji sam izuzetno voleo, postojala je sumnja u pogledu toga da li je *paideja* vrednost po sebi, dakle vrednost koju bismo danas nazvali intrinisičnom vrednošću, ili pak ima instrumentalnu vrednost. I mahom su Grci mislili da je *paideja*, onako kako su oni zamislili kroz kalokagatiju, odnosno kroz izgrađivanje lepe, plemenite i dobre duše, nešto što je neupitno, dok se nije pojavio Epikur koji je bio prvi pravi antiplatoničar, koji je svojim učenicima govorio: „Ako sretnete nekog da priča o *paideiji*, bežite!“

Dakle, on je osporavao obrazovanje kao intrinisičnu vrednost. Zašto? Zbog toga što je smatrao da ono što je *paideja* nudila, krcila vekovima, zapravo bilo prežeto raznim predrasudama, nametanjima razolikih vrednosti koje su bile u suprotnosti sa nekakvom prirodnošću za koju se on zalagao u pokušaju afirmisanja povratka prirodnosti ili prirodi kao alfi i omegi, kako bi on rekao. Dakle, on je bio naturalista, polazio je od prirodne činjenice i išao ka tome da pretvori taj naturalizam u delimično normativnu teoriju; nešto što treba svakako slediti i zbog toga što je on samog sebe, u tom kontekstu, smatrao autodidaktom, što predstavlja, takoreći, rođenje samoobrazovanja. Od tada pa nadalje ta dva pojma došla su u koliziju i priča se nije završila. Dakle, obrazovanje je uvek i samoobrazovanje. Koga? – Individue koja se obrazuje. Da li ta individua uspeva da kroz taj proces postigne ono što je zamislila, to je drugo pitanje.

Kao etičar, uvek sam se pitao koja je tu vrednost koju bi individua nastojala da dostigne obrazovanjem u smislu izgrađnje ličnosti, možda čak i permanentne izgrađenji ličnosti, ili edifikacije, kako bi rekao Ričard Rorti; u kojoj meri ona može da se podrži, da li ima realne osnove i koje je to normativno pitanje koje se da postaviti u okviru takve sprege etike i obrazovanja? I shvatio sam da zapravo postoji sintagma – vrednosti izbora. Većina nas, prisutnih u ovom trenutku, jesu ljudi koji slede humanističke ili društvene nauke.

Leo Štraus je davno napisao jedan kratak tekst, predavanje *Što je humanističko obrazovanje?* Lisman kasnije piše: „Pa zar postoji neko drugo?“ Ja ću se zadržati na tome. Pokušaću da analiziram, i možda ću delovati kontra kolegii Fatiću. Dakle, u tom tekstu *Što je humanističko obrazovanje?* Štraus kaže: to je zapravo kultura ili kultivacija uma. Kao što je tlu potrebna kultivacija da bi nešto iz njega izraslo, tako i um mora da se kultivise. A ko kultivise, dakle, um? – Pa potrebni su nam učitelji da bismo se kultivisali, pod pretpostavkom da smo zainteresovani za obrazovanje, da smo potencijalni učenici; mi potrebujemo nekog drugog, dakle, žudimo za figuru učitelja. I onda on kaže: „Pa dobro, ali učitelji su istovremeno i učenici. Ljudi koji obrazuju istovremeno se i samoobrazuju, ali to ne može biti nekakav beskonačni regres, negde moramo da stanemo.“ Zato, smatra Štraus, postoje veliki učitelji koji više nisu učenici. On ih naziva velikim umovima i kaže, dakle u to vreme, da nemamo tu sreću da živimo među velikim umovima, jer su svi oni mrtvi. Nećete ih sresti u učionici. Ali ostavili su nam nešto u nasledstvo, ostavili su nam *Veliki knjige*. Učitelji koje imamo, učenici su tim velikih knjiga i oni su poslednici u tom procesu obrazovanja, uče nas, dakle, posredstvom velikih knjiga, iako nisu veliki umovi. To je jedna vrlo skromna teza, možda depresivna za velike Narcise, ali jasna je

poenta – mi se obrazujemo kroz pismo i tu počinje zapravo naše obrazovanje. Od toga ne možemo da pobegnemo.

Sada ću izneti svoje iskustvo koje nije toliko tragično, ali dugoročno gledano – jeste deprimirajuće.

Već deset godina član sam Komisije za prijemni ispit. Mi na Filozofiji imamo malo drugačiji oblik prijemnog, piše se esej pored toga što se radi test opšte kulture ili opšte informisanosti i, taj esej je indikativan kad je reč o stanju obrazovanosti dece koja dolaze iz srednje škole i koja upisuju fakultet. Filozofija je, opet ću to ponoviti, vredna izbora. Kao što je i svaka druga humanistička nauka vredna izbora. Mnogi učenici, kad im deca saopšte da žele da upišu filozofiju ili istoriju umetnosti ili da studiraju džez muziku, pošto i to odnedavno postoji u Beogradu, reći će: „Nemoj, molim te! Gladovaćeš, bićeš prinuđen, ako se opredeliš za studiraš džez, da sviraš sa Cecom, to je ono što ti sledjuje zbog toga što niko drugi neće moći da ti plati“ i tako dalje.

Da se vratim pisanju eseja na prijemnom ispitu. Već deset godina zaredom, trećina predatih radova nema interpunkciju. Da bih mogao da pročitam te radove, da bih ih pravdedno ocenio, ja moram da stavljam interpunkciju umesto njih. Dobijamo eseje, moje kolege i ja, nepismene, nailk na proširene, produžene sms poruke. Znae kako one izgledaju – obično su bez interpunkcije. Ja sam staromodno čovek i vodim računa, i kad pišem sms poruke, makar bile i kratke, da interpunkcija bude na mestu. To je, izgleda, prevaziđeno. Mislim, ako se pitamo o obrazovanju ili o krizi obrazovanja, ona počinje tu. Počinje u našem odnosu prema pismu.

Isto tako, mislim da to treba posmatrati blagonaklono, s obzirom na činjenicu da se društveni stav prema humanističkom obrazovanju promenio. Nekada se ono cenilo. Nekad se cenila filozofija i prijavljivalo se mnogo kandidata, danas stvari ne stoje tako. Nekada je moglo samo da se sanja da se upiše Svetska književnost, a već deset godina, ako se ne varam, prijavljuje se polovina norme koja je dozvoljena, mislim na budžetsku normu. To govori da se promenilo dosta toga. Znači, ono što je kanonski vredno, kao što su Filozofija i Svetska književnost, instrumentalizovano je ili potcenjeno. Dakle, ta vrednost po sebi se nije izgubila, ona je zamagljena, zatamnjena. Dokle će to da traje, niko ne zna, ali je marginalizovana i to je, čini mi se, veliki problem za sve nas.

Nisam pripremao ove teze, bio sam zatečen činjenicom da se od mene očekuje neka teza u vreme kulturno pesimizma, a ovo jeste tako vreme, u kojem je jedini zdravorazumski stav kulturni pesimizam, makar se jeste tako čini.

Nekada je postojala debata unutar etike o tome da li postoje razlike između vaspitanja i obrazovanja? I napisane su silne bistre studije o tome. Neću pominjati sve te silne bistre studje, ali ću se zadržati na jednom primeru koji je svima poznat i koji može da se tretira kao istorijski. U većini etičkih teorija, i savremenih, koje su još žive, dakle govorim o nekadašnjim normativnim teorijama koje su možda i prevaziđene, postojalo je uverenje da je zlatno pravilo koje glasi: „Ne čini drugome ono što ne želiš da se tebi čini“ zlatna osnova vaspitanja i obrazovanja i našeg moralnog odnošenja prema drugim pojedincima i uopšte prema svetu. I to je bilo vaspitno načelo, nama poznato iz hrišćanskog nasleda, ali ono postoji još kod Taleasa, postoji kod Konfucija, postoji u budizmu, dakle, nije privilegija hrišćanstva da je izmislilo pomenuo zlatno pravilo, ali smo ga mi zapamtili u takvoj formulaciji. I onda vidite da je moje teorije oslanjaju na pragmatizam tog načela ili principa, zato što pokazuje uspehe.

Kada vaspitavate malu decu, i kada pokušate da objasnite detetu da ne treba da krađe tuđu igračku, kažete mu da zamisli, saoseća, kako bi bilo njemu da se stavi na mesto tog deteta. Ne volim da kažem, kao naš predsednik, „u tuđe cipele“, to je pogrešan prevod, ali „na tuđe mesto“ – to je adekvatan prevod: dete to možete da shvati, da prihvati i da onda polako stiće uvid u nekakve moralne relacije, šta ne treba činiti. Stiće nekakvu sliku o prvobitnim zabranama u okviru vlastitog delanja, koje je mahom sebično zbog toga što je dečije. Dakle, i dalje nevinio, ali svako biće, koji zapravo služi istovremeno kao kritika svih sadržinskih principa i kao kritika sadržinskog principa zlatnog pravila. Zašto bi Kant smatrao da je to sadržinski princip? – Zbog toga što sadrži pojam želje, dok je autonomna ličnost neko ko svojoj želji može da se odupre i da se poziva samo na svoje htanje – dakle, na svoj um, na kultivaciju svog uma – i taj izvor normativnosti uma dovoljan je, dakle, za naše delanje, a naše obrazovanje mora da prolazi kroz taj filter u daljem napredovanju.

To je tačno, ali kada sagledavamo proces obrazovanja, ja svojim studentima volim to da kažem, ne možemo decu da vaspitavamo na način na koji Kant želi da se vaspita čovek koji je autonoman, koji sam sebi propisuje zakone, pa dakle i vrednosti; ne možemo to da očekujemo, iako smo savladali taj proces. Zašto? Pa zato što ako kažete detetu od, recimo, pet godina: „Postupaj, sine, samo tako da uvek možeš hteti da tvoja maksima postane univerzalni zakon“, dete će s pravom reagovati: „Tata, ti si idiot!“ I onda morate da uvidite da je filozofija nekakva delatnost koja se stalno, ili u poslednje vreme, zaobilazi; ona je dosadna, ona više ne priziva veliki ljudi; jer mora da se misli.

Da li znate nekog filozofa koji je influenser, a da nije Slavoj Žižek? Influenseri su uticajniji od svih humanističkih naučnika. Ravnozemljasi su uticajniji od svih humanističkih naučnika. Imaju, dakle, veći uticaj, šta god im mi govorili o tome. Mislim da ne grešim previše ako se suočim s onim postupim realnog, o čemu sam metaforički govorio, pozivajući se na film „Matriks“. Ali ničé kaže: „Pustinja raste“ (Metafora pustinje mi je očigledno omiljena.) Mislim da se ništa neće promeniti. Mislim da će biti sve gore i gore.

Kada je reč o obrazovanju, ali uvek imate neku vrednost, ono će morati uvek iznova da se artikulise. Ono će morati da beži od diktature mnjenja. Moraće, kao što Niče kaže, da beži od prostitucije tuđe. Pod tim je on podrazumevao novinarstvo. Mi znamo kakvo nam je novinarstvo. Mislim uopšte na medijsku sliku u Srbiji, koliko je to, osim što je diktrirano, i prihvaćeno. Prihvaćena je igra kao takva, i čast izuzekima koji se bave plemenitim kritičkim novinarstvom. Jasno je šta je Niče htio da kaže. I, dolazimo do onog aspekta kada ta kultivacija uma, koju je prizivao Leo Štraus, i ne samo on, postaje pomalo smešna floskula, jer ona je podrazumevala istovremeno i kultivaciju saosećanja. Ona nikada nije bila odvojena od toga, čak ni kod onih kritičara obrazovanja kakav je bio Teodor Adorno.

Ako i ima neke poente, ona je u sledećem: trebalo bi razlikovati pojam vaspitanja od pojma obrazovanja. Trebalo bi imati na umu da kada pričamo o obrazovanju, zapravo pričamo isključivo o humanističkom obrazovanju koje je marginalizovano. Nemam nekakav predlog u pogledu rešenja kako izaći iz krize, kako demarginalizovati humanističko obrazovanje. Možda je to deo obrazovne politike koja dugo traje, možda je greška u obrazovnim reformama, možda je Bolonja neprimerena za humanističko obrazovanje, možda se treba vratiti nekim starijim oblicima reformi koji su davali bolje rezultate u nauci. Ja to ne mogu da predvidim, ali svakako ne predlažem nikakvu novu tablicu vrednosti – da završim time – jer to bi bilo izmišljanje tople vode. Dakle, sve vrednosti već postoje, ali su marginalizovane ili sasvim potisnute.

Nataša Šmelc: Hvala vam, Aleksandre. Otvaram prostor za poslednji krug pitanja za diskusiju.

Robert Stojilović
Dobro veče. Ja sam nastavnik fizike iz Požarevca. Samo bih dodao jedan komentar, tek da doprinesem ovoj raspravi. Citiraću misao koja mi se veoma dopada, ne znam ko je njen autor, a glasi otprilike ovako: „Pet minuta posle vašeg rođenja daju vam ime i prezime, nacionalnost, veroispovest, a onda vi celog života branite nešto što niste ni izabrali.“ Mislim da je to simpatična ilustracija ovoga o čemu smo sada govorili, zato što je ključno pitanje, kada su vrednosti u pitanju, što se mene tiče, pitanje identiteta. Još kao mali prihvatili smo određene vrednosti, a da toga nismo svesni, i onda se čvrsto držimo tih vrednosti kada dođemo u dodir sa drugačijim grupacijama koje se takode drže svojih vrednosti, bilo da su to male grupe ili nacije i tako dalje. Tako da smo često u prilici da budemo u sukobu jedni sa drugima, bilo unutar jedne nacije ili šire. Šta obrazovanje može učiniti u smislu prevazilaženja tih sukoba?

Sa jedne strane, u prvim stadijumima života treba insistirati na vrednostima koje su zadate, ali isto tako, treba imati u vidu mehanizme da učenici, deca, studenti, kasnije ispituju te vrednosti, da one jednostavno nisu konačne. I to što vrednosti nisu konačne može dati lepotu ljudskom razvoju, lepotu preispitivanja. Kad dete sebi postavi pitanje: „Ko sam ja u stvari? Bilo mega i svega što sam učio“, a pretrpani smo silnim informacijama, gradivima, čudesima, tradicijama i tako dalje, kad se iskreno zapita, iz dubine duše: „Ko sam ja?“, otvara se jedno polje mogućnosti da ono što je usvojeno spolja kao vrednost bude ujedno ispitano iznutra. Šta je zapravo ljubav? Otkle mi dolazi saosećanje? Da li ja zaista saosećam iz svoje prirode? Možda je ključno pitanje šta jeste ljudska priroda. Obrazovanje u tom smislu treba da ima zadatak da pojedinca usmeri upravo ka tom ispitivanju – šta njegova priroda jeste.

I onda, opet, iz ove perspektive, vidimo koliko su nam tek potrebne humanističke nauke, ali koje ne treba da zatrpavaju učenika novim i novim gradivom, nego da mu pruže mogućnost da to što se prouči zaista bude ispitivano. Ne samo da se uči, pa da se reprodukuje gradivo, na šta se najčešće učenje svodi.

Aleksandar Dobrijević
Ja sam shvatio da je ovo zapravo komentar, više nego pitanje. Da, ali postoji dužnost da se misli. Dakle, eto, pomenui Kant je govorio da je to osnovna dužnost, na to treba posećati uvek sve istraživače, naučnike. Ali ono je postalo, to mišljenje ili dužnost da se misli, nešto prezahtevno za većinu i mnogo se toga prihvata zdravo za gotovo, otuda

i presude, otuda i ta priča o identitetima koji su veoma kruti i tako dalje. Ali vidite, to je još Epikur kritikovao. Dakle, ono što sam na početku pomenuo, to je stari problem, stari problem koji ne treba zaboraviti, treba stalno posećati na njega.

Filip Marić
Dobro veče svima. Zovem se Filip Marić, ja sam profesor sa Matematičkog fakulteta, komšija takoreći. Moj pogled na ovu temu, kao matematičara, možda je malo drugačiji. Okružen sam matematičarima, ali govoriću iz perspektive roditelja dve kćerke. Čini mi se da su ključna pitanja o kojima je večeras bilo reči zatrpana tonom drugih stvari. Posmatram svoje kćerke kad dođu iz škole. Za mladu, koja je peti razred, aktuelno je da je Sunce udaljeno 150 ili 160 miliona kilometara od Zemlje, još pet-šest takvih brojeva za kontrolni iz geografije. Starija kohodta gimnaziju i... da ne pričam čega sve nema u raznim predmetima, godinama: matematika, fizika i ostalo.

Čini mi se, slušajući večerašnji razgovor, da smo veoma daleko od konsenzusa šta su zapravo vrednosti unutar obrazovnog sistema. To je ono što je problem. Deluje mi da smo u nekom stanju diskusije, to jest rata svih sa svima. Nastavnici imaju svoj sistem vrednosti, gledajući iz perspektive svojih predmeta, žele možda više autoritarnosti u odnosu na demokratiju. Trpeli su i oni neke svoje nastavnike, pa očekuju da i njih učenici bezuslovno slušaju. Roditelji i učenici, sa druge strane, imaju svoj pogled na svet. Sećam se, kad sam bio učenik, učio sam da je *Physalis alkekengi* – ljoskavac. Nisam znao da li je žbn, drvo, nije ni bilo bitno. Ali, eto, to ima da se nauči. Sada deca ukucuju u mobilni telefon i vide da li je taj ljoskovac drvo, žbn, i ne možemo da ih varamo da su činjenice, ono što je na najvišem nivou Blumove taksonomije, ono što je relevantno. A sa druge strane, čini mi se da smo u široj zajednici naviknuti na takav obrazovni sistem u kojem ljudi nemaju perspektivu da alternative uopšte mogu postojati.

Kada se pomene ta preopterećenost informacijama, odmah je reakcija: zar hoćete da daci budu potpune neznalice, da nemaju ništa, da su potpuno neobrazovani? Većina mojih kolega, matematičara, na pedagoške, psihologe, filozofe, uopšte humaniste, ima pogled da je svet bio divan dok se oni nisu pojavili. Iskreno, vrednost matematičara u obrazovanju je da učenik zna da reši što više zadataka. I onda, kad im ukinete te prve dve nedelje, kada treba da se priča o nekim nematematičkim temama, učenik će da reši manje zadataka i, iz perspektive matematičara, mi se udaljavamo od onoga što su prave vrednosti. Zato mislim da moramo imati vrlo složene razgovore i konsenzus o tome šta je za koga bitno, da se nađemo negde na sredini u pogledu novouvedenih vrednosti koje ćemo prihvatiti kao univerzalne, pri čemu moramo i da edukujemo populaciju. Čini mi se da je neznanje i nastavnika i unutar obrazovnih krugova veliko. Ako se izmakne taj tradicionalni model, ostaje jedan vakuum i ostaje pitanje struke, kako da se taj vakuum popuni.

U toku studija, čini mi se da sam iz predmeta pedagogija veoma malo toga naučio što bi moglo biti opšte, univerzalno. Sećam se ispitnog pitanja koje sam izvukao: domaći zadatak i eskurzija. Kao „babe i zabe“ u jednom pitanju. Tako da sam, priznajem, prilično neobrazovan iz ovih oblasti i sa studentima radim pedagoški intuitivno. Zato mi se čini, kao što sam rekao, da moramo da se dogovorimo oko pedagoškog modela, da zapravo u

Društveni i/ili obrazovni sistem

sesija 4

DRUŠTVENI I/ILI OBRAZOVI SISTEM

Moderator: **Miloš Janković**

Hvala vam što ste ostali i na ovoj sesiji. Moje ime je Miloš. Imamo malu izmenu večeras. Sa nama večeras nije, kao što je najavljeno, docentkinja na Fakultetu političkih nauka Ivana Jakšić. Umesto nje, govoriće domaćin Predrag Krstić sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju. Pored Krstića, tu su i dve najavljene gošće: redovna profesorka na Odeljenju za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Živka Krnjaja i Jelena Vasiljević, viša naučna saradnica na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju, moja uvažena mentorka.

Ideja ove sesije je da razgovaramo o odnosu obrazovanja i društva. Prvo pitanje postavljam profesorki Krnjaja. Jedan svoj tekst počinjete sledećom rečenicom: „Obrazovni programi, kao ni obrazovanje, nikada nisu vrednosno neutralni“. Je li tako? Ovo je uobičajen stav, naročito u kritičkoj pedagogiji, sociologiji obrazovanja, ali povlači niz nekakvih posledica. Recimo, ukoliko je ono što tvrdite tačno, onda je na neki način možda pomalo besmisleno da se pitamo da li i kako školu da sačuvamo od politike i nekakvih ideoloških upliva.

Ta tvrdnja, da obrazovanje ne može biti vrednosno neutralno, zapravo znači da svi akteri koji utiču na izgled obrazovnog sistema na neki način deluju politički i ideološki i tako utiču na izgled društva u celini, znali oni to i hteli oni to ili ne. Imajući to u vidu, ja bih pročitao prvu rečenicu naše najave večeras koja glasi: „Savremeno obrazovanje je bez izuzetka viđeno kao podsystem društva. Šta se time dobija, a šta gubi?“ Voleo bih da prokomentarišete da li obrazovanje uopšte može biti viđeno izvan društva i viđeno ne kao njegov podsystem. Možemo li misliti o obrazovanju u načelu, nezavisno od društvenog konteksta u kojem se taj obrazovni proces odvija?

Živka Krnjaja

Dobro veče svima, velika mi je čast da učestvujem u Mislišlitsu i odmah bih rekla da društvo oblikuje obrazovanje, da obrazovanje ne možemo posmatrati niti ostvarivati niti obrazovanje može funkcionisati nezavisno od društvenog konteksta. Društvo oblikuje obrazovanje kroz društvene ideologije. Ideologiju najviše shvaćemo, kao jedan uskladen korpus znanja, uverenja, vrednosti, koji služi kao orijentir, ne samo za razumevanje društvene stvarnosti, ali prevashodno za to, a onda i za to šta hoćemo da postignemo obrazovanjem.

Ako obrazovati znači formirati, onda je nemoguće da se obrazovanje kao javna, društvena delatnost, ako govorimo o obrazovnom sistemu – a ja ne pravim razliku između vaspitanja

Živka Krnjaja [foto: M. M.]

i obrazovanja, mislim da je to bogatstvo našeg jezika, a ne suštinska razlika – nemoguće je, dakle obrazovati/formirati bez jasne predstave šta hoćemo obrazovanjem.

Ideologija, društvena ideologija, neminovno se reflektuje i na obrazovni sistem, naročito na obrazovne programe. Ona se mora ostvarivati kroz društveni konsenzus – slušala sam prethodne govornike koji su pozivali na to i govorili o tome – a posle se učitava kroz strateška dokumenta, zakonska dokumenta i kroz postupanje javnih aktera. Zašto je to tako? – Ako uzmemo primer globalne društvene ideologije koja je dominantna kao neoliberalizam, onda je poruka da neoliberalizam pasivizira čoveka. U kom smislu? – Do te mere, da se društvena realnost prihvata gotovo kao prirodna. To najčešće čujemo u komentarima poput: realnost je takva, šta mi tu možemo? Ja kao pojedinac ne mogu ništa da uradim.

Takva ideologija se neminovno reflektuje na obrazovne programe i šalje poruku obrazovanju koja takođe podstiče takav pasivizam. Ona glasi: prilagodite učenika, odnosno dete, postojećoj realnosti. Ako to radimo u obrazovanju, a onda je ključ u tome kako razumemo obrazovanje, kako razumemo znanje i kako razumemo dete, odnosno položaj onog koji uči, odnosno učenika. Ako obrazovanje razumemo kao uslugu, onda je princip po kojem osoba funkcionise – otvorenost tržišta. Naspram toga je razumevanje obrazovanja kao prevashodnog društvenog interesa.

Miloš Janković [foto: M. M.]

Ako se radi o usluzi, onda nije čudo što imamo konkurentnost na tržištu i što imamo upliv privredne komore ili privrednih subjekata koji nam govore kakvo nam je obrazovanje potrebno. Ako znanje razumemo u sklopu ideologije neoliberalizma kao robu koja je takođe konkurentna na tržištu, a ne kao vrednost, onda ćemo obrazovati u skladu s tim –da prepriamo učenika, prepriamo dete znanjem kojim će biti konkurentan i prolazan na nekom svetskom tržištu. Ako dete, ljudsko biće, čoveka u obrazovanju, razumemo kao ljudski resurs, onda je pitanje – šta je vrednost? Da li je vrednost u obrazovanju čovek po sebi ili je čovek u službi tržišta? A upravo je to navedeno u našem strateškom dokumentu na početku, da u naša deca ljudski resursi na tržištu u svrhu ekonomskog prosperiteta.

I nije onda čudo što se autori koji se bave dinamikom modernizacije društva okreću dihotomijama poput, recimo: što više konkurencije – to manje solidarnosti; što manje solidarnosti – to više pojedinačnosti; što više pojedinačnosti – to manje socijalnih veza i... sigurno je da ćemo u takvom društvu živeti sa narušenim socijalnim vezama. Dakle, hoću da kažem, ne možemo imati jednu predstavu o tome šta hoćemo da postignemo obrazovanjem, a raditi drugo, ili ta predstava ne može biti zamagljena. Sada se otvara pitanje: ako je tako, ako je to dominantna ideologija, šta možemo da učinimo u obrazovanju, pa da se situacija promeni?

Sigurno je da pojedinačnim merama ne možemo popravljati obrazovanje. Potrebno je drugačije misliti obrazovanje. Da li pedagogija ima odgovor na to šta znači drugačije misliti obrazovanje? Da, i to svakako ne znači ostati na verbalizaciji, ostati na konkurenciji kao vrednosti, ostati na uvežbavanju, na reprodukciji, što nameće dominantna ideologija. Nije čudo što nam se to pojavljuje u obrazovanju i što nam je čitav društveni sistem tako postavljen. Pedagogija nudi odgovore na to pitanje, tako da u stvari vraća priču na

obrazovni sistem i na obrazovne institucije. Ne možemo odjednom promeniti društvenu ideologiju, ali za početak u obrazovnim ustanovama možemo razvijati institucionalnu kulturu, njihovu institucionalnu kulturu koja će na neki način predstavljati protivtežu, odnosno te mikrooaze u kojima se može živeti.

U tom smislu našoj deci nije potrebno da pričamo o zajedništvu, o poštenju, o iskrenosti. Nisu potrebni razgovori, potrebno je da to u obrazovnim ustanovama radimo i da im obrazovanje stvara mogućnosti da oni to rade. Ako ostanemo samo na tome – i sad je popularno da govorimo o tome šta znači kritički misliti – samo na tom nivou promišljanja i mišljenja, a zaboravljamo da kritički misliti znači raditi u skladu sa tim, nećemo mnogo toga pomeniti s mrtve tačke. Dakle, razvijenje institucionalne kulture podrazumevaju mnogo stvari i to jeste priča za Mislišlitsu: šta znači obrazovna reforma u tom smislu? Međutim, nijedna loša pojava koja se desila u obrazovanju nije došla sama po sebi, niti se može, sama po sebi, isključiti ili prevazići. Potreban nam je drugačiji pristup i potrebno je da u obrazovnim ustanovama – i tu jeste odgovornost onih koji nose obrazovanje – postupamo u skladu sa vrednostima koje promovisemo. A to podrazumeva, ako ostanemo samo na tom nivou da pričamo deci ili razgovaramo o vrednostima, sasvim legitimno pitanje: zašto bi naša deca radila ono što odrasli nisu u stanju da rade? I to deca odlično razumeju.

Kulturu obrazovne ustanove treba potpuno promeniti, usmeriti ka ideji da je to mesto življenja, a ne prostor u koji dete dolazi da bude ispitivano, proveravano, verbalno podučavano nećemo, da je to mesto u kojem dete zaista može da oseiti, kako bi rekli teoretičari, kako funkcionise polis. Onda možemo napraviti reformu. U toj reformi, takođe, sledi i to, da obrazovna ustanova nije jedino mesto učenja. Ona podrazumeva da odrasli moraju biti uzori. Recimo, kao nastavnik, trebalo bi da budem uzor svojim studentima, ne samo u kritičkom promišljanju, nego i u postupanju u skladu s njim. Ako hoćemo da razumemo vrednosti kao što su hrabrost, poštenje, poverenje, kreativnost, onda to razumevanje mora da prevazilazi vrednosti koje proklamuje društvo koje funkcionise u skladu sa potrebama tržišta. Za sada toliko, hvala vam.

Miloš Janković: Hvala. Da li ima pitanja iz publike ili komentara na ovo prvo izlaganje? Dobro, ako nema, idemo dalje.

Jelena Vasiljević

Razmišljam o onome što sam u svojoj kući doživela sa devetogodišnjakom, odnosno učenikom trećeg razreda. Ono što sam primetila na početku ove školske godine bilo je da su im njihovi učitelji, učiteljice, pričali o onome što su dobili zadatka da pričaju prema famoznim smernicama. Dakle, oni su prve nedelje govorili o empatiji i o tome kako treba da pričaju u svojim problemima, da ne treba da se osećaju opterećeno, da treba da shvate školu na jedan razigran način i tako dalje. I nakon što im je sve to ispričano, sledeće nedelje dobili su milion nekih zadataka i on je došao kući, sa, recimo, pedeset zadataka iz matematike. Jasno je da zbog toga ne možete da krivite konkretnog učitelja i učiteljicu. Oni su dobili smernice, ali nisu osnaženi da ono o čemu su govorili dalje sprovedu. Oni treba nešto da ispričaju deci, a onda i da postupaju u skladu s tim što je ispričano. Ali postoji i neko gradivo koje dete treba da pređe i nije im objašnjeno kako prilagoditi način predavanja u ovoj godini, shodno tim smernicama.

Znae, oni ne samo da nisu osnaženi nekim konkretnim dokumentom, niti bi nekakav dokument mogao to da im pruži, već ni bilo kakvim smernicama. Mi očekujemo da sama

škola kao zajednica bude ta koja će da ih osnaži, pa zamišljamo da je možda trebalo da se u svakoj školi desi nekakv sastanak kolektiva, na kojem će biti prisutni i direktori i cela uprava. Da neko objasni učiteljima kako dalje, kako to što pričaju da sprovedu u delo. Ali toga nema, upravo zbog ovog što govorite – jer institucije nisu osnažene da to rade. One to i ne mogu da budu, kad znamo da u velikom broju škola imamo nastavnike koji predaju po 30%, po 20 %, ili 50%, te ne mogu da izgrade ni svoju pripadnost školi kao zajednici, ne mogu da kontribuiraju izgradnji škole kao zajednice i ne doživljavaju je kao svoju zajednicu. Dakle, postoji u stvari mnoštvo različitih faktora koji nam onemogućavaju da se to zaista desi. Mi kao roditelji često očekujemo od samih nastavnika da nešto urade i promene, a ne uzimamo u obzir koliko su oni sami opterećeni i nisu obučeni, nisu ni osnaženi da to sprovedu u delo.

Jasno je da je neophodan društveni konsenzus oko toga šta mi očekujemo od obrazovanja. Legitimno je takođe pitanje ko smo to mi, pogotovo u jednom podeljenom društvu, pogotovo u društvu rastrzanom brojnim sukobima, ko smo to mi koji treba da se dogovorimo oko toga šta su nam prioriteti u društvu. Nemam nikakav zaključak ove priče, hoću samo da pokažem koliko su stvari kompleksne i kako mi, bilo kao roditelji ili kao sami učesnici u obrazovnom procesu, često vidimo neke krajnje rezultate, vidimo šta je pogrešno, a kad krenemo korak unazad, šta je dovelo do tog pogrešnog, svedočimo milionima različitih problema. I kako onda doći do korena koji na kraju nije jedan, nego ih ima više? Ova komplikovana slika vraća nas na pitanje: u kojoj meri je obrazovanje društveno kontekstualizovano, da li je deo društva? Ili, jedno od pitanja je bilo – da li obrazovanje treba da servisira društvo ili društvo treba da servisira obrazovanje?

Obrazovanje je u društvu. Na kraju krajeva, mislim da to pitanje podrazumeva implicitnu kritiku koja se krije iza – da ne treba, naime, obrazovanje da servisira društvo, nego naprotiv, društvo da podupire obrazovanje – ali mi se čini da takva vizura dolazi iz možda pomalo elitističkog razumevanja obrazovanja kao proizvođača naučnih istraživača i kritičkih mislilaca. Obrazovanje pre svega proizvodi kompetentne i stručne osobe. Obrazovanje proizvodi, između ostalog, lekare, frizere, pravnike i tako dalje. Mi želimo da oni budu dobro obučeni i da, naravno, obrazovanje treba da servisira društvo, ne vidim problem u tome.

Problem leži možda u činjenici koja ideologija natkriljuje konkretno društvo, ali ne mislim da je to degradacija vrednosti obrazovanja. Kažemo da obrazovanje treba da bude u servisu društva. Kad odemo kod lekara, mi očekujemo da je on dobro obučen, da je naučio nešto na medicinskom fakultetu, da se osećamo sigurno ako odemo na operaciju... Vidim da je kolega Krstić spreman da odgovori.

Predrag Krstić

Lepo si rekla, obučen – ne obrazovan.

Jelena Vasiljević

Ja mislim da je to i obrazovanje. Da, obrazovan.

Predrag Krstić

Lekar? Obučar?

Jelena Vasiljević [foto: M. M.]

Jelena Vasiljević
Kako da ne? Mislim da jeste, da je u pitanju obrazovanje. Obrazovati se – znači da si ti formiran kao stručnjak, znači nisi samo usvojio neka znanja, nisi samo pohadao časove anatomije, biohemije, fiziologije i tako dalje. Umeš da ih primeniš, umeš da povežeš stvari. Dobro obrazovanje znači da si ti kao lekar naučen do povežeš različite stvari, odnosno na medicinskom fakultetu si, da se držimo tog primera, naučio da dobro povežeš različite predmete koji su ti predavana i usvojio si lekarsku etiku koja je veoma važna za ishod obrazovanja.

I u tom procesu se onda pitaju i razni drugi akteri, izvan obrazovnog sistema. Ne vidim ništa sporno u tome da se i direktori bolnica ili drugi lekari koji već rade, pitaju o tome što se podučava na fakultetu. U tom smislu, smo svi povezani. Nije obrazovanje prisutno samo da bi proizvodilo kritičkimisleće pojedince koji će biti dobri naučni istraživači, nego ljude koji će s integritetom obavljati svoje najraznovrsnije poslove.

Živka Krnjaja

Da se vratim na taj deo. Obrazovan – ne znači biti samo podučen u određenom sadržaju, i u tom smislu ne razdvajam vaspitanje i obrazovanje. Obrazovanje, u izvornom značenju reči, nužno podrazumeva i etičnost, moralnu dimenziju, podrazumeva i estetsku, ali nema estetske bez etike, to vi sa Institutu znate bolje od nas. Nije nama u obrazovanju cilj da učenici nauče da pišu i čitaju ili da se po svaku cenu obradi gradivo koje će ih naterati da prepišuju sažetke pročitane literature.

Predrag Krstić [foto: A. Đ.]

Drugačije se stvari mogu postaviti i nije pitanje samo da li se u postojećoj konstelaciji cilj može ostvariti. Dakle, imamo prostora da ga ostvarimo. Ne može samo pojedinačnim merama. Kao nastavnik, recimo, nikada ne bih prihvatila da pričam sa učenicima o slobodi, o bilo kojim vrednostima, a onda se posle dve nedelje vratim na staru priču i nastavim da radim po zadatom programu. Slušam sinoć roditelje koji nisu puštali decu trideset dana u školu zbog naslija u njoj. Osnovni problem kojim su oni opterećeni je kako će njihova deca nadoknaditi gradivo koje su propustila. To nije, verujem duboko lično, uverenje tih roditelja, niti dece. Oni su naučili najvažniju životnu lekciju, a to je da se zajedno mogu odupreti nećemu što nije dobro i raditi ispravno, što bi trebalo da bude zadatak i cilj obrazovanja. Ali oni osećaju da će obrazovna ustanova da im nametne tu obavezdu da se nadoknadi gradivo.

Ne može, naravno, obrazovna ustanova, ili makar ne može sama, uraditi ono što se očekuje i neophodna je korenita reforma. Ali, da li obrazovna ustanova kao jedan segment obrazovnog sistema, kao u stvari i jedan društveni akter, ima potencijal da bude pokretač društvene rekonstrukcije? – Sigurno da ima, ali mnogo je problematičnih pratećih činilaca, počev od razrednog časovnog sistema. Da li on uopšte treba da opstaje s obzirom da se u obrazovnoj ustanovi često pitamo zašto deca dolaze u školu? Škola je jedna ostojalna institucija koja je takva od 16. veka. Ima li ićeg oko nas iz šesnaestog veka, a ostalo je nepremjeno?

Veoma je važno da su sve škole i obrazovne ustanove koje su pokušale da se menjaju postavile upravo ta pitanja – kako možemo da se ostvarimo u školi, kako škola postaje mesto življenja? Ne treba, na primer, da nam eskurziju organizuje neka turistička

agencija, nego da eskurzija bude mesto na kojem se razvijaju projekti, pa ćemo po povratku organizovati veće na tu temu, i tako dalje. Za našu decu važi pravilo da su u školi dok traju časovi, posle toga moraju da beže iz školskog dvorišta. Da li nas kao nekog ko teži obrazovanju zaista zanima šta se dešava na školskom odmoru, šta se dešava sa decom izvan nastave?

Dakle, mi nismo samo oni koji predaju sadržaj, nego oni koji teže vaspitanju i obrazovanju, a pitanje je kako mi to radimo. I mnogo toga se u školama u svetu promenilo, što pokazuje taj potencijal društvene reprodukcije u najsiromašnijim delovima sveta, u severnoj Kanadi ili u nekim drugim delovima u kojima živi siromašno stanovništvo i u kojima postoji veoma mnogo problema sa alkoholizmom, sa narkomanijom. Dakle, do pozitivnih promena došlo je kad su se ljudi zapitali: čekaj, šta možemo da učinimo mi? Onda je došlo do toga da su menjali neke stvari unutar svojih ustanova, a to bažično menja njihovu institucionalnu kulturu.

Da li škola kao institucija ima taj potencijal da bude jedan od pokretača promene obrazovnog sistema? – Ima sigurno, samo to traži jedan drugačiji pogled na obrazovanje. A da li je nama potrebna jasna predstava o tome šta mi hoćemo obrazovanjem? – U tome je potencijal društva da dovede do tog konsenzusa o kojem smo govorili. Postoji i potencijal nauke, i istraživača i praktičara, da budu hrabri i dovoljno stručni da mogu da brane svoje stavove, da ne ustuknu pred moći politike, pred moći nevladinih organizacija.... Dakle, svako od njih nosi svoju partikularnu ideologiju. To sigurno može dovesti dotle, govorim iz sopstvenog primera, da vas dožive kao suprotstavljene svetu. Contra mundum. Neophodno je da pokažemo hrabrost i stručnost, da možemo da istrajemo u tome i ponudimo drugačiji model.

Miloš Janković

Da li ima pitanja? Nema. Nadovežuću se na ove dve intervencije. Pomenuli ste roditelje koji su zabrinuti kako će se nadoknaditi gradivo. Da li je u pitanju to da je njima nametnuto da razmišljaju o važnosti gradiva kao takvog ili možda nešto drugo? Jer imamo, i to mi se čini važnim kada govorimo o školi kao vezanom delu društva, standardizovane testove nakon škole. Ako ne predu zadato gradivo, oni su nužno u konkurenciji sa decom iz drugih škola. Oni će verovatno lošije uraditi prijemne ispite i imaće manje šanse da upišu željene srednje škole, kasnije fakultete i lošije će proći u životu, ali obrazovanje, između ostalog, i o tom socioekonomskom faktoru i o autonomiji poslova kojima će se baviti. Drugim rečima, čini mi se da, ako govorimo o gradivu, o tome da ne bi trebalo da gradivo stavljamo na prvo mesto, kao nešto što se mora postići, onda moramo da se rešimo standardizacije i centralizacije ocenjivanja. Jer, kako danas stvari stoje, nastavnici, tobož imaju autonomiju i mogu da izaberu šta će se raditi, a na kraju ih ne ocenjuju oni. Moje pitanje za Jelenu direktno se odnosi na autonomiju. Danas se dosta kritikuju nastavnici (što bi rekli Djeca: „Jašemo mrtvog konja do njegove druge smrti“), kako su nemotivisani, a znamo da je motivacija vezana za autonomiju. Imamo paradoks: „Dajemo vam autonomiju, a mi vas komplet kontrolišemo“. Šta da se radi? Kako da se izborimo sa tim?

Jelena Vasiljević

Moje, limitirano doduše, iskustvo sa nastavnicima pokazuje da su oni dosta motivisani, odnosno da imaju ne samo motivaciju za rad sa decom, nego su motivisani da daju predloge kako inovirati obrazovni sistem i mislim da, kao i svi ljudi, vole da se pitaju, u

nećemu što je deo njihove prakse. Ako radim nešto 10, 15, 20 godina, ako me neko pita za neki savet ili hoće da čuje moje mišljenje, mislim da je to sasvim logično i da ljudi to više vole nego da im se bilo šta nameće „odozgo“, uz potpuno ignorisanje njihovog iskustva i njihovih stavova. To je nešto, čini mi se, što se kod nas dešava, što ubija volju za radom i ideju da imate neku moć delanja.

Mnogi ljudi zaista interiorizuju to iskustvo, zaključuju da ne mogu ništa da promene. Jasno je da ne mogu, iako mislim da potencijali za promenu postoje i u samim školama. Mi prvo moramo da promenimo tu visoku centralizovanost našeg obrazovnog sistema u kojem sve dolazi od vrha nadole. Kako se postavljaju direktori, kako se zapošljavaju novi nastavnici, ceo taj proces je kontrolisan i hijerarhijski i centralizovan, i na kraju vrlo netransparentan i na razne načine problematičan. Trebalo bi školama dati veću autonomiju, pre svega da mogu da odlučuju o svom kadru, da mogu da biraju direktore škola, na primer, da mogu da se pitaju o nećemu, da povremeno imaju neki okvir u kojem mogu da izraze sopstvene sugestije ili viđenja. Nisam ekspert, ne znam kako stvari stoje u svetu i na koji način su uspešne reforme obrazovanja sprovedene, ali čini mi se da je uvek imalo smisla da se u te reforme uključi sama prosvetna zajednica, ali i drugi ljudi koji su važni, i praktičari i teoretičari, ljudi koji se bave obrazovanjem. Važno je čuti takva iskustva. Pogotovu kod nas, gde se o reformi obrazovanja govori veoma dugo.

Još se u socijalističkoj Jugoslaviji govorilo o reformi obrazovanja koja se iščekuje, dolazi-ne dolazi, a onda se sprovodi na vrlo čudne načine. Mi nismo imali sveobuhvatnu reformu obrazovanja, ali smo imali intervencije u obrazovni sistem koje su bile prilično suštinske, a da nisu dolazile iz redova obrazovnog sistema. Recimo, prva koja mi pada na pamet je da obično ljudi kritikuju uvođenje veronauke iz sekularističkog argumenta. I sama bih kritikovala iz te perspektive. Ono što je meni, sa druge strane, dodatno problematično je što je to prva, ako se ne varam, ozbiljnija intervencija u obrazovni sistem nakon demokratskih promena vlasti nakon 5. oktobra. Prva promena u obrazovnom sistemu koja se desila, a koju je inicirao akter izvan obrazovnog sistema. Inicirala ga je Crkva. Postignut je dogovor između Vlade i Crkve. Dakle, obrazovni sistem se nije pitao ništa, što je pomalo ponižavajuće za obrazovanje. Zatim, famozno dualno obrazovanje, nameće se nekako „odozgo“, odlukom nekoga ko uopšte ne bi smeo da se pita o tome kako će obrazovni sistem da izgleda. Da ne kažem da su u celu priču uvedeni i privredni akteri. Privredna komora Srbije sad postaje nekakav učesnik u obrazovnom sistemu. I sad možete misliti koje to sve posledice ostavlja na nastavnike koji se onda osećaju zapostavljeno, skrajnuto, da se ne pitaju, da moraju prosto da izvršavaju neke naredbe, da moraju da se snalaze u nekim novim okolnostima, a njihovo bogato znanje i iskustvo se u potpunosti ignoriše.

Ne znam kako bi ta autonomija obrazovnog sistema trebalo tačno da izgleda. Mi imamo problem i sa autonomijom Univerziteta, ne znamo tačno šta su njene dobre strane, a šta loše, odnosno znamo, možemo da ih nabrojimo, ali ne znamo kako da problem rešimo sistemski. Mislim da to zahteva jedno ozbiljno promišljanje. Mislim da se nalazimo u situaciju u kojoj ne treba praviti nikakve radikalne promene. Treba, prosto, skenirati situaciju, za početak treba pitati, između ostalog uključiti ljude iz prosvetne zajednice, iz škola, napraviti opsežnu analizu stanja; mnoge već jesu urađene, sigurna sam. Ali treba napraviti presek, pogotovo u svetlu skorašnjih tragičnih događaja, i videti najpre gde se nalazimo i onda započeti proces uspostavljanja temelja za mogućnost ovog dogovora

koji nam je važan, dogovora o tome kakvo nam obrazovanje treba. To je, mislim, jedan dugoročan proces i najpre treba da obezbedimo uslove da se on desi. Sprovođenje tog procesa mora uzeti u obzir i same aktere, ali takođe i omogućiti, recimo, školama kao primarnim obrazovnim institucijama, da postanu mesta u kojima može slobodno da se razmenjuje mišljenje.

Pomenula sam brojne probleme u školama koji bi bili otežavajući u tom smislu: mnogi nastavni kadrovi nisu stalno zaposleni u školama, nego imaju fondove časova u raznim školama; direktori se smenjuju, razrešavaju, mnogi su u statusu vršilaca dužnosti... Znamo svi kako se imenuju direktori u školama – netransparentnim konkursima. U takvoj situaciji ne možete da formirate kolektiv u kojem se sa puno poverenja razmenjuju informacije, iskustva i ideje o tome šta treba promeniti i kako. Ako normalizujete navedena stanja, ako nekim zakonskim promenama, recimo, omogućite školama da zaista funkcionisu kao zajednice, što znači da prvo omogućе prosvetnim radnicima da budu zaposleni na neodređeno, da im date da rade puno radno vreme u jednoj školi, da dozvolite kolektivu da bira svoje direktore i slično, omogućujete atmosferu u kojoj je razmena mišljenja, ideja, iskustava moguća i polako dobijate osnov za jačanje te zajednice, njenog integriteta i onda ona postaje sposobna za neko autonomno delovanje. Tek sa te pozicije možemo da govorimo o jačanju autonomije čitavog obrazovnog sistema. Govorim kao laik, ali uočavam probleme koji onemogućavaju da prosvetni radnici sebe vide kao autonomne delatnike koji se za nešto pitaju, koji mogu da doprinesu reformi obrazovnog sistema.

Miloš Janković

To je delom na tragu onoga što profesor Baucal često ima običaj da kaže: „Prva tačka reforme je dve godine ništa ne reformisati“. Došli smo i do trećeg govornika, Predraga Krstića, kome ću postaviti sledeće pitanje: ti često voliš da govoriš o tome kako obrazovanje može biti i trebalo bi da bude potpuno odvojeno od društva, u smislu da društvo servisira obrazovanje. Da li se to isto može reći i za škole?

Predrag Krstić

Kako koje. Ove savremene da, odnosno ove na koje smo navikli, i to je delom odgovor na ovo pitanje. Prethodno moram da uputim dva izvinjaenja. Prvo, ovde sam u poslednji čas upao kao džoker, nepripremljen sasvim za ono što me iščekuje; a drugo, „pofilozofičnu“ stvar i pokušati da budem jeretik, što smatram da je elementarna funkcija obrazovanja na jedan naizgled radikaln način. To će delom biti duži odgovor na ovo tvoje pitanje. Vezuću se i za ovo što je koleginica Krnjaja rekla, a to je da ono što jeste, ne mora biti sve. Stvari koje izgledaju da moraju biti takve – ne moraju biti takve. Stručnim terminima: denaturalizacija je jedna od elementarnih stvari kad je reč o obrazovanju. Ali nije samo do denaturalizacije stvarnosti, neprihvatanja da ono što jeste – jeste univerzalna norma koju treba da sledimo, nego bi samo obrazovanje moralo da se podvrgne tom istom sudu. U tom kontekstu se onda „Jepim“ na ono što je Staša divno rekla, a to je – hajde malo istorijski da pogledamo i vidimo da ovakvo obrazovanje kakvo ne samo znamo, nego podrazumevamo, i u ovoj diskusiji, uopšte nije tako davninašnje. I to je odgovor na pitanje, delimično jasno formulisano: šta smo njime dobili, a šta izgubili?

Da li je obrazovanje uvek društveni fenomen? – Jeste, ali u jednom posebnom smislu, o kojem bih nešto rekao. Dosta je vremena prošlo otkada sam napisao tekst pod naslovom Obrazovanje kao disfunkcija društva i poslao ga, tražili su prilog za jednu konferenciju. Prva reakcija već na sam naslov je bila (pa sam i u toj reakciji napisao tekst): „Čekaj, misliš funkcija društva?“ – Ne, mislim disfunkcija društva“. Pa sam onda, da umirim stvar,

samostalno

obrazovanje

kritikuje

društvenostanje.

samostalno

obrazovanje

propitkuje

društvenostanje.

gde se sreću te

dve staze

gde se staze

razilaze?

gde se sreću te

dve staze

gde se staze -

razilaze?

sesija 4 [19:00 – 20:30]

DRUŠTVENI I/ILI OBRAZOVI SISTEM

r e č i t a t i v

rasprava
moderator: Miloš Janković
[politikolog, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

uvodničari:
Živka Krnjaja
[pedagoškinja, Filozofski fakultet]

Predrag Krstić
[filozof, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

Jelena Vasiljević
[antropološkinja, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]

d i s k u s i j a

 215 godina
UNIVERZITET U BEOGRADU

napisao filozofsko obrazovanje, shvatite ga ovdje kao humanističko, shvatite ga kao visoko, kako god hoćete. Zaista bih branio i ovom prilikom, i ne samo kao provokaciju, tu uzvišenu misao o obrazovanju. Ona je uvek bila antidruštvena. Društvo, roditelji, i zaboravio sam šta je treće, zapravo su (vidim osmeh) zakletli neprijatelji obrazovanja.

Pogledajte Pitagorejsku školu, govorio je Saša Dobrijević prethodno o paideji. Kritika paideje ne seže tek od Epikura, to postoji odvajkada paralelno. Paideja je nešto što se ispostavilo – vi, studenti ovdrašni, verovatno znate – inspirativnim preko Jegera i još jedne značajne knjige koja je izašla sredinom prošlog veka, kada se tražio neki alternativni model otkrilike onome što je bilo iskustvo nacističkog obrazovanja. Paideja uopšte nije neki uzor, pa čak ni onaj Bildung na koji bih se oslonio kasnije, nego je već tada postojalo nešto što se promovisalo kao filozofsko obrazovanje. I skicirao sam kratku istoriju obrazovanja kao subverzije ili diverzije društva. I u njoj onda otkrijete da je toga uvek bilo, ne samo kod pitagorejaca nego i kod Heraklita, koji kaže:„Idite dodavala, vi koji birate Hekateja nekog, a ne mene, idem da se igran piljaka, mislim, bolje mi je nego sa vama da se družim, glupaci“. Sokrat je osuđen zato što je bio antidruštven. Društvo je savršeno funkcionalalo bez njega. Paideja koja se oslanjala na homerovske epove savršeno je funkcionalisa, samo da ne dodu neki koji pitaju: a šta vam je to pravda, hrabrost, dobro i tako dalje? Da ne govorim o kasnijem epikurejskom vrtu, izbeglicama iz društva. Zašto „izbeglicama“? – Zato što hoće da budu obrazovani.

Mi stalno zaboravljamo srednji vek. Ja volim da budem radikaln i biću i ovom prilikom. Kad pošaljete dete u manastirsku učilišta, vi se onda zauvek pozdravljate s njim. U rat kad ga pošaljete, ono još ima šanse da se vrati, iz manastira – ne. Sveti Sava je ultraprimer. Ne znam koliko smem da budem jerećican, ali rekao bih da je on zapravo izdajica našeg naučnog pogona. Zašto? – Zato što se vratio. Kad je osuđen obrazovanju, on je otišao zna se gde, uz plać roditelja, uz kukanje, uz vrati se, uz društveno doznačene uloge koje je valjalo da ispunjava... Ovakvo, on ili ma ko drugi ko ode da se obrazuje, taj...

Onda je došao Humbolt koga je pominjala Nataša ranije. On je pokušao da uradi nešto što je vredno pažnje. Da društveno reguliše taj uzvišeni ideal obrazovanja, tada se zvao Bildung i danas se bez prevoda tako naziva radije nego da se prevodi već od upotrebe otranom, odevć svetovnom rečju „obrazovanje“. On je govorio o tome da obrazovanje shvaćeno kao taj Bildung treba da bude apsolutno, da obrazovan čovek mora da sudi društvu – i boljitka društva radi – a ne obrnuto. A onda se angažovao na poziciji nečega što je bilo preteča ministarstva obrazovanja. Tek Humboltu imamo da zahvalimo i za ono što se zove opšte obrazovanje i za ono što se zove savremeni univerzitet, uz sva izopacenja koja su i te međuvremenu desila. Ali on je uvek bio na nekoj čudnoj klackalici. Postoje države, društvene, garancije za autonomiju obrazovanja. Kasnije se to izvopterilo na različite načine, ali i bez obzira ne pervertovanje takvog ideala, postala je uočljiva tenzija koja se nalazila u njegovoj konstrukciji i koju je možda najbolje opisao Niče, imajući prevashodno u vidu nešto za šta takođe imamo da zahvalimo Humboltu – humanističko gimnaziju. On kaže – u budućnosti obrazovnih institucija, dakle, to je pretposlednji kvartal 19. veka – da postoje dve vrste institucija. Jedne vas uče da živite, druge su obrazovne. Obrazovne su rezervisane samo za naučnike. Obrazovne su rezervisane za one koji žele da budu obrazovani i to je, od 17. veka, zapravo pedela: obuka i biti obrazovan sa svim elitističkim notama koje to nosi u sebi. Ali, da li mi imamo viška elitizma ili, imam utisak, manjka? Kakvu ideju obrazovanja imamo trenutno?

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

Završavajući ovo izlaganje i ne hotеći više da vas provociram ovom slikom, osloniću se na nešto što je kolega Baucal rekao gostujući na Institutu (za filozofiju i društvenu teoriju), što je i moj utisak, o čemu sam takođe negde pisao – mi imamo simulaciju obrazovanja u bilo kom faktički shvaćenom smislu obrazovanja. Dakle, obrazovanje, škole, pa čak i visoke škole, zapravo su socijalno-psihološke ustanove, a ne ustanove koje obrazuju naučnike, lekare i tako dalje. Mi više nemamo ni tradiciju takozvanih majstorskih pisama, pa da znamo da je zanat dobro ispečen, a nekoli obrazovanje, ako mu date ikakav supstancijalni smisao.

Izvinite, meni nije posebno interesantno da mislim neposredne probleme savremenog školstva. Zanimljivije mi je da detekujem kada je paradigma koja ih omogućе nastala. I mislim da bi se precizno moglo reći kada je ona stupila na scenu. Prvo pojavljivanje obrazovanja u nekom ustavilo zbilо se 1793. godine u Francuskoj, takoreći neposredno posle revolucije i... znate li sa kakvim aktom naporedo? – Obavezno obrazovanje je uvedeno skupa sa univerzalnom obavezom služenja vojnog roka. To je bio podjednako patriotski čin i nemojte imati iluziju da je obrazovanje tada bilo drugačije zamišljeno.

Danas, naravno, ima ga i nema i u toj konstelaciji, ali nemojte reći da to nije direktna društvena infekcija ideje obrazovanja. Dakle, o ideji govorim, ne o neposrednim oblicima obrazovanja. A institucije koje ga štite nisu podređene samo merkantilnim, tržišnim, dakle komercijalnim principima, kada je zaista upitno o kakvom je obrazovanju uopšte reč. Nije samo to posredi. U Britaniji, na primer, kada je iz najgora posledica štrajka profesora i nastavnika što roditelji ne znaju kud će sa decom kada odu na posao. Dakle, ne govorimo više uopšte o obrazovanju, o ideji i kvalitetu obrazovanja. Radije: o društvenoj poziciji obrazovnih ili paraobrazovnih ustanova. Ali neka bude da je tržišni princip dominantan.

Koliko zaista nastavnika može da potpiše, počevši od mene koji sam radio u gimnazijskom i radim u univerzitetskom obrazovanju, da je proizvod njegovog rada obrazovan učenik? Da kaže: ovo nije Škart, ovo je proizvod koji zaslužuje ocenu koju sam mu dao? Valjda tek to ima neke veze sa obrazovanjem, makar u znatno većoj meri, rekao bih, u odnosu na onu njegovu terapijsku i socijalnu uslužnost. Znam da zvuči brutalno. Znam da zvuči u izvesnom smislu radikalno konzervativno, kao je reč o obrazovanju, a u drugom smislu radikalno anarhično. U svakom slučaju, moja temeljna ideja je, dakle, da obrazovanje nije obrazovanje ukoliko ne misli samo sebe. Ovo je način na koji ga mislim; uopšte ne kažem da je jedini mogući, a pogotovu ne kažem da je ikako produktivan u savremenoj konstelaciji. Ali možda nekim pojedincima nešto može da znači, čak i u ovakvoj neposrednoj praksi simuliranog obrazovanja.

Miloš Janković: Imamo pitanje.

Staša Babić
Više je nadovezivanje. Pošto je danas mnogo puta pomenut Humbolt, volela bih samo da stavim stvari u perspektivu i da se ne izvestan način nadovežem na anarhističku notu koju je drug Krlje uneo u ovaj razgovor (rado ću se odavati). Nije loše da se setimo, kako o svemu ovome razgovaramo i kada se vrlo često pozivamo na to da je Humbolt napravio univerzitet kakav mi znamo, da je napravio i gimnaziju i dao joj ime, na šta ću se posle vratiti. On je postao, dakle, ministar obrazovanja, nazivomio to tako, u trenutku kada su izvlačili Prusku, on i čitava vladа čiji je on bio član, iz stravičnog ratnog poraza od Napoleona. Dakle, to je bila rasturena zemlja, poražena zemlja u smislu osiromašjenja,

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

Staša Babić (foto: A. Đ.)

a isto tako i u smislu osećanja samopodapanja, identiteta, nacionalnog ponosa i tako dalje. Čitav program obrazovanja koji je Humbolt napravio trebalo je da posluži tome da se vrati ponos toj poraženoj naciji.

Dakle, mi živimo u institucijama koje su evidentno napravljene sa vrlo jasnom namerom u vrlo jasnom istorijskom trenutku. Nije loše da to imamo u vidu. A onda je, kao jedan od ključnih elemenata tog novog sistema obrazovanja, uveden takozvani panhelnski narativ, o čemu neću više govoriti, bilo je dosta Grka za danas. Dakle, hoću da kažem da je škola – i tu bih se vrlo rado takođe odavala profesorki Krnjaji – deo nekakvog ideološkog sistema, i to ne mora automatski da bude ništa loše. Ideologija ne mora da bude nužno loša. A ono što mi trenutno imamo, institucije koje pokušavamo da popravimo, u kojima živimo, nastale su u jednom određenom trenutku i nije loše da toga budemo svesni kada razmišljamo o tome kako ćemo ih menjati. Hvala.

Miloš Janković: Ima li još pitanja?

Glasi iz publike

Ja bih se vratila na pitanje autonomije. Kada pričamo o autonomiji, ne možemo zanemariti pitanje odgovornosti, a za odgovornost treba opet adekvatno obrazovanje. Možda bi bilo dobro otvoriti pitanje inicijalnog obrazovanja nastavnika, njihovog profesionalnog usavršavanja. Da li je ono adekvatno?

Pomenuli ste kako matematičari vide obrazovanje – njima je bitno da učenik zna da reši što više zadataka. Zašto? – Zato što nisu imali dovoljno pedagogije, psihologije, didaktike i tako dalje. Da li je tih 36 ESPB poena koji su propisani, opet „odozgo“, dovoljno (to je oko hiljadu sati, ako se ne varam, obrazovanj)? Da li je to zaista dovoljno da bi neko bio pedagog? Smatram da je svaki nastavnik zapravo pedagog, bar bi trebalo da bude. Kako mi obrazujemo nastavnike? Da li se oni osećaju dovoljno osnaženi da imaju autonomiju?

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

Jer autonomija ne može da se da, ona se gradi.

Mislim da treba pa da se vratimo tom ključnom pitanju – kako obrazujemo nastavnike? Imamo prazna mesta posle trećeg upisnog roka na nekim fakultetima na kojima postoje tri smer, na primer, nastavnik hemije. I to govori o statusu nastavnika u društvu. Sve to su pitanja – odakle krenuti? Mislim, dakle, da treba poći od inicijalnog obrazovanja nastavnika, pa i stručnog usavršavanja.

Jelena Vasiljević

Pričamo paralelno o ideji obrazovanja i o, čak ne obrazovnom sistemu, nego o školskom sistemu. Mislim da treba da razdvojimo o čemu pričamo, s tim što se ne bih složila sa tim da bi vrednost obrazovanja bila u tome da je išla kontra društvu, pogotovu s primerom Svetog Save u srednjem veku. Nije on odlazio zato što je bio kontra društvu, on je upravo išao tamo da bude proizveden, odnosno, u srednjem veku se obrazovalo da bi se vladalo. Priča o roditeljima koji kukaju i plaću je priča koju znamo iz mitskog folklora, ne znači da je istinita, a mislim da nisu ljudi odlazili da bi pobegli od društva, da bi jerećiki mislili o društvu, nego je i te kako postojala sprega između tog malog sloja obrazovanih ljudi i reprodukcije društvenog sistema. Dakle, obrazovani ljudi u tom vremenu oblikovali su društvo, nisu bili izvan društva. Dakle, manastiri, crkve ili kompleksi u kojima se mali broj ljudi obrazovao, nisu išli kontra društvu, naprotiv, vrlo su bili vezani za društvo i za društvenu reprodukciju.

Ne bih rekla da je kontradruštveni društveni momenat bio prisutan u obrazovanju. Naprotiv, obrazovanje je bilo ključno vezano za reprodukciju društva. Ako govorimo o nekakvoj ultimativnoj vrednosti obrazovanja, šta je ideja obrazovanja, šta je onda istorija ideje obrazovanja, a što je danas obrazovni sistem? Kad govorimo o obrazovnom sistemu danas, mi pričamo o školama, pretpostavljam, pre svega.

I onda neminovno dolazimo do činjenice da su škole, kao i sve druge društvene institucije, mesta socijalizacije pojedinaca, njihove normalizacije prema vladajućim ideologijama. U tom smislu svaka institucija, to znamo od Fukoa, ima ideju da ukalupljuje pojedinca. Škole takođe imaju funkciju ukalupljivanja pojedinca. Da li prema neoliberalnoj ideologiji ili prema nekoj drugoj ideologiji, ali svakako imaju. I možemo u tom smislu da govorimo o kritici školskog sistema, ali možemo i da pričamo o situaciji na primer, kada koleginica postavlja ovo pitanje, vraća nas ponovo na obrazovanje kao školski sistem i njegovo današnje stanje. Možemo da pričamo načelno o kritici obrazovanja i da govorimo da nam ovakvo obrazovanje ne treba, a možemo da pričamo o vrlo konkretnim problemima – da nemamo školski kadar, da niko ne upisuje nastavničke smerove, da ljudi nisu visoko motivisani, da ne mogu da osivare tu autonomiju, ne samo zbog strukturnih razloga, nego zato što nisu dovoljno osnaženi da preuzmu odgovornost koja je potrebna za autonomiju – te se opet vraćamo na potrebu da se postigne društveni konsenzus o tome kakvo nam obrazovanje treba i koji podrazumeva i element ovoga o čemu sam govorila – da postavlja institucije koje će ukalupljivati pojedince ili koje će obrazovati.

Mislim da nama treba obrazovni sistem koji će da proizvede kvalitetne slikare, pravnike, naučnike, na kraju krajeva, i tako dalje. Da, to podrazumeva nekakvu standardizaciju; da, to podrazumeva možda i ubijanje tog jerećičkog duha koji je meni drag, ali prosto mislim da moramo da se opredelimo na kom smo koloseku u razgovoru, tako mi se barem čini.

A što se tiče autonomije, apsolutno se slažem da nastavnici nisu dovoljno opremljeni, da pedagogija nije nešto što može da se kroz ESPB bodove, odnosno kroz određene

predmete, usadi, i da bi bilo mnogo bolje da imamo neko drugaćiji sistem, da bi onda oni koji se opredeljuju za rad u nastavi dobijali prilagođenije znanje ili nastavu, što, naravno, nije nimalo lak zmeroveti. Postoje nastavnčki smerovi. Šta se dešava kad neko upiše nastavnički smer, ne želeći da postane nastavnik? Da li ipak završi na kraju u nastavi?

Neophodno je intervenisati i u visokoobrazovnom sistemu. Ono što znam, jeste da u Srbiji postoji najveći otpor fakulteta ka nekoj vrsti takve intervencije, ali zato je neophodn širi društveni razgovor o tome, koji mora biti postepen i koji se mora graditi sa velikim strpljenjem.

Živka Krnjaja

Vaš komentar sam isprva tako i razumela, da nije pitanje pojedinačnog inicijalnog obrazovanja, nego i matematičar i pedagog i vaspitač i nastavnik bivaju stavljeni u jedno šematizovano okruženje koje je upravo regulisano obrazovnim sistemom i onda, ako matematičar ne zna svrhu zašto se uči matematika u školi ili čemu to služi, ako nalazi smisao u pripremi na rešavanje testova, da li je to obrazovanje? Zemlje koje imaju obrazovanje koje se zasniva na kvalitetu finansiranja obrazovnih ustanova u odnosu na postignuće učenika, znate šta rade? – Čitave godine ih pripremaju da rešavaju testove. Da li to možemo nazvati obrazovanjem? – Teško. Postoji pitanje kvaliteta inicijalnog obrazovanja, ali iznad njega stoji pitanje naše predstave o tome šta mi u stvari obrazovanjem hoćemo da postignemo i kakav smisao nalazimo u obrazovanju.

U Finskoj – govorim i o nivou učenja, ne samo obrazovanja – kroz obrazovanje važi princip učenja kroz istraživanje, i tačka. Takav koncept otvara pitanja šta to znači u predškolskom obrazovanju, šta to znači u osnovnoškolskom, šta to znači u srednjoskolskom, šta znači na univerzitetu, šta znači u profesionalnom usavršavanju? Ali znamo princip; znamo smisao. Mi ovde to nemamo, mi imamo akcenat na tome da će se znanje vrednovati kroz testove. Ne može se u obrazovanju sve meriti. Ako se nastavnik zadovoljava time da ispuni gradivo, da učini učenika obrazovanim time što će njegova merljivost na testu biti veća, on ne radi dobro ni sebi ni detetu ni društvu.

Ako nema smisla i svrhe koje su iznad toga, izuzev tog postignuća, zašto je ono ograničeno? Zato što ne možemo testovima postignuća meriti sve? Možemo meriti nešto, ali to nešto onda pokazuje šta nam je važno i šta nam je prioritet u obrazovanju, a vrlo često je to udaljeno od smisla i svrhe obrazovnosti kakvu mi zamišljamo, i tu nastaju problemi. Dakle, sve dok takavim stvarima ne promislimo i dok se ne zapitamo da li mi to zaista hoćemo, ne možemo osuđivati jurmjavu za gradivom, nametanje; ne možemo osuđivati prosvetne radnike jer su u takvom sistemu niti njihovio inicijalno obrazovanje niti to može popraviti bilo kakvo profesionalno usavršavanje; dakle, niti pojedinačnom merom. Možemo pričati o empatiji koliko god hoćete, ako nas čeka test na kraju godine. To su nespojive stvari i u tom smislu ih ne treba ni misliti na taj način. Tako da tu u kakav se sistem ulazi, kako je obrazovni sistem podešen, šta se vidi kao osnovna vrednost i šta se vidi kao svrha i smisao – suština je i matematike i pedagogije; i vaspitača, učitelja, nastavnika ma koje struke.

Miloš Janković

Otvorio bih u ovom trenutku možda nešto malo neprijatnije pitanje, s obzirom da je većina prisutnih sa Univerziteta. Univerzitet u Beogradu je opsednut Šangajskom listom. Vi ste spomenuli floskno obrazovanje kao primer dobrog obrazovanja. Iako odbacuju ideju takmičenja i spremanja za testove, postizu najbolje rezultate na testovima, što

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

je paradoksalno. Majkl Epl obično kaže da kad se pripremam za testove „rep maše psom“. Pasi Salberg, čuveni finski edukator i reformator, poziva nas da odustanemo od takmičenja, a mi gledamo kako da se što bolje pozicioniramo na Šangajskoj listi. Ako bismo ga poslušali i odustali od tog takmičenja, čini mi se da bismo ušli u sifozfreniju i krizu identiteta – ne bismo znali ni ko smo ni šta bismo hteli da budemo. Moje pitanje za sve troje, a i za publiku glasi: ako zamislimo takvu situaciju – da odbacimo da se uopšte pozicioniramo na bilo koji način na bilo kojoj listi – kako biste zamislili razgovor na Univerzitetu? Čemu Univerzitet zapravo služi danas i čemu bi možda trebalo da služi?

Predrag Krstić

Humbolt, opet. Postoji nekoliko njegovih, uslovno rečeno, spisa, o unutrašnjoj i spoljašnjoj organizaciji Berlinskog univerziteta u kojima se govori o autonomiji. Dakle, u igri su samo dve reči koje će vas možda začuditi, kojima on opisuje unutrašnju organizaciju ili autonomiju univerziteta – sloboda i samoća. Zašto samoća? – Zato što dolaze neki ljudi koji su posvećeni, koji ne manjkaju, kao što znate, ni na fiziči ni na ostalim smerovima na koje se upisuje jedan polaznik, i koji su rešili da svoj život ulože u naukovanje. A sloboda? – Zato što biraju predavanja i zato što i profesori biraju predavanja, odnosno sadržaj predavanja. Oni će se obučiti za nešto čemu će posvetiti svoje istraživanje. To je bila ideja modernog univerziteta. Šta se sa njom desilo u međuvremenu, između ostalog blagodareći testovima, a u eklatantno, metastaziraloj varijanti, i zahvaljujući rang-listama, ne samo univerzitetskim nego rang-listama koje besmisleno boduju i naučne radove, koje niko ne čita, sa kartelima koji su izdavački karteli i na koje svi pristajemo? – Posredje je industrijalizacija, jer nije univerzitet „pao“ spolja, mađa ima dosta i tih elemenata, nego je zapravo inkorporirao, pounitrio, industrijski model. Tržište je zacarilo u njemu, kad nije moglo spolja da ga potkupi. Nije mogao ostati oaza, ne znam zašto i zašto ne bi mogao. Ali u poslednjoj instanci mi se čini samo zato što svi pristajemo na to. I tačka.

Živka Krnjaja

Da, složila bih se da univerzitet ne može biti izlovena oaza ako smo mi pod globalnim pritiskom tržišne ekonomije, ljudskih resursa, konkurentnosti. Dakle, slušali smo razgovore o vrednostima, ali nikako nismo došli do ekspliciranja koje su to vrednosti. Ovo su takođe vrednosti, ali da li ih mi biramo ili ne? Da li se mi za to zato opredeljujemo ili ne?

Ideja Humboltovog univerziteta sigurno je narušena ovim, kao i Bolonom, kojom gotovo da ništa nismo dobili izuzev banalizacije onog što je nekada bilo utemeljeno i onog što se biralo i zaista studiralo. Zašto univerzitet to dozvoljava i zašto podleže tim pritiscima? Rekla bih da smo univerzitet – svi mi. Nepopularno se doživljava kad hoćete da otvorite neku temu i da na univerzitetu o njoj diskutujete, jer prihvaćena su opštevažeća pravila. Ideja je da se pasivizirate i da prihvatite pravila koja vam se nameću pod izgovorom da su to pravila koja važe na svetskom nivou. Nemaćete ne želi da prihvatiti ta pravila, kriterijume i liste, a mi smo pristali na njih.

Pitanje je za nas kao nastavnike – ponovo se vraćam na pitanje naše stručnosti, naše hrabrosti i ne samo kreativnosti, nego spremnosti – koliko smo spremni da se suprotstavimo opštem društvenom pritisku. Očigledno je da popuštamo, mirimo se s postojećim stanjem. Mislim da u tome i jeste slabost univerzitetskih nastavnika generalno.

Predrag Krstić

Kad ga je Humbolt osnivao, Berlinski univerzitet imao je ekonomsku nezavisnost. Ne znam da li znate, Beogradski univerzitet je bio treći po bogatstvu u gradu, pa je

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

onda valjda nacionalizovan. Dakle, i to bi garantovalo nešto. Međutim, nema nikakve spoljašnje garancije ako nemate unutra dobre ljude. Da ne idealizujemo. Sklon sam ideji obrazovanja. Kao njen zakon ili zavet uveo bih delove Šilerovog inauguracionog predavanja na univerzitetu u Jeni iz 1789. godine. Šiler tamo kudi „uhlebljenog naučnika“, kojem nije stalo do istine, već jedino do položaja, statusa i časti. Štaviše, takav učenjak svoje traganje za istinom stavlja u službu bogaćenje, novinskih pohvala i naklonosti vladara. Taj zaljenja vredan čovek, zaključuje Šiler, ne može a da i u carstvu potpune slobode posvuda sobom ne nosi ropsku dušu.

Jelena Vasiljević

Zanimljivo je da već dužo unazad akademski radnici, ne samo u našoj sredini, govorim i o kolegama koje poznajem u inostranstvu, kritikuju sistem merenja i monopolski status izdavača časopisa koji ništa ne ulažu, a dobiju sav profit i tako dalje. I svi su saglasni kako je nužno dupreti se tome, a niko se ne odupire, jer su to neka pravila igre po kojima moraju da igraju. Interiorizovali smo to zato što nismo naučni univerzitetski radnici, mi smo subjekti vremena, ideologije u kojoj živimo. I uvek mi je zanimljivo da, koliko god kritikovali taj sistem, pohvalimo se kada nam izade rad u nekom prestižnom časopisu. Kritikuemo razne oblike merenja, ali nam je drago ako nam je citiranost velika – i to su neki paradoksi.

Sujeta nije nešto što je strano univerzitetskim profesorima, naučnim istraživačima i ljudskoj prirodi, pa čak ni takmičarski duh. Ljudi vole da se takmiče, ponekad je to za nauku bilo dobro. Na primer, takmičenje između Pasterovog instituta i još jednog u Americi oko toga da se otkrije uzročnik side. Taj takmičarski duh donosio je neke naučne rezultate i ne možete da ga eliminišete iz ljudske prirode.

Ali, ovo jesu neki ekstremi, jeste neka perverzija koju mi živimo. Zašto je univerzitet pokleao? – Mislim da se zaista desila potpuna marketizacija univerziteta. Karl Polanji bi to objasnio onim širenjem krugova marketizacije: nakon svake krize kapitalizma, kapitalizam mora da odgovori na krizu tako što uključi u tržište ono što prethodno nije bilo uključeno ili što nije bilo do kraja uključeno. Mislim da se nakon poslednje ekonomske krize desilo da su, na primer, javni prostori i univerzitet i recimo zdravstvo, koji nisu bili do kraja ili uopšte uključeni u tržište, sada uključeni zaista brutalnim mehanizmima, iako nije problem u novcu. Recimo, Amerika i Britanija imaju veoma bogate univerzitate, ali većina para ne odlazi na istraživanja ili na plate i nezavisnost istraživača. Slični fenomeni čini mi se da polako prisivšu i kod nas. Američki univerziteti, pa i britanski, imaju problem da je menadžment uvekise jak. Njih ne kontrolise država, ali njihov menadžment ne dolazi iz naučnog kadra i često broji više zaposlenih ljudi nego naučnika. On se pita o svemu i svaćemu, o raspedi obara, tako da vrlo, vrlo bogati univerziteti ne ulažu novac u istraživanje ili u plate, ne omogućavaju nezavisnost istraživanja. Na američkim univerzitetima, recimo, preko 50% nema stalni radni odnos; ti ljudi zavise od toga da pronađu kurs koji će predavati i oni u poziciji ili misle da nisu u poziciji da se bore za poboljšanje svog statusa, a takođe im nedostaje solidarnost i pomoć onih koji već jesu u sistemu i koji imaju omogućene pozicije. Zašto se to dešava? – Ne znam. Veliki sam pesimista, ne znam kako ćemo iz toga da izademo.

Glasi iz publike

Na univerzitetu postoji najveća autonomija univerzitetskih profesora. Koliko su univerzitetski profesori pedagozi, koliko su oni zapravo školovani da budu nastavnici?

Živka Krnjaja [foto: A. Đ.]

Zapravo, kako se biraju univerzitetski profesori, koji su kriterijumi za njihov izbor? Znam da ovo nije najbolja tema koju treba dovoditi u pitanje, možda ne bi trebalo da postavljam ovakva pitanja kao student osnovnih studija, ali mislim da je neophodno otvoriti je. Na mom Filozofskom fakultetu nalazi se plakat „Nije filozofski čutati“, a doživela sam tokom studija da mi profesor kaže da reč kad se javim na času.

Veru Radović

Bica slobodna da pokušam da delimično odgovorim na ovo pitanje. Jelena Vranješević i ja smo održale jedan seminar za univerzitetske nastavnike. Bilo je to na dobrovoljnoj bazi, u dogovoru sa dekanima i Rektoratom. Prisustvovali su predstavnici više fakulteta, pa smo nakon toga pozvani da ga održimo na Farmaceutskom, FON-u, Mašinskom, Šumarskom i još nekoliko fakulteta. Ja sam se bavila konkretno visokoškolskom didaktikom, nastavanu, na koji način naučnici drže nastavu, i oni su bili slobodni da postavljaju razna pitanja, i verujete, bila sam veoma iznenađena. Pitanja su se kretala od toga „šta da radim kad mi student zaplače na ispit“ do toga „kakva pitanja da postavljam“, greška u ocenjivanju i sličnih koja se tiču samog procesa nastave. Zaključila sam da postoji veliki nedostatak, ne samo u pedagoškom obrazovanju na nižim nivoima, nego i kod univerzitetskih nastavnika. Iztostanak sistemske podrške čini da se naš entuzijazam brzo iscrpi, ali pohvalila bih, recimo, angažovanje Lidije Radulović u Centru za predmetne nastavnike, koje sam posebno zabrinuta u našem sistemu obrazovanja.

Nije to problem samo kod nas. Videla sam da slični problemi postoje i u Finskoj i u Francuskoj, ali mi smo dopustili, država je dopustila, da diplomci mogu da idu bez nastavu da bi popunili nedostatak kadra, što mislim da će biti pogubno. Dakle, nemamo pravu selekciju predmetnih nastavnika, što se posle odražava na probleme u srednjoj školi. Za kraj, biću pomeo jerećiki, i uputicu kritiku na račun školskog programa u srednjim školama

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

i gimnazijama. Naime, ne mogu da verujem da se u nekim renomiranim gimnazijama još uvek uči koliko je careva iz dinastije Karolinga i Merovinga krunisano i koje godine. Ja sam na društvene mreže postavila jednu rečenicu iz udžbenika biologije za gimnaziju i ne karikiram, spremna sam da je pokažem svakom zainteresovanom: jedini poznati pojam u toj rečenici u tri reda je – veznik.

Staša Babić

Osećam obavezu da odgovorim koleginci malo detaljnije na pitanje koji su kriterijumi za izbor nastavnika na univerzitetu, a i da se nadovežem na ono što je već bilo rečeno u razgovoru. Kriterijumi su isti oni povodom kojih se kolega s pravom bunio protiv Šangajske liste. Dakle, kriterijumi su koliko smo članaka objavili u časopisima, na ovim ili onim listama, sa impakt faktorima, ovim ili onim, i to se kvantifikuje. Dakle, tu dobijamo bodove, odnosno tu se računa matematički precizno da li smo ili nismo ispunili uslove, a onda postoji deskriptivna kategorija koje se zove – učešće u nastavi.

Dakle, učešće u nastavi se kvantifikuje, dođuše kroz studentske evaluacije, kroz ocene koje nam studenti daju i moramo da dobijemo najmanje dvojkua da bismo bili izabrani, moramo da dobijemo prelaznu ocenu, ali to sve ostalo opisuje nekakvim vrlo fluidnim kriterijumima. Meni je zanimljivo zašto se jedno kvantifikuje, a drugo ne. Veliki sam protivnik kvantifikacije, u svakom smislu, ali, evoo, odgovor je taj: dakle, pre svega se vrednujemo kao naučnici, i to načinom za koji ja nisam sigurna, dapače, sigurna sam da nije najbolji, a tek onda kao pedagozi.

Živka Krnjaja

Htela sam da zahvalim kolegincici Staši što je eksplicirala ovaj problem. Možemo mi da opišemo koliko, šta smo radili u nastavi, koliko smo bili aktivni, šta smo radili van fakulteta, da povećemo studente sa kojima se upoznavamo, da ih odvedemo na druga mesta na kojima uče da bi shvatili svrhu i svoje pozicije i budućeg profila. Sve to prolazi kroz neku vrstu deskripcije i mora i ne mora biti primеćeno. Ali ono što je glavno, jesu bodovi koje ostvarujemo kroz nametnutu kvantifikaciju naučnih radova koja se odnosi na objavljivanje naučnih radova na privatnim veb-sajtnim listama. I to je zabrinjavajuće. Šta nam donosi Bolonja i šta smo uzgoliši na našem Univerzitetu uvodeći Bolonju i kako tome da se odupremo – to je važno pitanje.

Miloš Janković

Imamo još pet minuta, dakle ima vremena za završne komentare, ako još neko želi da prokomentariše. U međuvremenu, postavio bih pitanje: Ako odbacimo činjenicu da je univerzitet nešto što služi Šangajskoj listi, onda smo se dogovorili da bi univerzitet trebalo bi da bude prostor slobode, a da bi bio prostor slobode, on mora imati ekonomsku autonomiju. Dakle, šta mi tražimo? – Da u državi u kojoj postoji, ma koliko zvučao patetično, 122 hiljade dece koja gladuju, zamišljamo univerzitet kao oazu slobode i zahtevamo novac ne polažući račune nikome. Jesam li dobro razumeo?

Jelena Vasiljević

Odično je pitanje, ali, evoo, u budžetu postoji toliko i toliko para. Mislim da je to kako se raspoređuju pare u budžetu par excellence političko pitanje i mislim da novčano osnaživanje univerziteta ne mora da ide nauštrb nekih drugih socijalnih mera, tako da nema potrebe da prioretizujemo stvari. Zapravo je veći problem odgovoriti na ovo

Saša Dobrijević govori o obrazovanju na predavanju u Beogradskoj gimnaziji, 2013.

pitanje – da li nekome polažemo odgovornost zbog dobijenog novca. To je veoma problematično. Podrazumeva se da si dobar naučnik ako imaš integritet i autonomiju delovanja, dakle, ne bi trebalo da nekome polažeš autonomiju. U ovaj problem uvirile se i nekoliko problematičnih pojmova, osim pomenute kvalifikacije izvrsnosti. Izvrstan si ako imaš te i te radove; zatim postoji neka vrsta opravdanjiva – dajemo vam pare zato što vi imate nekakav impact na društvo. Naravno, ne mogu sve discipline imati impact na društvo niti treba, niti će neko ko proučava srednjovekovnu književnost moći na isti način da utiče na društvo kao neko ko se bavi veterinom ili medicinom, i to je besmisleno meriti. Ali živimo u takvom vremenu u kojem sve mora da bude opravdano. Mislim da, i to treba da bude stvar konsenzusa, moramo da kažemo, nama je potrebno, potrebno je društvu, da imamo discipline i da postoji prostor u kojem mogu da se istražuje nešto što nije neposredno društveno korisno, ali je nama korisno da imamo ljude koji se time bave, korisno je za društvo, korisno je za napredak. To je pomenuto pitanje polaganja odgovornosti, polaganja računa. Jedno je načelno pitanje, a drugo su konkretni problemi u našem društvu. Na načelno pitanje bih možda ovako odgovorila: problem sa konkretnim je što mi imamo i autonomiju fakulteta i svaki fakultet je pravno

budućnost obrazovnih institucija

sesija 5

BUDUĆNOST OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

Moderatorka: Ana Lipij

Dobar dan. Dobro došli na petu po redu sesiju razgovora Mislilišta. Tema sesije je Budućnost obrazovnih institucija, a naši današnji uvodničari su profesor Aleksandar Baucal, psiholog sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, naučna saradnica Jelena Guga, teoretičarka novomedijske umetnosti i kulture sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, i profesorka Dobrinka Kuzmanović, psihološkinja na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Današnja tema može se nadovezati na neke od prethodnih tema, odnosno prethodnih sesija Mislilišta, s obzirom da razmatramo aktuelno stanje u obrazovnom sistemu, kao i da se pozivamo na neke aspekte prošlosti obrazovnih institucija. Ipak, ono što nas danas najviše zanima je da pokušamo da napravimo neku projekciju ili neke predikcije budućnosti obrazovnih institucija. Pitanje na koje danas pokušavamo da damo odgovor jeste kako mislimo da će izgledati budućnost obrazovnih institucija i same obrazovne institucije u budućnosti? Da li će obrazovne institucije uopšte opstati, s obzirom na otvaranje prostora za alternativno i vaninstitucionalno obrazovanje? Da li je neminovnost da buduće obrazovne institucije u velikoj meri imaju drugačiji karakter od današnjeg? Da li će se promeniti uloga učenika, odnosno studenata, kao i nastavnika u obrazovnom procesu, uzevši u obzir tehnološki napredak, razvoj novih tehnologija, nove obrazovne situacije i nove prostore obrazovanja?

Ana Lipij [foto: A. Đ.]

Znamo da tehnologija već u ovom trenutku veoma utiče na karakter nastave. Imamo „onlajn” predavanja, pogotovo nakon pandemije koronavirusa; svi smo se već privikli na takav model nastave. Postoji mnogo novih aplikacija, recimo jedna od aplikacija koju ćemo danas spomenuti je Chat GPT aplikacija koja ne samo da može da bude pomoć u učenju i spremanju, recimo, pismenih sastava, već je u stanju da potpuno samostalno generiše tekst. Šta to zapravo znači za obrazovni sistem?

Dakle, da li provere znanja, recimo u školama i u visokoškolskim ustanovama, mogu da ostanu iste, uzevši u obzir da su nam informacije sada svima dostupne? S tim u vezi, postavlja se i pitanje kritičkog mišljenja. Znamo i vidimo iz medija da je, uprkos gotovo potpunog dostupnosti informacija, problem kritičkog mišljenja, odnosno diskurs postintine aktueljnij nego ikada, jer postoji mnogo lažnih vesti, mnogo neproverenih informacija koje se brzo šire. Da li su autodidaktički procesi, samobrazovanje, danas pristupačni i prihvatljivi, odnosno, da li institucije obrazovanja kao takve treba da uopšte opstanu ili pre možemo govoriti o nekoj digitalnoj organizaciji obrazovanja?

I za kraj ovog prvog segmenta, čini mi se da je jedno od najvažnijih pitanja za razmišljanje koje nam je stiglo od posetilaca tribine koji su se elektronski registrovali (to su te tehnološke prednosti našeg doba): šta je potrebno da znamo i radimo da bismo učestvovali u izgradnji obrazovnih institucija u budućnosti? Profesore Baucal, izvolite.

Aleksandar Baucal

Hvala, mi smo dobili zahvalnu temu, jer svaki razgovor o budućnosti je kao projekktivni test, kao Roršahova mrlja: sve što kažemo, niko ne može da ospori, tako da je ovo zanimljiva tema. Zamislilo dete koje će biti upisano 1. septembra 2023. godine u prvi razred osnovne škole. To dete će završiti 2031. osnovnu školu, 2035. srednje obrazovanje. Ako se bude školovalo na univerzitetu, 2040. će doći na tržište rade, sad već kao odrasla osoba; znači neki radni vek će provesti od 2040. do 2080 (ako uopšte bude postojala penzija u to vreme). Neka to bude prostor u kojem ćemo projektovati obrazovanje u budućnosti. Dete je, dakle, 1. septembra upisano u ovu školu koja trenutno postoji i ako je ta škola prilagođena potrebama budućnosti deteta, onda je sve u redu, ali ako nije, onda smo u velikom problemu.

Nezgodno je što ne možemo da razmišljamo o budućnosti iz perspektive nekih naših diskusija, na primer, da li će u lektiri da bude više Desanke, da li će u matematici biti tri časa ove teme ili četiri časa one teme, jer takve diskusije, osim neke lične relevantnosti za one koji se sada oko toga raspravljaju, nemaju nikakve bitne veze sa životom koji će deca ževeti u tom periodu koji smo sada skicalari.

Dakle, moja prva teza jeste da naše današnje obrazovanje – i u pogledu strukture, organizacije, načina funkcionisanja, kako se donose programi, kako se školuju nastavnici, kako funkcionise škola kao institucija, šta se dešava u učionici – nije prilagođeno ni sadašnjosti, a još manje nekoj budućnosti o kojoj govorimo. Kako to možemo da testiramo? – Naravno, možemo da kažemo: prilagođeno je sadašnjosti iz perspektive mog prethodnog iskustva. Mnogi roditelji koji se ne bave obrazovanjem imaju običaj da kažu: „To je isto kao kada sam ja išao u školu, meni ništa ne fali, neće faliti ništa ni mom detetu.“ Ta perspektiva, naravno, ima svoja ograničenja, ali je snažan iskustveni argument za veliki broj ljudi – da kada razmišljaju o obrazovanju ne vide nikakav problem i da kažu da je sve OK. Dete se budi ujutru, gundá pošto se rano probudilo, odlazi u školu, gundá kad se vrati iz škole, radi domaći, roditelj vidi da nešto radi, gundá – znači, verovatno je to sve OK.

223

Međutim, kako možemo da testiramo u kojoj meri je sadašnji obrazovni sistem prilagođen sadašnjosti, da ne govorim o budućnosti? – Mi smo, svi prisutni, odrasli, dakle, vodimo neke manje-više odrasle živote, tu uključujem i studente. Kad analiziramo životne situacije u kojima se mi nalazimo, najčešće imamo neke problemske situacije. Na primer, kad smo prvi put razgovarali o ovom skupu, Milica i ja smo govorili o tome kako treba definisati neku temu, treba definisati ljude, organizaciju – znači, sve su to situacije u kojima pokušavamo da povežemo iskustvo, znanje nekih drugih ljudi koji su organizovali slične događaje i donosimo mnogo odluka, pri čemu za mnoge odluke ne znamo da li će biti najbolje. E, sad, ako je to neki model situacije u kojoj odrasli danas žive i stalno su, u stvari, u takvim situacijama, da pogledamo da li takva situacija postoji u sadašnjoj školi. Da li je učenik ikada u toku svog obrazovanja imao uzorak takve situacije? Jer, ako nije imao takav uzorak, kako da se on pripremi za takve situacije? Mi kao da verujemo, kako se nekada tradicionalno govorilo: neka se venčaju dvoje, pa će ljubav doći s vremenom – dete treba da nauči sva ova znanja, a nekako će primena doći sama od sebe. To je slika današnjeg obrazovanja. Dali smo mu sve što treba, a sutra, kad se to dete nađe u nekoj životnoj problemskoj situaciji, pa valjda će nekako da iskovinuje sve to što je naučio i na osnovu toga će donositi dobre odluke i upravljati svim životom. Jedino važno radna hipoteza opravdava kako mi uopšte održavamo aktuelno obrazovanje, imajući u vidu da postoji ogromna diskrepanca između onoga što je živo i onoga što je obrazovanje.

Znači, ako bi naša sadašnja škola bila prilagođena životu, onda bi u životu trebalo da imamo sledeću situaciju, koja je tipična u mnogim školama: neki šef ili rukovodioc departmana da ti odredeni tekst ili seriju tekstova, ti to pročitaš i onda dođeš kod njega, ispričaš mu šta si pročitao. Čak i kad bismo se mi, odrasli, našli u takvoj situaciji, verovatno bismo pomislili da je u pitanju skrivena kamera. Dakle, u ovom primeru vidimo pomenutu ogromnu diskrepancu između onoga što je tipična situacija u školi i onoga što je sadašnji život.

Na naše razgovore o tome kako bi trebalo promeniti obrazovanje da bi bilo u funkciji budućnosti neko će reagoovati pitanjem: ko zna kakva će biti budućnost?! Mi ne znamo ni šta će biti za pet godina, a kamoli 2040. Da, mnogo toga ne možemo da znamo i dovoljno je da uporedimo svoj život 2023. sa recimo životom 2010. ili 2005. godine. Ko je tada mogao da zamisli ovakav svet? To jeste teško, ali, sa druge strane, mi sigurno znamo da će taj život biti promenljiv. Pojavljivače se nove tehnologije, mi ćemo se stalno suočavati sa nekim novim izazovima. Dakle, kada tako gledamo, onda možemo da zaključimo da je najbolja priprema za takav svet, koji je nepredvidljiv i promenljiv, da deci ponudimo kroz obrazovanje što šire, opštije kompetencije, jer onda ih opremamo za tu nepredvidljivu budućnost. Ako specifične veštine dizajniramo spram sadašnjeg razumevanja budućih izazova, to sigurno neće biti dobro. Moramo, dakle, ći ka nekim opštim veštinama. Mnoge studije su već uradene sa tim ciljem i mi otprilike danas manje-više znamo koje su to krupne, široke kompetencije za koje postoji široka saglasnost da su relevantne. To su ključne kompetencije i svako može da uzme, recimo, dokumenta Evropske unije u kojima postoji njihova definicija i mnogi obrazovni sistemi orijentisu se upravo ka tim kompetencijama. Dakle, nešto ipak znamo. Znamo sigurno da će u budućnosti deca biti izložena stalnom rešavanju komplikovanih interdisciplinarnih problema, pri čemu će saradivati sa drugima koji pripadaju i drugačijim tradicijama, drugačijim kulturama, drugačijim vrednostima, drugačijim znanjima, drugačijim profesijama. Dakle, naša deca bi

Aleksandar Baucal [foto: A. Đ.]

trebalo u školi da budu izložena takvim situacijama. U suprotnom, ne mogu da „biduju” pomenute kompetencije.

Zaključak koji možemo izvesti iz svega pomenutog poprilično je depresivan. A ono što je još depresivnije je što nismo ni svesni velične problema. Mi smo već sada propustili da razmišljamo o problemima, što znači da nećemo ništa uraditi za ovu generaciju, ni za sledeću, verovatno ni za onu drugu. Dakle, sad je trka s vremenom – kad ćemo mi početi, u stvari, da postavljamo prava pitanja. I kao jedan mali test za kraj, ja sam zamislilo onog poslovnoćnog Marsovca, koga stalno prizivamo u pomoć kad treba da dođemo do neke poente. Ako bi postojao neki Marsovac koji živi u toj budućnosti između 2040. i 2080, Marsovac koji zna kakav je to život i dođe sada vremeplovom u naše vreme i gleda naše škole, on bi primetio nešto i rekao: „Vidi, ovo je zanimljivo, tu priprema decu za budućnost”. Ono što bi on video, to je prepisivanje. Jer, prepisivanje je aktivnost učenika u školi koja ih, izgleda, najbolje priprema za budućnost. Pod jedan, oni imaju planiranje;

prvo, moraju da pokažu inicijativu – u učenju toga nema, kad uče za ocenu. Oni moraju da pokažu inicijativu, da rade grupno, dakle, da saraduju, da rešavaju probleme, koriste savremene tehnologije. Dakle, kad to tako sagledamo, ispadne da prepisivanje ima najveći potencijal da pripremi decu za budućnost.

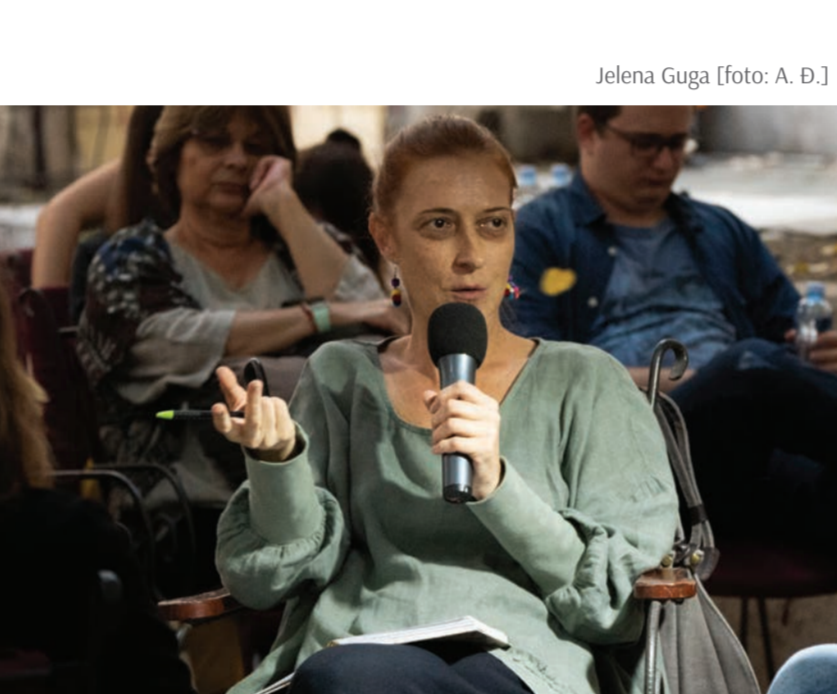
Međutim, naš je problem u tome – čak i ako bismo se saglasili da imamo bar nešto – što onda mi učimo decu da budu veoma kompetentna u ilegalnom kontekstu, a obično ispadnu vrlo nekompetentna u legalnom kontekstu, što sigurno ne može biti dobra kombinacija. Znači, čak i ta pozitivna poruka ima svoju negativnu stranu. Eto, to bi bilo nekoliko ideja za našu dalju raspravu o ovoj temi. Hvala vam.

Ana Lipij: Hvala vama, profesore Baucal. Pitala bih Jelenu da li može da nam kaže nešto o novim kompetencijama neophodnim za današnje dake, o medijskoj pismenosti, o veštačkoj inteligenciji, o digitalnoj pismenosti i sve to u kontekstu obrazovanja.

Jelena Guga

Naravno. Počela bih od pitanja koje je došlo onlajn u vezi sa aplikacijom *ChatGPT* i mislim da je za početak veoma važno demistifikovati tu tehnologiju. Dakle između „hajpa” o tome da mašine preuzimaju profesiju i straha od tih tehnologija, treba videti šta su one zaista. Veštačka inteligencija je na prvom mestu kompjuterski softver. Znači, imamo tendenciju da antropomorfizujemo tehnologije. Takođe, naša koncepcija o veštačkoj inteligenciji umnogome je pod uticajem medija i pod uticajem narativa naučne fantastike, odnosno holivudskih blokastera. Ne čitaju baš svi distopijsku naučnu fantastiku da bi razvili kritičko mišljenje prema tim tehnologijama. Dakle, reč je o jednom vrlo sofisticiranom softveru koji koristi različite tehnologije veštačke inteligencije, kao što su mašinsko učenje, veliki jezički modeli i tako dalje, koji koriste ogromne baze podataka (*Big Data*) ili podatke koje čovek unosi u softver, odnosno podatke koji služe za trening algoritma.

Jelena Guga [foto: A. Đ.]

Ne smemo da zaboravimo da je veštačka inteligencija ljudski proizvod. Čak i ono što sama mašina, odnosno tehnologija, softver, izbací, opet je ljudski proizvod, jer podaci na kojima se algoritam trenira, od knjiziževnosti, preko slikarstva, preko svega što je dostupno na internetu, jeste ljudski proizvod. Dalje, čovek je taj koji algoritmu zadaje *prompt*, odnosno zada: „Napiši mi kratku priču u stilu Margaret Atvud”, primera radi. I ono što mašina izbací kao krajnji rezultat je ono što će čovek izabrati ili korigovati ili odbaciti, tako da u tom smislu mislim da je vrlo važno ne pripisivati toliku moć i pogrešno percipirati veštačku inteligenciju kao takvu.

Otkako se pojavio *ChatGPT*, zaista je za sve bio šok, bukvalno nam je kulturni sektor, koji je prvi bio na udaru, nametnuo takvu percepciju. Umetnici se sada bore za autorska prava jer su za text to image proizvodnju uzeti njihovi umetnički radovi (na njima su trenirani algoritmi), a da ih niko nije upozetio niti su dali pravo. Kulturni sektor je bio prvi na udaru, ali svaka druga profesija je takođe, hajde da kažemo, ugrožena – obrazovanje takođe. Postoji, međutim, i veliki potencijal u upotrebi te tehnologije. Ovo nije prva tehnologija koja je ono što se na engleskom zove *disruptive technology*. Jeste mnogo kompleksnija, ali i svaka prethodna tehnologija je u nekom trenutku inkorporirana u obrazovni sistem. Recimo, kad se pojavila *Wikipedia* nastao je veliki problem oko plagiranja, prepisivanja i tako dalje. Čak i pre digitalnih tehnologija, i pre sto godina, ko je hteo da prepisuje – prepisivao je, samo su sada drugi načini i druge metode. Pitanje koje zapravo treba da postavimo je: zašto su uopšte učenici ili studenti dovedeni u poziciju da moraju da prepisuju? To je nešto čime takođe treba da se pozabavimo.

Trenutno ne postoji regulacija, još uvek bukvalno ne znamo šta nas je „strefilo”, kad moram tako da se izrazim, ali mislim da će vrlo brzo doći do nje. Postoji regulacija veštačke inteligencije u Ujedinjenim nacijama, Evropska unija je donela neke smernice, čak su i kod nas u Srbiji usvojene smernice za etičku upotrebu veštačke inteligencije, tako da pretpostavljam da će malo-pomalo doći do smirenja ovog „divljeg zapada” sa veštačkom inteligencijom i da ćemo uskoro imati regulisanu njenu upotrebu. Mislim da je za obrazovni sistem veoma važno da se tehnologije ne zabranjuju, već da se inkorporiraju u sistem, jer škola ili obrazovni sistem ne mogu da budu u kamenom dobu i uljezava od života i realnosti oko nas. Te tehnologije su prisutne i sad je na nama da vidimo šta sa njima da radimo. Ako u školi ili na fakultetima zabranimo aplikaciju Chat GPT, studenti i daci imaće je u svom okruženju, kod kuće, bilo gde, i koristiće je. Takođe, u realnom životu će ista ta tehnologija biti korišćena u raznim profesijama i prosto moramo da ih osposobimo da i posle školovanja mogu da budu obučeni za tako nešto, kao što je rekao i profesor Baucal. Smatram da je u tom smislu ključna digitalna, medijska, AI pismenost.

Dakle, medijska pismenost je nešto što je „juče” trebalo uvesti u obrazovni sistem na svim nivoima. U nekim naprednim zemljama na Zapadu već postoje predmeti koji se upravo bave digitalnom pismenošću, na kojima daci tinejđeri već imaju zadatke da otkriju šta je lažna vest ili da pronadu lažnu informaciju, da se razvija kritičko mišljenje; to je veoma važno. Trenutno nam to zavisi od medijske pismenosti predavača, onih koji obrazuju i od njihovog entuzijazma. Da bi to sistemski ušlo u obrazovanje, potrebna je medijska pismenost, odnosno digitalna pismenosti i samih donosilaca odluka. U nekim naprednim zemljama to je malo uspešnije; kod nas, veoma dobro znamo gde živimo, mnogim donosiocima odluka izaloz je i funkcionalna pismenost (naravno, ne svima), za kamoli digitalna pismenost. Zato je vrlo teško napraviti promene. Tehnologije se veoma brzo pojavljuju, brzo se menjaju i potrebna je fleksibilnost i da se u okviru predmeta ne

učí samo digitalna pismenost kao savladavanje tehnologije, već i ono što je još važnije od savladavanja same tehnologije, što svi radimo kod kuće: šta nama tehnologija predstavlja, kako kroz nju preispitujemo šta je čovek, šta je učenje, šta je obrazovanje i šta ona znači za znanje. Mislim da je takav razvoj kritičke misli prema tehnologijama ključan.

Nedavno sam naišla na dva primera u visokom obrazovanju od kada se pojavio *ChatGPT*. Profesor sa Univerziteta DjuK zadao je zadatka da se uradi seminarski rad; naravno da su učenici koristili *ChatGPT* i to je prilično depresivno. Kolege iz Britanije, sa fakulteta, razmišljali su čak da li da ukinu seminarske radove. Ali, recimo, jejl je doneo rešenje da se te tehnologije inkorporiraju u obrazovni sistem. I ovaj profesor sa Univerziteta DjuK dao je studentima zadatak, dao im je *prompt*, određenu temu, prosto da predaju ono što je *ChatGPT* izbacio, i onda su zajedno analizirali te tekstove. Ono što je vrlo, vrlo tipično za *ChatGPT* je da su svi ti tekstovi, šta god da izbací, opšte mesto. Drugo, ima toliko grešaka, navođenja citata iz nepostojećih knjiga, sa nepostojećih strana, iz nepostojećih naučnih radova i tako dalje; mnogo propusta. Kao što nije akademski prihvatljivo da referenca bude *Wikipedia*, jer nije pouzdano ono što stoji na Vikipediji, isti je slučaj i sa aplikacijom *ChatGPT*. Upravo kroz takvu analizu sa studentima, kroz ukazivanje na to koliko grešaka ima i kroz poigravanje sa tim, zapravo se razvijaju kritičko mišljenje i digitalna pismenost.

Ana Lipij: Hvala, Jelena. Pomenuli ste pojam mašinskog učenja. Dakle, mašinsko učenje podrazumeva da mi učimo mašine, odnosno da ispostavljamo informacije mašinama koje one onda generišu. Ali šta je sa druge strane – Dobrinka, pitala bih vas – da li u obrazovnim procesima danas već imamo mašine koje uče nas? Znamo da u nekim državama u svetu već postoje ideje da se nastavnici robotizuju zbog nedostatka nastavnog kadra. Dakle, da imamo robote nastavnike. U kom smeru mislite da će to ići?

Dobrinka Kuzmanović

Hvala. Dobar dan ili dobro večé svima. Najpre želim da zahvalim organizatorima Mislilišta na ovoj ideji i akciji, na konceptu i mestu na kojem se odvija Mislilište. Za mene ovo ima posebnu simboliku, jer mislim da mi, koji promišljamo o obrazovanju, a i te kako treba da promišljamo o obrazovanju, glavni smo krivci zašto su obrazovne institucije ovakve kakve su; ne jedini, ali među glavnim krivicima.

Mislim da je dobro da se, kada promišljamo o obrazovanju, malo izmestimo iz svojih obrazovnih institucija i da je dobro mesto ovog otvorenog prostor koji za mene ima nekakvu simboliku i da, zapravo, stvarna transformacija, počinje, kako kaže Epl, onda kada država prestane da bude generator promena i kada nastavnici i učenici, uključujući i lokalnu zajednicu, počnu da kreiraju svoj program – naravno, metaforički rečeno. Zato mislim da je važno što smo se malo izmestili iz svojih obrazovnih institucija. Mislim da je izuzetno važno što smo počeli da razmišljamo o tome kakve su nam obrazovne institucije.

Ja sam došla ovde sa nastave, imala sam pre ove naše tribine četiri sata nastave i pitala sam svoje studente na Filološkom fakultetu šta oni misle: kakva je budućnost obrazovnih institucija? Naravno, pozvala sam ih da dođu. Zao mi je što i studenti nisu sa nama, ali ovo je prvi ciklus Mislilišta i nadam se da će Mislilište nastaviti da živi i da postoji. Znate li šta su mi rekli studenti? – Da obrazovanje po njihovom mišljenju nema svetlu budućnost i da je neophodno da propadne kapitalizam kako bismo shvatili vrednost obrazovanja. To su samo neki od njihovih odgovora.

Odgovoriću i na pitanje koje ste mi postavili, nisam ga zaboravila, ali htela bih da se vratim na naslov ovog našeg današnjeg panela i da ga malo problematizujem – Budućnost obrazovnih institucija ili Obrazovne institucije u budućnosti. Mislim da treba da odredimo na šta mislimo. Zapravo, objasniju na šta konkretno mislim. Kad kažemo „budućnost obrazovnih institucija”, čini mi se da mi zapravo razmišljamo o tome da li će obrazovne institucije uopšte postojati? Kakva im je sudbina i u kom smeru one treba da se transformišu ili reformatiraju, da upotrebim ovaj tehnički termin, da bi postojale u budućnosti? A ovaj drugi scenario, „obrazovne institucije u budućnosti”, podrazumeva da će obrazovne institucije postojati. E, sad, da li će se i na koji način promeniti, o tome možemo da spekuliseho. Meni ovo „budućnost obrazovnih institucija” zapravo ima prizvuk neke nove moralne panike o kojoj mi svedočimo već više puta u novijoj istoriji civilizacije; zapravo, otkako postoji obrazovanje kakvo danas poznajemo.

Pošto predajem Psihologiju obrazovanja na fakultetu, navešću autore i naslove, za koje verujem da je većina prisutnih čula:– Ivan Ilić je još pre nego što sam se ja rodila dovodio u pitanje postojanje Škole kao institucije – Čuvena je njegova knjiga *Dole Škole*; pa Nil Postman, pa Džordž Pikinging i njegovo delo *Izazov obrazovanju* (Biblioteka XX vek). Ta pitanja su i te kako aktuelna i gotovo da su identična kao pitanje koje mi danas postavljamo. Evo citiraću jednu rečenicu: „Vozimo se u apokaliptičnim kolima tehničko-tehnološkog razvoja u budućnost koju ne poznajemo.” To apsolutno odgovara današnjem kontekstu i ovoj situaciji u kojoj smo. Da, ima li razloga za paniku? Kao da pričamo o budućnosti, ako se ne osvrnemo na prošlost? Čini mi se da to nije moguće, apropo ove moralne panike. Ne kažem da nema razloga za zabrinutost i za ozbiljno promišljanje, ali htela sam samo da načernim pažnju da je, recimo, još Platon bio zabrinut da će pisana reč urušiti naše pamćenje; pa su se u 18. veku roditelji srednje klase pribojavali da će im deca postati zavisna od čitanja; pa kad se pojavio radio, evo, počitaču: „Evo uređaja čiji je glas svuda. Možemo dovesti u pitanje kvalitet njegove ponude za našu decu, možemo odobravati ili osuđivati njegove zabave i čari, ali smo nemoćni da ga isključimo. On dolazi u naše domove i zarobljava našu decu pred našim očima. Radio je lošiji od bilo kog medija koji je postojao ranije, jer nikakve brave neće sprečiti ovog uljeza, niti roditelji mogu da odvrate svoju decu od njega.” Da ne znamo da je u pitanju radio, pomislili bismo na internet, sasvim sigurno. A kad se pojavila televizija, nastupila je tzv. *televizijska panika*, pa opet pojava digitalne tehnologije. Treća industrijska revolucija, pa sad imamo Četvrtu industrijsku revoluciju, kada se gube granice između fizičke, biološke, digitalne realnosti... Da li sam optimista ili pesimista? – Nisam se izjasnila. Citiraću autora koji kaže da „za svako složeno pitanje postoji odgovor koji je jednostavan, jasan i – pogrešan”. Zašto možda ipak možemo da dovodimo u pitanje budućnost obrazovnih institucija u ovom trenutku koji živimo, Saša i Jelena su izneli neke argumente, a ja bih otvorila nekoliko pitanja.

Da li obrazovne institucije ispunjavaju svoje funkcije? – Zapravo, mi i danas u našim obrazovnim institucijama imamo takozvanu metaforu provodnika. Ako bihevioristička koncepcija obrazovanja – da se znanje „prenosi”, toliko je ušla u svakodnevni jezik, da je stalno možete čuti. Ja studentima kažem da ću ih tokom trajanja dva kursa, tokom dva semestra, 150 puta posdsetiti na to da znanje ne može da se „prenosi” i da se znanje konstruiše. Današnje obrazovne institucije i dalje „prenose znanje”; iako svako od nas ima biblioteku u sopstvenom džepu, slobodno možemo reći. Toliko informacija možemo da pohranimo u svojim digitalnim uređajima, da daleko prevazilaze obim i količinu informacija koje su pohranjene u nekim bibliotekama.

U kojoj su meri obrazovne institucije po meri deteta, učenika, studenta? Šta mi zapravo danas znamo o našim korisnicima, ako se prebacimo na ovaj tržišni jezik? Ko su ti mladi danas? – Imamo čuvenu sintagmu s početka 21. veka koju je lansirao Mark Prenski, američki autor, kreator video-igara, obrazovni tehnolog, „digitalni urođenici”. On je smatrao da današnje generacije, današnji mladi, misle i procesuiraju informacije potpuno drugačije u odnosu na generacije koje su rođene pre pojave digitalne tehnologije i interneta. Neko vreme je zastupao taj stav, ali nakon toga je i sam rekao da je taj koncept prevaziđen, pa je uveo sintagmu „digitalna mudrost”. I sam je nekoliko godina kasnije rekao da nije mogao ni da pomisli kakvu će popularnost doživeti ta njegova sintagma, ne samo u široj, već i u naučnoj javnosti. Brojna istraživanja i naučni radovi napisani su s ciljem da se dokaže ili opovrgne da li su današnji mladi „digitalni urođenici” ili nisu; između ostalog, i ja sam se u okviru svoje teze bavila tim pitanjem.

Za ove dve decenije nizali su se novi termini – „Google-generacija”, „mobilna generacija”, „Z-generacija”, „milenijalci”, „postmilenijalci”, „digitalna generacija” (da li će mi sad sve pasti na pamet?) – da bi se polako klatno pomeralo na drugu stranu, i od tog tehnooptimizma, mi smo polako prelazili na ovu mračniju perspektivu, pa onda imamo: „digitalni

Dobrinka Kuzmanović [foto: A. Đ.]

naivci”, „digitalni varvari” koji prete da ugroze civilizacijske tekovine ljudskog društva, pa „posmatrači kulture”, „digitalni kreteni” (Mišel Demurže, francuski neurolog objavio je knjigu pod tim nazivom, *Fabrika digitalnih kretena*)... Imamo promenu paradigme i ja se pitam da li ove današnje obrazovne institucije uopšte znaju ko su ti mladi s kojima rade? Kakvi su njihovi kognitivni kapaciteti? Kako ova vizuelna kultura doprinosi, pomaže ili ometa kognitivnom razvoju? Sa kim mi to uopšte radimo? Dakle, to je sledeće pitanje. Da li obrazovne institucije pripremaju mlade za život, za današnji život, a ne samo za budući život?

Pročitala sam da će, prema Svetskom ekonomskom forumu, 65% današnje dece obavljati zanimanja koja danas uopšte ne postoje. Studenti već imaju mogućnost da izaberu neko od zanimanja budućnosti. Koja su to zanimanje budućnosti? Ako, kao što je rekao Aleksandar, ne znamo šta nas čeka u budućnosti, kako onda da organizujemo naše obrazovne institucije? Problem je što današnji, kako god ih nazvali, digitalni urođenici ili kreteni, ne poseduju ni bazične veštine – čitalačku, matematičku pismenost. Recimo, UNESCO je objavio da šestoro od desetero dete ne poseduje ni bazični nivo pismenosti, čitalačke i matematičke. Imamo PISA istraživanje koje nam upravo pokazuje da mladi ne poseduju ni veštine bazične pismenosti, a digitalna pismenost se i te kako oslanja na tradicionalnu pismenost. Ne možemo govoriti o digitalnoj pismenosti, ako ne razgovaramo o tome koji su kognitivni procesi u osnovi toga. Koje su to veštine koje iziskuje učenje/ nastava u digitalnom okruženju? Kakve su kompetencije onih koji podučavaju u današnjim obrazovnim institucijama? Da li oni poseduju odgovarajuće digitalne kompetencije, i ne samo digitalne? Koliko su uopšte spremni da svoju profesionalnu karijeru posvete podučavanju? Kaže Bernard Šo: „Ko zna, ume, on radi; ko ne zna, on podučava”. Tako da: ko zapravo podučava današnju decu i mlade?

Imamo istraživanja koja nam pokazuju da nastavnici svoje digitalne kompetencije potcenjuju u odnosu na kompetencije svojih učenika završnog razreda osnovne škole. Aleksandar i ja imamo nalaze tih istraživanja, da nastavnici njom ocenom ocenjuju vlastite digitalne kompetencije. Imamo i veliki broj istraživanja koja pokazuju da su današnji mladi daleko od digitalnih urođenika i da oni, zapravo, nisu digitalno pismeni; možda su tehnički digitalno spretni, ali nisu digitalno pismeni.

Ko želi da radi u nastavi znanost? – Imamo situaciju na Zapadu, u IT sektoru: ljudi na žele da rade na univerzitetima zato što je mnogo isplativije raditi u IT industriji. Oni koji rade na univerzitetima u Americi obično rade i u nekoj od tih kompanija. To nije slučaj samo na Zapadu, nego i kod nas. Deficitarni smo sa nastavnicima informatike, koji jednostavno ne žele da rade u prosveti; mnogo je isplativije raditi u ovom drugom sektoru.

Sad da odgovorim na vaše pitanje. Nastavnike-robote imamo već, nekoliko godina unazad, u Koreji i Kini, i ti roboti su, baš sam nedavno čitala, relativno dostupni (na primer, humanoidni roboti *Pepper*, *Nao* koji se koriste u radu sa decom sa teškoćama u razvoju, na primer sa problemima iz spektra autizma). Ali u redovnoj nastavi, u različitim kontekstima i situacijama, pošto je veliko osporjaje kada je reč o nastavničkoj profesiji, čini se da ti nastavnici-roboti, biću malo ironična, rešavaju različite probleme: nema umora, nema nezadovoljstva platom, nema fluktuacije, nema još mnogo toga. A sa druge strane, hajde da razmislimo, možda imaju i neke prednosti. Oni mogu da registruju fine facijalne pokrete, da daju povratnu informaciju koja je individualizovana, odnosno prilagođena potrebama konkretnog učenika. Ima tu i za i protiv.

Mogla bih da za sada stanem. Hvala.

šta će se promeniti, ko će koga smeniti? nastavnici nisu samo zastavice. nastavnici nisu samo zastavice. šta će se promeniti, ko će koga smeniti?

šta će se promeniti, ko će koga smeniti? šta će se promeniti, ko će koga smeniti?

šta će se promeniti, ko će koga smeniti? šta će se promeniti, ko će koga smeniti?

sesija 5 [17:00 – 18:30]

BUDUĆNOST OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

Šta se već promenilo, a šta će se tek promeniti u školama i na univerzitetima, s obzirom na razvoj novih tehnologija, novih medija i novih pristupa obrazovanju? Da li bezmalo univerzalna dostupnost informacija menja nešto na karakteru nastave? Da li neograničen pristup učenika i studenata višestrukim izvorima saznanja derogira ulogu nastavnika ili je samo čini zahtevnijom? Da li se veći deo sticanja obrazovanja – i kakvog obrazovanja – preseljava u vaninstitucionalne regione ili u alternativne institucije obrazovanja? Da li pandemijske, ekološke i druge globalne krize osudjuju ustanove obrazovanja na temeljni preobražaj? Ne najavljuje li veštačka inteligencija ne samo suton klasične podele uloga u obrazovnom procesu, već i njegovu još do kraja nepredvidljivu mutaciju?

r e č i t a t i v

rasprava
moderatorka: Ana Lipij
 (filozofkinja, Institut za filozofiju i društvenu teoriju)
 uvodničari:
Aleksandar Baucal
 (psiholog, Filozofski fakultet)
Jelena Guga
 [teoretičarka novomedijske umetnosti i kulture, Institut za filozofiju i društvenu teoriju]
Dobrinka Kuzmanović
 (psihološkinja, Filološki fakultet)

d i s k u s i j a

 215 godina
UNIVERZITET U BEOGRADU

budućnost obrazovnih institucija

budućnost obrazovnih institucija

budućnost obrazovnih institucija

budućnost obrazovnih institucija

budućnost obrazovnih institucija

432

Ana Lipij: Hvala vama, Dobrinka. Pokrenuli smo mnogo tema i postavili smo sami mnogo pitanja, pa bih pitala publiku, da li možda neka ima neki komentar ili pitanje?

Glas iz publike
Više puta smo čuli da u školi želimo da pripreмимо mlade ljude, decu, za nešto što je u budućnosti. Da li možda možemo da krenemo da razmišljamo da škola nije priprema za život, nego sam deo života, nešto što je sastavni deo života, u kojem deca i mladi ljudi, pa i nastavnici, provode dobar deo svakog svog dana, radnog. I zašto ne bismo pošli da posmatramo školu kao mesto susreta, gde svi mi dolazimo da učimo jedni od drugih, da otkrivamo stvarnost, a ne da se delimo na one koji uče i one koji podučavaju drug?

Ana Lipij: Hoće li neko da odgovori?
Aleksandar Baucal
Mogu ja kratko. Potpuno se slažem sa vama. Dakle, mi sada kao da zaista razmišljamo da detetu treba da prenesemo znanje – samo jedan mali disclaimer: sigurno je da će uvek ovladavanje nekim bazičnim znanjima biti potrebno u obrazovanju, ali sigurno ne u ovom hipertrofiranoj meri kao što je danas. Međutim, u našim školama propuštamo mnogo prilika koje su iz pedagoške perspektive veoma važne, a to je, na primer, participacija učenika u školi. Škola bi trebalo da bude neka zajednica i jedna stvar je, na primer, onaj pravilnik o ponašanju.

Bio sam jednom član Saveta roditelja u školi i dobili smo na razmatranje predlog pravilnika – to je bilo natačkano na dve strane šta sve učenici ne smeju da rade! I tačno se videlo da je to sve napravio nastavnički kolektiv. Oni su seli, verovatno, u zbornici i svako je vikao: „E, mene nervira kad dodu u pocepanim farmerkama – stavi, stavi to!“
Onda neko viče: „Ja ne volim one pramenove, molim te, stavi pramenove – da to nikako ne sme!“
Ja sam tada pitao: „Pa dobro, da li ste vi, na primer seli da porazgovarate sa učenicima, šta je njima značajno – na primer, šta im znače pocepane farmerke?“
A to je generacija nastavnika koji su verovatno isto tako nosili neku odeću koju njihovi roditelji i nastavnici nisu razumeli; ali sad, kad su u poziciji nastavnika, ne koriste mogućnost da uključe učenike.

U školi ima veoma mnogo prilika za učenje i razvoj svih važnih kompetencija pošto dete živi u toj školi. U njoj počinje da uči i škola je za dete prva društvena institucija sa kojom se sreće. I sad, ako ti kao dete osetiš da ta institucija nikada ne kreira neki prostor za tebe, niti ti nešto pita, niti ti učestvuješ, uopšte nemaš osećaj da učestvuješ u životu te institucije, onda stvaraš sliku da je i društvo, isto tako, jedno mesto koje nije tvoje, nego ti u njemu obitavaš, pa kako se snađeš. Ono što nam deluje kao neobjiljni deo obrazovanja, a to su druženje, razgovori, dogovori na nivou škole, u suštini ima mnogo veći potencijal za obrazovne funkcije nego možda ono što uzdizemo na visok nivo, na primer, objlje složenih predmetnih znanja. Čini mi se da ne koristimo taj potencijal, kao što ste rekli.

Ana Lipij: Imamo još jedno pitanje.

Nevena Mitranić Marinković

Hvala, ja bih se nadovezala komentarom na ovo što je kolegica pitala kao i na pređašnja izlaganja.

Moram reći da me malo brine utisak da smo možda ostali kroz razgovor na nekoj ideji da škola, sa jedne strane priprema za život, sa druge strane priprema za budućnost koju ne preispitujemo. Recimo, kad kažemo da polazimo od pretpostavke da će budućnost zahtevati ljude koji su kreativni, snažaljivi, koji umeju da rade u timu, to je možda budućnost koju mi zamišljamo, ali ako škola ili obrazovanje treba da pripreme dete za svet kakav jeste, onda možda realno ova uloga poslušnika jeste nešto što ga zapravo priprema za svet. Tako da me pomalo brine ideja o tome da se zaustavimo na pripremi, na tome da li škola odgovara sadašnjosti, zahtevima tržišta rada, a da ne preispitamo te vrednosti i uopšte potencijal škole i obrazovanja da nešto u svemu tome menja.

Jelena Guga

Sve vreme razmišljam o tome kako sam u svom izlaganju propustila da kažem nešto veoma važno, pa o veo pitanje upravo i dobra priklia. Kada govorimo o pripremi učenika, studenata za budućnost i kada govorimo o neophodnosti te digitalne, medijske, AI pismenosti, medijska pismenost sama po sebi ukazuje na neophodnost škole kao obrazovne institucije da opismeni, da oplemeni. Znači, ne moramo svi da budemo tehnološki carobnjaci, tech wizards. Kolege psiholozi će mnogo bolje objasniti da mi tek sada, posle 10, 15, 20 godina od pojave digitalnih tehnologija, masovno od interneta, tek danas, imamo rezultate dugoročnih studija sa decom uzrasta od godinu do dve, od dve do tri, od pet do sedam i tako dalje: koji je uticaj na tu decu što se tiče tehnologija i provelanja vremena ispred ekrana, koliko je ugrožen njihov kognitivni razvoj i tako dalje. Mi to tek sada vidimo, i nemamo pojma šta će biti rezultat ovog današnjeg trenutka u tehnološkom razvoju, i upravo zbog toga, bar ja tako vidim, još je veći značaj obrazovnih institucija, opismenjanjavanja, učenja kritičke misli i svega onoga što možemo da podvedemo pod neko tradicionalno obrazovanje. I, posebno u kontekstu novih tehnologija, vidim vrlo, vrlo važnu ulogu društveno-humanističkih nauka koje to ipak promišljaju iz neke šire perspektive, a ne samo inženjerski, dajući viziju i širu sliku o tome šta znači obrazovanje danas.

Ako kažemo „Gradanske kompetencije će sigurno biti još važnije u budućnosti“, to podrazumeva da sam sposoban da prepoznam da su neki problemi u zajednici u kojoj živim važne, da pronadem druge kojima je to važno, da se ujediniimo oko nekih vrednosti, da uđemo u debatu, da probamo da utičemo na to kako će biti oblikovano društvo ili zajednica u kojoj živimo. Ako se oko toga složimo, da ne bismo bili samo žrtve ili pasivni čekaoci neke buduće, hajde sada da vidimo kakva onda treba da bude škola. Onda učenike treba da budu pitani kako će izgledati časovi, kako će biti organizovan život u školi? Da li te iko ikada nešto pita kao učenika? – Ne pita te ništa. Znači, ako mi kao odrasli u ovom društvu kažemo: „Hteli bismo da naše dete bude sposobno u budućnosti da postavlja ta pitanja i da se udružuje i da tako utiče na svoju zajednicu u onoj meri u kojoj može da iskoristi mogućnost da utiče i na to kakav će život živeti“, onda to moramo da imamo u školi. Inače, ako toga u školi nema, onda mi decu dvanaest godina treniramo da budu u pasivnoj poziciji iščekivanja i nadamo se da će valjda nekako u budućnosti biti aktivni građani. Ali oni nisu građani u školi teško će u budućnosti biti aktivni građani – i to je ono što je rekla i koleginica ranije.

Drugo pitanje je povezano sa budućnošću škole. Vrlo je primamljivo da kažemo „Koja je poenta da učim čoveka nekim specifičnim veštinama na fakultetu pet godina, ako je životni vek tih veština manji od pet godina?“
Pogotovo u tehnolgijama. Radene su studije u Nemačkoj, u tehnološkom sektoru. Kad bismo u nastavni program prve godine

studija stavili sve što u ovom trenutku znamo iz te oblasti, dok student završi petu godinu – to je već prošla tehnologija. Dakle, mi ne možemo pobediti sa tim specifičnim veštinama. Neko može da kaže da nam onda ne trebaju škole. Mogao bi da kaže: „Neka sve specifične veštine ljudi uče na poslu. Kad se zaposle u nekoj firmi, za tri meseca neka nauče šta treba firmi, pa kad promene firmu neka ponovo uče – pa šta će nam škola?“
Međutim, mislim da nam školeipak trebaju, pa čak da će biti još potrebnije u budućnosti. Zašto? – Zato što treba da računamo na to da će bez škola socijalne razlike biti mnogo veće. Mi moramo da obezbedimo svakom članu naše zajednice, detetu, bez obzira u kakvoj je porodici rođeno, da ima neku šansu u budućnosti. Potrbne su nam škole da bi i to dete imalo priliku da stekne one veštine sa kojima će onda moći sutra da obezbedi sebi dobar život, ali i da doprinese zajednici. Ako bismo ukinuli škole, deca bi mogla da uče razne specifične veštine, ali veliki deo populacije, pogotovo u društvima u kojima postoje velike socijalne nejednakosti, deca koja prosto žive u nepovoljnijim uslovima bez ovih javnih škola ne bi imalo nikakve šanse da izađe iz siromaštva. Ako je to društvo koje mi hoćemo kao današnji odrasli, onda ukidamo škole; kažemo: „neka svako brine o sebi, društvo je džungla, takmičenje, kompeticija, ko pobedi – pobedi, ko ne pobedi – šta da mu radimo“.

Ali to je sada pitanje za nas; mi smo sada odrasli građani ove zemlje, i mi treba da donosimo odluke o tome kakvo društvo želimo da gradimo i ostavimo budućim generacijama. Možemo i da ih ne donesemo, i onda će upravo neke sile koje se dešavaju iz nekih drugih razloga oblikovati našu budućnost. Ali ako nam je to važno, onda treba da vidimo šta ćemo da odlučimo povodom toga i kakve ćemo škole da napravimo da bismo povećali verovatnoću da u budućnosti živimo i da naša deca žive u društvu za koje mislimo da je bolje i za nas i za njih.

Ana Lipij: Hvala vam svima, i na pitanjima i na odgovorima. Imamo još pitanja.

Glas iz publike
Htela sam da se vratim na kritičko razmišljanje koje je većina govornika spomenula: koliko je važno i koliko treba da ga razvijamo u školama? Razmišljam koliko zapravo ima odraslih koji rade u obrazovnim institucijama i koliko njih je spremno da prihvati, na primer, da neki petnaestogodišnjak dovede u pitanje ono što oni govore. Koliko njih je spremno da njihov rad, ono što oni govore, dovede u pitanje neko ko je mladi, koji je manje obrazovan u tom trenutku? Trebalo bi da se svi zapitamo koliko smo spremni da naš rad neko kritički preispituje i da ne sputamo to kritičko razmišljanje zbog nekih ličnih, možda, sujeta, recimo – htela sam da izbegnem tu reč – koliko smo mi, odrasli, zapravo spremni za tako nešto?

Ana Lipij: Ima li možda još pitanja?

Glas iz publike
Htela sam da se vratim na kritičko razmišljanje koje je većina govornika spomenula: koliko je važno i koliko treba da ga razvijamo u školama? Razmišljam koliko zapravo ima odraslih koji rade u obrazovnim institucijama i koliko njih je spremno da prihvati, na primer, da neki petnaestogodišnjak dovede u pitanje ono što oni govore. Koliko njih je spremno da njihov rad, ono što oni govore, dovede u pitanje neko ko je mladi, koji je manje obrazovan u tom trenutku? Trebalo bi da se svi zapitamo koliko smo spremni da naš rad neko kritički preispituje i da ne sputamo to kritičko razmišljanje zbog nekih ličnih, možda, sujeta, recimo – htela sam da izbegnem tu reč – koliko smo mi, odrasli, zapravo spremni za tako nešto?

Ana Lipij: Ima li možda još pitanja?
Glas iz publike
Hvala na ovoj tribini. Hteo sam da postavim pitanje, malo više konkretno, vama. Šta vi kao profesori, bilo studenata ili nekih mlađih generacija, radite konkretno po pitanju toga da sami probudite u studentima i da ih naveđete da budu onakvi kakvi vi mislite da oni treba da budu? U kojoj meri se oslanjate samo na zadovoljavanje toga što zahteva obrazovni sistem, a u kojoj meri se trudite sami da se borite za to? Hvala.

je meni poznato. Neke obrazovne institucije, kako bi povećale svoju tržišnu vrednost, na primer, neki privatni univerziteti, brže se prilagođavaju promenama, uvode nova zanimanja i omogućavaju da se na brži način dode do sertifikata, koji će nam omogućiti da brže dođemo do dobro plaćenog zanimanja. Tako da, rezimiram ovo što sam htela da kažem – da mi se čini da stalno iznova otvaramo pitanje šta je obrazovanje i šta je smisao obrazovanja. Izneću svoje iskustvo.

Na primer, danas mi je jedna studentkinja došla na konsultacije i ja sam se pitala – pošto je tek počeo semestar, pa nisam očekivala, mada su uvek dobrodošli – zbog čega dolazi. Onda je ona rekla da je došla da me konsultuje, da, sad već implicitno provejava stav, u vezi sa prekvalfikacijom. Ona je studentkinja Srpskog jezika i književnosti i razmišljala je da upiše Psihologiju kako bi mogla da se bavi psihoterapijom. Neke škole, naime, omogućavaju da se upišu određeni psihoterapijski modailiteti, iako nemate prethodno odgovarajuće inicijalno obrazovanje. Ona mi je preporučila razgovor sa osobom iz te škole i kaže da će postojati nekakva regulativa, neće svi moći da se bave psihoterapijom, postojaće neki uslovi, licence... Ali pitanje je kada će se to desiti, ovo je ipak Srbija; a ponekad su oni koji nemaju to bazično, psihološko znanje, bolji psihoterapeuti nego oni koji ga poseduju. Tako da, eto, opet se vraćamo na početak – da li nam je neophodno institucionalno obrazovanje ili nije, u ovom našem kontekstu?

Aleksandar Baucal

Da dodam nešto u vezi sa ovim pitanjem. Evo još jednog primera kako škola svojim životom u stvari može da igra tu ulogu o kojoj smo govorili. Upravo ono što je posmatrano kao najmanje bitan deo škole, u stvari je najbitniji. Svi pričamo o budućnosti, sigurno da će budućnost biti oblikovana nekim silama koje mi kao pojedinci, pa čak i ako bismo se udružili sa drugima, imamo malu mogućnost da promenimo. Znači, neke stvari će se sigurno dešavati van naše mogućnosti da utičemo na to, ali na mnogo stvari možemo da utičemo kao pojedinci koji se udružuju sa drugima i pokušavaju da oblikuju svoju sredinu.

Ako kažemo „Gradanske kompetencije će sigurno biti još važnije u budućnosti“, to podrazumeva da sam sposoban da prepoznam da su neki problemi u zajednici u kojoj živim važne, da pronadem druge kojima je to važno, da se ujediniimo oko nekih vrednosti, da uđemo u debatu, da probamo da utičemo na to kako će biti oblikovano društvo ili zajednica u kojoj živimo. Ako se oko toga složimo, da ne bismo bili samo žrtve ili pasivni čekaoci neke buduće, hajde sada da vidimo kakva onda treba da bude škola. Onda učenike treba da budu pitani kako će izgledati časovi, kako će biti organizovan život u školi? Da li te iko ikada nešto pita kao učenika? – Ne pita te ništa. Znači, ako mi kao odrasli u ovom društvu kažemo: „Hteli bismo da naše dete bude sposobno u budućnosti da postavlja ta pitanja i da se udružuje i da tako utiče na svoju zajednicu u onoj meri u kojoj može da iskoristi mogućnost da utiče i na to kakav će život živeti“, onda to moramo da imamo u školi. Inače, ako toga u školi nema, onda mi decu dvanaest godina treniramo da budu u pasivnoj poziciji iščekivanja i nadamo se da će valjda nekako u budućnosti biti aktivni građani. Ali oni nisu građani u školi teško će u budućnosti biti aktivni građani – i to je ono što je rekla i koleginica ranije.

Drugo pitanje je povezano sa budućnošću škole. Vrlo je primamljivo da kažemo „Koja je poenta da učim čoveka nekim specifičnim veštinama na fakultetu pet godina, ako je životni vek tih veština manji od pet godina?“
Pogotovo u tehnolgijama. Radene su studije u Nemačkoj, u tehnološkom sektoru. Kad bismo u nastavni program prve godine

437

studija stavili sve što u ovom trenutku znamo iz te oblasti, dok student završi petu godinu – to je već prošla tehnologija. Dakle, mi ne možemo pobediti sa tim specifičnim veštinama. Neko može da kaže da nam onda ne trebaju škole. Mogao bi da kaže: „Neka sve specifične veštine ljudi uče na poslu. Kad se zaposle u nekoj firmi, za tri meseca neka nauče šta treba firmi, pa kad promene firmu neka ponovo uče – pa šta će nam škola?“
Međutim, mislim da nam školeipak trebaju, pa čak da će biti još potrebnije u budućnosti. Zašto? – Zato što treba da računamo na to da će bez škola socijalne razlike biti mnogo veće. Mi moramo da obezbedimo svakom članu naše zajednice, detetu, bez obzira u kakvoj je porodici rođeno, da ima neku šansu u budućnosti. Potrbne su nam škole da bi i to dete imalo priliku da stekne one veštine sa kojima će onda moći sutra da obezbedi sebi dobar život, ali i da doprinese zajednici. Ako bismo ukinuli škole, deca bi mogla da uče razne specifične veštine, ali veliki deo populacije, pogotovo u društvima u kojima postoje velike socijalne nejednakosti, deca koja prosto žive u nepovoljnijim uslovima bez ovih javnih škola ne bi imalo nikakve šanse da izađe iz siromaštva. Ako je to društvo koje mi hoćemo kao današnji odrasli, onda ukidamo škole; kažemo: „neka svako brine o sebi, društvo je džungla, takmičenje, kompeticija, ko pobedi – pobedi, ko ne pobedi – šta da mu radimo“.

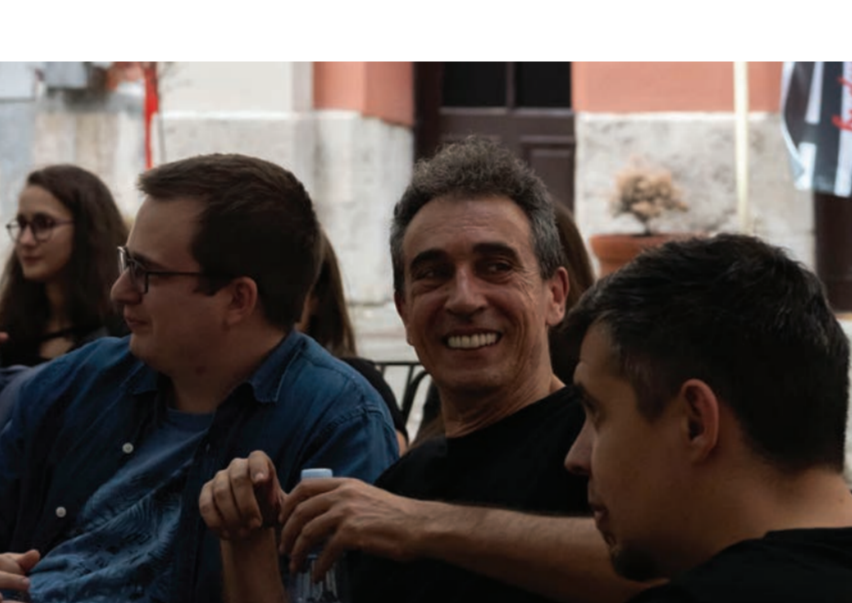
Ali to je sada pitanje za nas; mi smo sada odrasli građani ove zemlje, i mi treba da donosimo odluke o tome kakvo društvo želimo da gradimo i ostavimo budućim generacijama. Možemo i da ih ne donesemo, i onda će upravo neke sile koje se dešavaju iz nekih drugih razloga oblikovati našu budućnost. Ali ako nam je to važno, onda treba da vidimo šta ćemo da odlučimo povodom toga i kakve ćemo škole da napravimo da bismo povećali verovatnoću da u budućnosti živimo i da naša deca žive u društvu za koje mislimo da je bolje i za nas i za njih.

Ana Lipij: Hvala vam svima, i na pitanjima i na odgovorima. Imamo još pitanja.

Glas iz publike
Htela sam da se vratim na kritičko razmišljanje koje je većina govornika spomenula: koliko je važno i koliko treba da ga razvijamo u školama? Razmišljam koliko zapravo ima odraslih koji rade u obrazovnim institucijama i koliko njih je spremno da prihvati, na primer, da neki petnaestogodišnjak dovede u pitanje ono što oni govore. Koliko njih je spremno da njihov rad, ono što oni govore, dovede u pitanje neko ko je mladi, koji je manje obrazovan u tom trenutku? Trebalo bi da se svi zapitamo koliko smo spremni da naš rad neko kritički preispituje i da ne sputamo to kritičko razmišljanje zbog nekih ličnih, možda, sujeta, recimo – htela sam da izbegnem tu reč – koliko smo mi, odrasli, zapravo spremni za tako nešto?

Ana Lipij: Ima li možda još pitanja?

Glas iz publike
Hvala na ovoj tribini. Hteo sam da postavim pitanje, malo više konkretno, vama. Šta vi kao profesori, bilo studenata ili nekih mlađih generacija, radite konkretno po pitanju toga da sami probudite u studentima i da ih naveđete da budu onakvi kakvi vi mislite da oni treba da budu? U kojoj meri se oslanjate samo na zadovoljavanje toga što zahteva obrazovni sistem, a u kojoj meri se trudite sami da se borite za to? Hvala.

Mislišite 20. oktobar 2023. [foto: A. Đ.]

– Šta ja radim kad uđem u učionicu – onda se trudim, ili čini mi se da ne moram baš mnogo da se trudim, možda će zvučati neskomro, ali onda sam nastavnik, onda živim to što radim. Zaista mislim da ako ja vidim smisao toga što radim, u tom mikroprostoru, ako izumem širi kontekst, da ću nekako moći da „infiniciram“ svoje studente; to je moje naivno uverenje. Ponekad dobijem i potvrdu. Čini mi se da se za to i dobija potvrda sa ove druge strane. Možete i vi (upućeno učesnicima) da kažete da li se slažete sa mnom, ne znam da li Jelena radi u nastavi.

Ana Lipij: Imamo li još neko pitanje, možda?

Glas iz publike

Na početku svog izlaganja profesorka sa Filološkog fakulteta spomenula je da će se u budućnosti razvijati neka nova zanimanja, i već vidimo da postoje neka zanimanja koja nisu postojala pre, na primer, deceniji. Zanimam me vaše mišljenje – da li to podrazumeva da će se neka sadašnja ili čak neka zanimanja koja su postojala, izgubiti u potpunosti ili to znači samo da ćemo imati neki veći spektar zanimanja za buduće generacije? I ukoliko nestanu, da li smatrate da nam ta neka zanimanja koja danas postoje neće u budućnosti biti potrebna? Hvala.

Ana Lipij: Za sada imamo tri pitanja, evo još jednog, pa ćemo napraviti drugi krug.

Aleksandar Stevanović

Nije čak ni pitanje, nego konstatacija na tragu ovoga što je kolega rekao, a iz ugla nastavnika. Hvala na tom komentaru. Mislim da nije dovoljno da aktivnosti budu samo u debatu. Zato mislim da o ovom pitanju ne razmišljamo kao o individualnom problemu nekih nastavnika, njegove želje ili napora, već kao o sistemskom problemu.

Dobrinka je u jednom trenutku rekla da 150 puta ponavlja da je obrazovanje u stvari konstrukcija znanja ili rekonstrukcija znanja. Ako se tako definiše, onda smo u suštini – ja kao nastavnik i student ili učenik – na nekoj zajedničkoj aktivnosti spram nečega što je definisano na određeni način. Onda, u suštini, to više nije lična stvar. Ukoliko mi debatujemo šta to znači, da mogu to da razumem na jedan način, na drugi način, šta mi to kaže, a šta mi ne kaže, šta mi to daje, a kako me ograničava, onda to više nije diskusija o meni kao nastavniku. Verovatno, svi smo mi sujetni, svako ima potrebu da o sebi misli dobro i da drugi ljudi misle dobro o njemu, ali u toj situaciji rasterećujemo nastavnika, ne tako što radimo sa njim psihoterapiju, jer mislim da će biti bolji lekari ako su posetili neku zajednicu, ako su popričali, kontekstualizovali svoje znanje, ali takođe je stvar i obrazovanja simultano, jer će biti bolji ljudi. Samo da nađemo način kako da to vrednujemo, zabeležimo, jer mislim, iako aktivnosti ima, da je za mene trenutno to najveći izazov.

Počeu od vašeg pitanja o sujeti. Inače, tu se ne radi samo o individualnim karakteristikama neke osobe, to je u velikoj meri posledica načina na koji je definisano obrazovanje i uloga obrazovanja. Ako mi kažemo – obrazovanje je prenošenje znanja, onda definišemo nastavnika kao nosioca znanja koje prenosi, kao da je otišao kod Boga, uzeo, pročitao knjigu istine i došao u učionicu da je prenese učenicu. Ako je to tako, onda zaista nema prostora za kritičko mišljenje. Šta ima tu kritički da se debateuje, kad je on otišao i pogledao: u knjizi istine piše to i to, i doneo je meni. Ako se ti kao nastavnik tako obrazuješ kroz fakultet i dođeš u učionicu sa idejom da je to uloga nastavnika, onda će osoba probati biti nesklona da uopšte otvara prostor za bilo kakvo promišljanje ili debatu. Zato mislim da o ovom pitanju ne razmišljamo kao o individualnom problemu nekih nastavnika, njegove želje ili napora, već kao o sistemskom problemu.

Dobrinka je u jednom trenutku rekla da 150 puta ponavlja da je obrazovanje u stvari konstrukcija znanja ili rekonstrukcija znanja. Ako se tako definiše, onda smo u suštini – ja kao nastavnik i student ili učenik – na nekoj zajedničkoj aktivnosti spram nečega što je definisano na određeni način. Onda, u suštini, to više nije lična stvar. Ukoliko mi debatujemo šta to znači, da mogu to da razumem na jedan način, na drugi način, šta mi to kaže, a šta mi ne kaže, šta mi to daje, a kako me ograničava, onda to više nije diskusija o meni kao nastavniku. Verovatno, svi smo mi sujetni, svako ima potrebu da o sebi misli dobro i da drugi ljudi misle dobro o njemu, ali u toj situaciji rasterećujemo nastavnika, ne tako što radimo sa njim psihoterapiju, jer mislim da će biti bolji lekari ako su posetili neku zajednicu, ako su popričali, kontekstualizovali svoje znanje, ali takođe je stvar i obrazovanja simultano, jer će biti bolji ljudi. Samo da nađemo način kako da to vrednujemo, zabeležimo, jer mislim, iako aktivnosti ima, da je za mene trenutno to najveći izazov.

Ana Lipij: Hvala vam. Imamo dva pitanja koja se odnose na, samo da rezimiram, ulogu nastavnika u obrazovnom procesu, odnosno na podsticanje studenata, možda nešto oko toga?

Dobrinka Kuzmanović
Razmišljam na koje pitanje da odgovorim prvo. Možda da krenem od vašeg pitanja, da li će neka zanimanja nestati? – Pa, ja mislim da su neka i nestala – pre nekoliko dana *Meta* je objavila univerzalni model koji je zasnovan na veštačkoj inteligenciji za provođenje i transkripciju, koji obuhvata blizu sto jezika. Ne znam da li ste ispratili, a čujem da i Gugl radi na nekom sličnom modelu, s tim što oni planiraju da on obuhvati čak oko hiljadu najčešće korišćenih jezika. Pa apropo toga, ja sam pitala studente šta oni misle, da li to dovodi u pitanje i njihov profesionalni razvoj, studente jezika, mada oni ne studiraju samo jezik već i književnost, i da li misle da će njihova profesija biti samim tim ugrožena, i oni su mi rekli, evo ja ću interpretirati, da mašina nikada neće moći da prevodi kao što može čovek i da se ne prevode reči, prevodi se smisao, značenje.

Mada od *ChatGPT 1* do *ChatGPT 4* mnogo toga se promenilo; čini mi se da *ChatGPT* postaje sve pametniji, što nam pokazuju i neka istraživanja, ali čini mi se i da moramo da budemo mudri i da je u tome glavna uloga škole, obrazovnih institucija... Odnosno, ne samo mudri, već i etični, da dobro promislimo šta ćemo da prepustimo veštačkoj inteligenciji. Možda zvuči utopistički, ali možda će veštačka inteligencija zaista moći štošta i bolje od nas. Već sada dijagnostičku može da vrši preciznije i pouzdanije nego čovek. Kako napreduje tehnologija, počće da reprodukuje sama sebe, ali mislim da je to zapravo suština – da mi budemo etični i mudri i promišljeni, ako uopšte imamo bilo kakvu kontrolu (ovo zvuči pomalo fatalistički).

Ali, da, neka zanimanja su nestala, sigurno će još neka nestati, barem kada je reč o rutinskim poslovima. To su potvrdile i neke analize pre desetak godina: opada traženost rutinskih poslova, a sve se više traže poslovi koji zahtevaju složenije kognitivne procese, znanja i veštine. Nadam se da sam odgovorila na vaše pitanje, a što se tiče ovog ličnog

– Šta ja radim kad uđem u učionicu – onda se trudim, ili čini mi se da ne moram baš mnogo da se trudim, možda će zvučati neskomro, ali onda sam nastavnik, onda živim to što radim. Zaista mislim da ako ja vidim smisao toga što radim, u tom mikroprostoru, ako izumem širi kontekst, da ću nekako moći da „infiniciram“ svoje studente; to je moje naivno uverenje. Ponekad dobijem i potvrdu. Čini mi se da se za to i dobija potvrda sa ove druge strane. Možete i vi (upućeno učesnicima) da kažete da li se slažete sa mnom, ne znam da li Jelena radi u nastavi.

– Šta ja radim kad uđem u učionicu – onda se trudim, ili čini mi se da ne moram baš mnogo da se trudim, možda će zvučati neskomro, ali onda sam nastavnik, onda živim to što radim. Zaista mislim da ako ja vidim smisao toga što radim, u tom mikroprostoru, ako izumem širi kontekst, da ću nekako moći da „infiniciram“ svoje studente; to je moje naivno uverenje. Ponekad dobijem i potvrdu. Čini mi se da se za to i dobija potvrda sa ove druge strane. Možete i vi (upućeno učesnicima) da kažete da li se slažete sa mnom, ne znam da li Jelena radi u nastavi.

– Šta ja radim kad uđem u učionicu – onda se trudim, ili čini mi se da ne moram baš mnogo da se trudim, možda će zvučati neskomro, ali onda sam nastavnik, onda živim to što radim. Zaista mislim da ako ja vidim smisao toga što radim, u tom mikroprostoru, ako izumem širi kontekst, da ću nekako moći da „infiniciram“ svoje studente; to je moje naivno uverenje. Ponekad dobijem i potvrdu. Čini mi se da se za to i dobija potvrda sa ove druge strane. Možete i vi (upućeno učesnicima) da kažete da li se slažete sa mnom, ne znam da li Jelena radi u nastavi.

Jelena Guga
Jelena ne može da odgovori na to pitanje; ali bih se osvrnula na ovo prvo pitanje, a to je koliko su nastavnici spremni da prevaziđu svoje sujete. Mislim da sam se toga dotakla u svom izlaganju, ali na neki drugi način, da za sada razvoj kritičkog mišljenja i razmena između predavača i onih koji uče zavisi od entuzijazma predavača, koliko su oni otvoreni za razmenu mišljenja. Mislim da je to lična stvar, da ne postoje statistički podaci koliko su oni spremni, ne postoji statistički odgovor na vaše pitanje, do koje mere su oni spremni da prevaziđu sebe i svoje sujete. Ali ukoliko bi to bilo sistemsko rešenje, da se takvi predmeti uvedu u škole, da se uvede takav način rada, ne samo u škole nego i u visokoobrazovne institucije, onda bi svi morali prosto da rade tako, po takvom modelu, kao što se sad radi po trenutnom planu i programu, onda bismo, kad bi to bio imperativ, imali sasvim drugu situaciju. Dakle, za takve stvari su potrebne sistemske promene. Mislim da je to za sada do entuzijazma i do posvećenosti individue. To nema veze sa profesijom, nego sa tim ko je kakav.

Aleksandar Stevanović

Počeu od vašeg pitanja o sujeti. Inače, tu se ne radi samo o individualnim karakteristikama neke osobe, to je u velikoj meri posledica načina na koji je definisano obrazovanje i uloga obrazovanja. Ako mi kažemo – obrazovanje je prenošenje znanja, onda definišemo nastavnika kao nosioca znanja koje prenosi, kao da je otišao kod Boga, uzeo, pročitao knjigu istine i došao u učionicu da je prenese učenicu. Ako je to tako, onda zaista nema prostora za kritičko mišljenje. Šta ima tu kritički da se debateuje, kad je on otišao i pogledao: u knjizi istine piše to i to, i doneo je meni. Ako se ti kao nastavnik tako obrazuješ kroz fakultet i dođeš u učionicu sa idejom da je to uloga nastavnika, onda će osoba probati biti nesklona da uopšte otvara prostor za bilo kakvo promišljanje ili debatu. Zato mislim da o ovom pitanju ne razmišljamo kao o individualnom problemu nekih nastavnika, njegove želje ili napora, već kao o sistemskom problemu.

Dobrinka je u jednom trenutku rekla da 150 puta ponavlja da je obrazovanje u stvari konstrukcija znanja ili rekonstrukcija znanja. Ako se tako definiše, onda smo u suštini – ja kao nastavnik i student ili učenik – na nekoj zajedničkoj aktivnosti spram nečega što je definisano na određeni način. Onda, u suštini, to više nije lična stvar. Ukoliko mi debatujemo šta to znači, da mogu to da razumem na jedan način, na drugi način, šta mi to kaže, a šta mi ne kaže, šta mi to daje, a kako me ograničava, onda to više nije diskusija o meni kao nastavniku. Verovatno, svi smo mi sujetni, svako ima potrebu da o sebi misli dobro i da drugi ljudi misle dobro o njemu, ali u toj situaciji rasterećujemo nastavnika, ne tako što radimo sa njim psihoterapiju, jer mislim da će biti bolji lekari ako su posetili neku zajednicu, ako su popričali, kontekstualizovali svoje znanje, ali takođe je stvar i obrazovanja simultano, jer će biti bolji ljudi. Samo da nađemo način kako da to vrednujemo, zabeležimo, jer mislim, iako aktivnosti ima, da je za mene trenutno to najveći izazov.

situaciju. Znači, on ide na fakultet i kao da kaže ovako: „Pa dobro, neko društvo je meni reklo da ovi ljudi treba da me nauče kakav treba da budem kao nastavnik“; onda dođe u školu i odjedanput roditelji, ministarstvo, stručnjaci za obrazovanje, kažu mu: „Ti treba da radiš nešto potpuno drugačije“. To je stvarno kao double bind poruka. Znači, ti sad kažeš – sačekaj, nisam se školovao da budem nastavnik u nekoj desetoj zemlji, nisam bio na Marsu da se školujem, pa onda došao na drugu planetu. Ja sam bio na fakultetu koji je takode u ovoj državi kao i ova škola, kako je sad moguće da su me ovi pripremali da igram fudbal, a nađem se u ovoj školi i traže od mene da igram balet? Dakle, u tom kontekstu moramo dobro da promislimo i pitanje obrazovanja nastavnika.

Dakle, velika je odgovornost univerziteta, to moram da kažem. Zato što je nama lakše da učimo nastavnike samo disciplinarnom znanju, jer se kod nas nastavnici školuju na disciplinarnim fakultetima i mi, recimo na Psihologiji, možemo da damo znanje iz psihologije. Psihologija i pedagogija su prosto same po sebi bliske obrazovanju, pa možemo da učimo buduće nastavnike ne samo znanju, nego i nekim nastavnimkim veštinama. Međutim, na nekom predmetnom fakultetu, zaista se gleda da se sveđe na znanje i na „prenošenje“ znanja. U tom smislu trebalo bi da pomognemo nastavnicima da nauče da budu ne samo dobri znalci u svojoj oblasti, već da budu i dobri nastavnici.

Što se tiče ovih poslova i budućnosti, naravno, oni će nestajati. Ja imam malo drugačiji stav, a to je da za mene najviše smisla ima izjava jednog visokopozicioniranog čelnika u IBM-u: da će ljudi koji pametno koriste nove tehnologije zamieniti one profesionalce koji ne koriste te tehnologije. Znači, neće tehnologije zamieniti ljude, nego će u stvari oni koji pametno koriste tehnologije imati uspeha. Dobrinka je pomenula dijagnostiku; vi ste rekli da ste sa socijalne medicine. Tačno je, ali ranije je lekar, kada pogleda moje parametre, morao u stvari u glavi da poveže svoja prethodna iskustva, jer imao je verovatno mnogo pacijenata sa raznim kombinacijama simptoma i morao je da pravi neku vrstu rezona i da na kraju prelomi koja je dijagnoza posredi. Ali sada može da mu pomogne tehnologija, tako što će on da ubaci set simptoma, a možda će mu neka veštačka inteligencija izbaciti rang-listu i reći – 62 % je da je ova dijagnoza, 55 % je ova dijagnoza, 48 % neka treća dijagnoza – i to je veliki pomoć, jer u suštini tehnologija radi mnogo bolje ono

obrazovne situacije

sesija 6 OBRAZOVNE SITUACIJE

Moderatorka: Marija Petrović

Dobro veče svima. Ja sam Marija Petrović, istraživačica-saradnica sa Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Hvala vam svima što ste ostali i na ovoj, šestoj sesiji Mislištila, poslednjoj za ovu godinu. Tema naše današnje sesije nosi naslov Obrazovne situacije. Na prethodnim sesijama zajedno smo promišljali teme naslija u školama, odnosa škole i društva, razgovarali o vrednostima u obrazovanju, ulozu obrazovanja u društvu i budućnosti obrazovnih institucija. Sada se bavimo temom obrazovnih situacija. Tokom narednih sat i po vremena pokušaćemo da problematizujemo promene paradigmi u obrazovanju imajući u vidu ubrzan razvoj društva, privrede i tehnike. Na koji način su se promenile uloge aktera u nastavnom procesu? Koje oblike nastave možemo da očekujemo ili želimo u budućnosti? Da li je vrednovanje postignuća prevaziđeno i šta je jezgro koje će nam omogućiti da i u budućnosti govorimo o organizovanom obrazovanju?

Sa nama su večeras pedagoškinja Nevena Mitranić Marinković, docentkinja Odeljenja za pedagogiju Filozofskog fakulteta, pedagoškinja Aleksandra Ilić Rajković, vanredna profesorka Odeljenja za pedagogiju Filozofskog fakulteta, i urbanistkinja Milica Milojević, vanredna profesorka na Departmanu za urbanizam Arhitektonskog fakulteta. Sve tri govornice su sa Univerziteta u Beogradu. Reč dajem prvoj uvodničarki, Neveni Mitranić Marinković.

Neveni Mitranić Marinković [foto: A. Đ.]

Nevena Mtranić Marinković
Dobro veče. Velika mi je čast i zadovoljstvo što sam deo Mislištila. Moje obraćanje biće malo opštije u odnosu na pitanja koja su u najvi stepostavljena. Prvobitna zamisao organizatora Mislištila bila je da sedimo na barskim stolicama. Ne znam da li je ovo barska stolica, ali ja sam već tokom tog prvog razgovora znala kako želim da počnem svoje uvodno izlaganje.

Dva pedagoga i urbanista ulaze u bar. Da li je to početak vica ili obrazovne situacije? Ako kažemo da je početak vica, zašto ne može biti obrazovna situacija? Zato što je atipična forma ili zato što je u pitanju bar? Šta uopšte definiše obrazovnu situaciju? Da li su to akteri? Onda možemo reći da pedagogi i urbanista mogu učestvovati u obrazovnoj situaciji. Da li u tom baru ima još nekoga i šta u tom baru radi? Možda obrazovna situacija zavisi od načina na koji učestvuju u njoj? Da li pričamo ili slušamo? O čemu pričamo? Da li smo se okupili da bismo govorili o ozbiljnoj temi kakva je obrazovanje ili da časkamo na neke beznačajne teme, na primer, kako je moja baba naučila da hekla? Možda i to može biti obrazovna situacija, ako zavisi od načina: da li je pitanje referenci, argumentacije, rezultata...? Kako ćemo to proveriti? Hoćemo li na izlasku iz bara sprovesti neko testiranje?

Čini mi se, kad probavimo sve aspekte jedne situacije, da ništa po sebi nije dovoljno da bi je opisalo. Kao da nešto u mešavini tih aspekata treba da se dogodi, da bi situacija bila obrazovna. Da se nešto promeni, otvori, da kažemo, „Nešto dolazi!“ Moram da referišem na špicu kojom se otvara svaka sesija. Meni zvuči kao neki protivpožarni alarm, kao: „Bežite, stiže obrazovanje!“ Ne znam da li su umetnici tako zamislili i da li alarm, to nešto strašno što nam se sprema, rizično, upravo definiše obrazovnu situaciju? I u svom uvodu Marija je navela ubrzanu promenu sveta, koja, opet, donosi nešto strašno, nepoznato. Obrazovanje je kao da je pozvano da stane na put noćnim morama, da nađe neko rešenje, zaštitni nas od tih zastrašujućih promena koje su na pomolu.

Očigledno je da nam se nešto strašno već događa, a da to nije u vezi s obrazovanjem. Ono što jeste, jesu dve činjenice: postoji neki izazov, nepredvidivost, šok, i postoji nužda da se nešto učini. Šta u ovom kompleksnom svetu uraznih promena predstavlja učenje, znanje, obrazovanje? Već smo govorili o tome na prethodnim sesijama, učenje nije sticanje znanja i informacija i ne radi se o tome da saznajesh svet kao datost. Učenje je, citiram, „razumevanje i stvaranje u polju mogućih dejstava na stvarnost“. Ne radi se, dakle, o tome šta svet jeste, nego šta bi još mogao da bude. U takvom kontekstu, znanje nije „mrto slovo na papiru“, već, opet citiram, „izvedba sveta“. Obrazovanje je polje u kojem isprobavamo neke drugačije odnose, imamo izazov drugačijih susreta i nuždu da na njih reagujemo na način da funkcionišemo sa svim onim što je drugačije i neizvesno. Takve situacije nisu nužno vezane za obrazovne institucije.

Pitam se da li je sve ovo što mi radimo proteklih nedelja i danas u Mislištilu – obrazovna situacija? Jer, mi jesmo otvoriili različite teme, sukobili različita mišljenja, ali nedostaje ono što sam nazvala nužnošću da se sa tim nešto učini. Možda je sada dobar trenutak da postavim pitanje koje nije postavljeno na početku: Ko se zapravo obrazuje? Zašto sam upšte pošla od pretpostavke da je ovo priča o vama? Ovo bi mogla biti dobra obrazovna situacija, ali ne za vas. Istražujući, naučni radnici, profesori, akademici mogli bi biti izloženi i pozvani da urade nešto u situaciji koja nije tipična za njih. Možda bi mogla biti dobra obrazovna situacija za Univerzitet, jer se otvara prilika da se Univerzitet susretne s drugačijim mogućnostima, drugačijim načinima i da ima nuždu da nešto

117

učini. U tom slučaju, valjalo bi promisliti kako se ovi susreti mogu misleno produžiti i uključiti širu publiku.

Možda bismo na pitanje ko obrazuje, mogli odgovoriti da obrazuju susreti. Da li će susret dva pedagoga i urbaniste u baru biti obrazovna situacija, zavisi od toga kako će oni na taj susret odgovoriti.

Marija Petrović: Hvala, Nevena. Imamo li pitanje ili komentar iz publike? Ako nemamo, dajem reč našoj drugoj uvodničarki, Aleksandri Ilić Rajković.

Aleksandra Ilić Rajković

Dobro veče svima. Drago mi je što smo ovde na otvorenom prostoru, a pošto vidim dosta naših studenata, biće im jasno zašto insistiram na otvorenom prostoru. Moram da kažem da sam pribelježila nekoliko pitanja iz prethodne sesije koja mi daju sjajan šlagovrt da naslovim svoje izlaganje i svoj deo priče. Počeuću od činjenice da obrazovanje povezuje me sa problemskim situacijama, donošenjem odluka. Koje su to uzorak-situacije na kojima treba vežbati, saznavati da postoji diskrepancija između škole i života, kako je prevazići? – Jedno od rešenja je izloženost problemskim situacijama, suočavanje s izazovima, – to je više puta pomenuto; priprema za nepredvidivu budućnost i tako dalje.

Meni je drago što mogu da kažem da večeras donosim novosti iz prošlosti i odgovore na ta pitanja. Naši studenti koji su ovde prisutni verovatno i naslućuju o čemu ću govoriti, pa za njih možda to i nisu novosti, ali hajde da ih povežemo sa ovim pitanjima. Ja ću vas vratiti u 1882. godinu. Otići ćemo u Trstenik, gradić u unutrašnjsoti Srbije i u jednu školu u kojoj radi dvadesetogodišnju učitelj Sreten Kažić. On podučava učenike trećeg i četvrtog razreda, mešovito učenje. Beležio je svoje utiske, beležio je obrazovne situacije za koje je smatrao da je značajno da budu zabeležene i podeljene sa stručnom javnošću i mi danas možemo do čitamo o tim situacijama, a veruje, u njegovim narativima o životu u školi ima poprilično odgovora na ova pitanja koja smo postavili.

Prokumentarišaću neke od učiteljevih primera koji će, nadam se, biti inspirativni za dalju diskusiju i promišljanje i da ćete možda u njima prepoznati neke putanje za razmatranje pitanja koja smo dosad postavljali.

Zamislimo sad situaciju u učionici. Dolazi majka jednog učenika koji se zove Vasko, moli učitelja da ga pusti na putovanje do Kragujevca, što znači da će Vasko izostati s nastave nekoliko dana. Učitelj je prethodno već odbio jednu takvu molbu i odlučuje da bude dosledan u svom postupanju i kaže da Vasko ne može da putuje. Međutim, po završetku radnog dana, učenici ostaju u učionici i solidarno i kolektivno pokušavaju da ubeđe učitelja da treba da pusti Vaska da ode na to putovanje. Učitelj iznosi razne argumente, u smislu – propustiće časove, treba da ih nadoknadi i tako dalje. Na sve to, učenici iznose svoje argumente i na kraju učitelj popusti. Zapravo, učenici su uspeali da ubeđe učitelja da pusti Vaska da putuje, ali mu on daje zadatak da uspostvi vrlo pažljivo posmatra svet i beleži svoje impresije koje će predstaviti svojim drugarima kada se bude vratio.

Kad se vratio, na času zemljopisa, citiram, „Vasko je prvi dobio reč. Ispricao nam je sve: kuda je prošao i šta je video. Pričanje je trajalo više od pola časa, a deca ga slušahu sa osobitom pažnjom. Najglavnije stvari nadosmo na karti Srbije. Tada deci one pruge što predstavljaju na karti glavne puteve, nisu bile proste linije, već istinski put kojim je

protputovao njihov Vasko. Ovo je bio jedan trenutak istinskog učenja“, zabeležio je učitelj. Ovu priču, inače, naslovio je u prvoj verziji, pošto je objavljena više puta, sledećim naslovom: „Deca slobodna i samostalna.“ Mislim da vam je iz ovog primjera jasno zašto je dao taj naslov. Ali ovo je tek početak priče o tome kako je realizovana nastava u ovoj školi, jer Vasko jeste dobio priliku da otputuje i izade izvan učionice, ali vrlo često se nastava u ovoj školi i realizovala izvan zidova učionice, u životnom prostoru u zajednici koja je okruživala učenike. Podsticaji za izlazak iz učionice i za razne diskusije koje su tom prilikom vođene bili su različiti: interesovanja učenika, strahovi učenika, zatim aktuelne prirodne pojave. U tom trenutku bila je aktuelna, recimo, Halejeva kometa ili pomračenje sunca. Vrlo često je praktikovano zadavanje domaćih zadataka kad je neki od takvih, da kažemo, projekata bio aktuelan Ako je bilo reči o pomračenju meseca, učenici su se okupljali po mraku da posmatraju tu pojavu. Onda učitelj zadaje učenicima da prikupe narodna verovanja i raznorazne praznovrone o tome – o pomračenju, o kometi i tako dalje. Zanimljivo je da su imali jedan projekt na groblju. Učenici se su bojali utvara, raznih karakondžula i slično, neke bludeće svetlosti o kojoj se mnogo pričalo i onda su se dogovorili da jedno veće provedu na groblju i da razgovaraju o tome šta se tu vidi, kako i tako dalje. Odlazili su i kod vračare. Bile su u varošici neke dve vračare koje su javno gledale u karte zainteresovanim klijentima. Učitelj je sa učenicima otišao kod jedne od njih, pošto su oni bili zainteresovani kako to ona vidi budućnost iz karata? To je bilo priklia, u stvari, da se razotkriji različite manipulative tehnike koje kartara koristi u komunikaciji sa svojim klijentima, pa je učitelj i sam bio tobože jedan od klijenta, a zatim su u školi, u učionici, komentarisali, diskutovali o tome kakva ona pitanja postavlja da dobije što više potpunijih informacija o klijentu, koje će iskoristiti da mu predvidi budućnost.

Ali ni u nije kraj. Sada ova priča s gataram ima jedan nepredvidiv tok. Spomenuli smo više puta izazov i nepredvidivost. Učenici se, naime, sete da te vračare ponekad znaju i da izleći ljude, pa postavte pitanje kako im to polazi za rukom. Navode jedan primer koji učitelj koristi. Diskusija se razvila u eksperiment iz fizike o širenju tela na toploti- da sada ne ulazim u konkretnu vradžbinu, samo želim da naglasim tu situaciju nepredvidivosti o kojoj je bilo reči. U stvari, tu učiteljevu spremnost da iskoordinira interesovanja i naučna znanja kojima je želeo da vodi učenje. Nije on želeo da radikalno menja razredno-predmetno-časovni sistem koji je tada bio aktuelan, a aktuelan je i danas, ali pokazuje da časovi mogu da budu fleksibilni, da nema potrebe da traju 45 minuta, da gradivo različitih predmeta može da se poveže i, ono što je najvažnije i na čemu je volimo insistirao u jednom tekstu kada kaže: ako se negde u okruženju dogodi poplava, odvedu decu na lice mesta pa u izmerite, prodiskutujte, pitaj ih šta misle o tome, pa promislite kako bi problem mogao da se reši. Ako je, kaže učitelj, vaša – tada su bili aktuelni vašari kao svetkovine – odvedu decu, pa ih uputi da posmatraju rituale, jer to, kaže, nisu prazne sarade, već imaju nekog smisla – pa da vidimo koji je to smisao. Uputio ih je da posmatraju kako se ponašaju ljudi. Kako plešu, kako koriste alkohol, da li ima tu nekih kriminalnih aktivnosti i tako dalje. I zatim prodiskutuje sa njima o svemu tome.
Kroz ove primere zapravo možemo da vidimo izuzetan način podsticanja kritičkog mišljenja učenika, jer ako se vratimo na neke atribute kritičkog mišljenja koji su dati u jednom Priručniku za kritičko mišljenje, koji su naše kolege s Instituta za psihologiju kreirale pre izvesnog vremena, neke od tih karakteristika su metakognitivnost, osetljivost za kontekst i evaluativnost. Iz navedenih primera zaista možemo da prepoznamo da su te karakteristike prisutne i da su postojale, a posebno osetljivost za kontekst. Jer, ako

118

učenike izvedete iz takozvane učionice, i ako tu pronadete zajedno sa njima znanje – vi ih onda pripremate i za promišljanje, za artikulaciju problema. Pripremate ih za suočavanje sa izazovima.

Učitelj Sreten kaže, citiram, „Vodi decu svuda, da sve vidi, i govori im o svemu kad bude čemo vreme. Ne boj se da te deca neće razumeti. Ako sve i ne pojme tačno, ona će pojmiti uglavnom, ali što je najglavnije, ona će naučiti da se interesuju i oduševljavaju uz ovakve stvari. Ona će se tek sada interesovati, samo na svoj, dečji način, ali će se interesovati. A kad deca odrastu i postanu građani, oni će se onda interesovati na građanski način za sve korisno uzoriti i dobro i staraće se da bude još bolje. Naši su današnji daci sutrašnji građani od čije valjanosti i veštine često zavisi budućnost celog jednog naroda.“ Dakle, suočiti ih sa ovim situacijama, ukazati im na nepredvidivost, pustiti ih da promisle i da artikuliu. Ukratko, ono što je ključni princip, učitelj je već sam izdvojio, naslovivši svoju priču „Deca slobodna i samostalna.“

Dakle – princip slobode, princip samostalnosti, i ono što čini sadržaj jedne obrazovne situacije u istorijskom kontekstu o kojem je reč – pojam samoradnje. To je reč koja verovatno ne postoji u savremenom pedagoškom diskursu. Samoradnja je zapravo definisana kao aktivnost pompuhno sopsćenju doživljava – ono što treba da vodi promeni i ono što jednu obrazovnu situaciju definiše iznutra; to je ta aktivnost koja se odvija slobodno. Citiraću jednog autora iz 1939. godine, koji kaže da ono slobodno potiče od samog vaspitanika, da kao vlastiti doživljaj predstavlja izraz vaspitanikovog ja i da kao doživljaj vrednosti utiče na dalji razvoj, dakle na promenu i da ga menja, ali isto tako da ga priprema za promene. I kad se vratimo u taj 19. vek, kao što je Nevena rekla, bojim se da mi danas pravimo suviše veliku famu od tih promena. Uvek su postojale, svet se menja i menjaće se, i ljudi su uvek morali da se suočavaju sa promenama.

Marija Petrović: Hvala, Aleksandra. I ja imam dosta pitanja, ali predlažem da saslušamo i treću uvodničarku, pa ćemo onda da predemo na diskusiju. Milice, izvoli.

Aleksandra Ilić Rajković [foto: A. Đ.]

Milica Milojević
Dobro veče. Unapred se izvinjavam što će ovo zvučati kao odjavna špica, ali moram da istaknem i one koji su deo Mislištila, a nisu se ovde čuli. Zapravo, čuli su se kroz šest rečitativa koji su najavljivali svaku od tema naglašavajući ozbiljnost i dramaturgiju čitave situacije. Neću ulaziti u značenje toga, ali moram da zahvalim na energiji koje je cirkulisala kroz te glasove i kroz ove zastave koje se srećom danas ovako lepo vijore. To su studenti Arhitektonskog fakulteta, Nina Obradović, Vera Petronijević, Boško Zdravković, Katarina Gavrilović, Damjan, Trifunović, Ana Nedeljković i Vuk Spalević. Takođe moje kolege s Arhitektonskog fakulteta, Ana Zorić, Sava Knežević, Aleksandra Milovanović, Aleksandra Đorđevićić, Aleksandra Bašić, Mladen Pešić.

I ono što je takođe važno je da zahvalim Draganu Protiću Škartu i Branku Paviću za dizajn logotipa i uopšte za podršku Mislištila u grafičkom i umetničkom smislu.

Prekinuću ovde odjavnu špicu i nastaviti sa umetničkom pozicijom. Ne znam da li smo mi u vicu ili u obrazovnoj situaciji, ali malo-malo, pa se zatekнем i u jednom i u drugom. Kao arhitekta, identifikujem se sa arhitektom koji u društvu naučnika uvek štrči, nekako je po strani. Ipak je on umetnik, nije naučnik. S druge strane, kad se priklonite umetničkoj družini, nekako ste prizemni u tom stvaralaštvu, morate da se vežete za sigurno, pouzdano, kao loza za teren koji je u drugim disciplinama. Morate da imate širinu obrazovanja, razumete pre svega te discipline i gde se vaša struka dodiruje sa njima. Evo, i ovde štrčim, jer je 2 naprema 1, ali da se ne prebrojavamo, jer se ne osećam usamljeno zbog mogih kolega i studenata koji su sa nama.

Sada ću govoriti o tri obrazovne situacije koje bih izdvojila iz sopstvenog iskustva rada na univerzitetu, na Arhitektonskom fakultetu, koje su, možda, i izvinjavam se zbog toga, toliko očite da bi se o njima govorilo, ali osećam potrebu da krenem od toga da je jedna odrednica obrazovne situacije – uslovljenost. Volela bih da kroz ta tri slučaja ili tri situacije istaknem uslovljenosti u kojima zapravo radimo i gledamo da delujemo. Prva situacija je jedan vrlo neobičan trenutak u kojem se akredituje studijski program. Na tome se ne radi dovoljno dugo – imala sam uvid u tri akreditacije, odnosno reforme. Zato mislim da je ta neizvesnost svedena na kratak period u kojem se dešava da imamo studijski program, imamo raspored gde se nalaze naši predmeti u toj matrici ili tabeli koja bi trebalo da bude logična. Mi smo raspoređeni i onda, kao da neko dune u pištaljku – odjednom nema nikoga nigde i treba ponovo da se pozicioniramo. Mislim da je taj osećaj da treba da se pozicioniramo u hijerarhijskoj strukturi nasleđena uslovljenost nekakvih pozicija i verovatno ambicija da se repozicioniraš.

Da situacija bude ilustrativnija i možda zabavnija, ja to doživljujem kao parking-prostor. Imamo jedan zajednički prostor: studijski program koji je kao na nekom parkingu tako pravilno, precizno dimenzionisan; svaki predmet ima svoje mesto, svaki profesor ima svoj predmet; to je automobil koji bi negde, ne bilo gde, trebalo da se pozicionira i u tom prepariravanju, rekla bih, nastaje grabež za mesto. Mi ne koristimo situaciju u momentu kad imamo priliku da napravimo nešto novo, što je odgovor na budućnost, što bi bio naš konsenzus i prilika da se napravi studijski program na bazi upotrebljivosti i kreativnog promišljanja. Pominjem kreativno mišljenje, o kojem do sada nije bilo reči, jer mi mislim da nam svima nedostaje – i u društvu, i u obrazovanju – pored kritičkog mišljenja; dakle ne isključujući jedno drugo. Zato mislim da je u Mislištilu neophodno i prisustvo mislilaca koji potiču iz sfere stvaralaštva, iz sfere umetnosti, iako je kreativno mišljenje prisutno i u matematici i naukama i pruža mogućnost da se iz jednog ograničenja,

119

jedne uslovljenosti, nađe rešenje koje je van tih okvira. Mislim da je to nešto što nam nedostaje. Zašto nedostaje? – Zato što ga ne negujemo, zato što ga nemamo na svim nivoima obrazovanja. O tome ću nešto kasnije, kroz treći primer.

Napuštam situaciju u kojoj ta hijerarhijska uslovljenost diktrira i reprodukuje nam, na nepušt nam nasilnog zaumnjanja mesta u obrazovnom programu i neotvaranje mesta za one koji su u međuvremenu došli i stasali kao mladi nastavnici. Mislim da je to pitanje odgovornosti i pitanje, pomenuje je ranije, sujete, ali zapravo su posredi situacije u kojima treba prevlaziti nasledne materije, što je uvek najteže.

Druga situacija je nešto kraća za priču, ali mislim da je važna i da smo je nekoliko puta pomenuli govoreći o empatiji i odnosu učenika i nastavnika, studenta i mentora. Govorili smo o tome kako radimo, šta osećamo kada uđemo u salu, učionici ili amfiteatar, šta činimo u tom razgovoru, odnosno u toj situaciji podučavanja, prenošenja ili konstruisanja nekog novog znanja. To je situacija koju najčešće detektujem, ne kao odnos prema meni, nego kao prvi momenat prepoznavanja nekakvih sumnji ili gotovo nepoverenja u relevantnost znanja onog koji je naspram vas. Da li mentor, profesor, učitelj... prepoznaje, vidi onog naspram sebe, učenika, studenta koji ima određeno znanje, određene sposobnosti i da li ih prepoznaje kao relevantne ili ih unapred suduđeno kao nedovoljno pripremljene ili nedovoljno upućene? – Rekla bih da se previđa ono čime studenti i daci, verujem, već vladaju, već znaju, sa naše strane, a takođe i sa suprotne – postoji već zauzeta pozicija jedne barijere prema autoritetu ili, prema tome, sumnja da li mi šta znamo što njime može biti korisno i upotrebljivo. Ja tu situaciju i tu barijeru vidim kao zid, nek o ču možda reći rov, ali svakako barijeru koja me poziva da prevaziđem tu situaciju, odnosno uslovljenost, i tu vrstu uzajamnog nepoverenja. Na poverenju treba raditi, graditi ili razgrađivati zid, ili stvarati adekvatne otvore za komunikaciju i za ono što je konstruktivan rad i razgovor.

Prelazim na treću situaciju koja je bliska mom okruženju, a verujem da možemo da se razumemo kroz oblike nastave kao što su predavanja, vežbe, ono što je ustaljeno, a vi ste pomenuli nešto što je manje-više terenski rad ili rad na nekoj konkretnoj situaciji. To su drugi oblici nastave i prilikom akreditacije svi naši kurikulumi određuju na koji način sprovodimo nastavu, kakvog je oblika i zaokružujemo da li su u pitanju predavanja, vežbe ili „Don“ (drugi oblici nastave). Ti drugi oblici nastave za mene su takođe izuzetno važni i mislim da je to mesto koje je uglavnom viđeno kao alternativa, kao nešto drugo, a zapravo mislim da mi ti trebalo da nam bude fokus pažnje i rada na osmišljavanju predmeta. Mi na studijama arhitekture imamo čak i dominantan oblik nastave koji se zove „studio projekat“ i to je zaista prilika i prostor u smislu broja kredita koji je dat za taj predmet. To je veliki prostor za kreativno stvaralaštvo, za istraživanje koje je mentorski vođeno; to je najčešće rad u malim grupama (15, 16 studenata) sa mentorskim timom i mogućnošću da se kroz mentorski rad prepозна istraživački senzibilitet i da se ne neguje u tom studiju, da se – vrtičku se na onu drugu priču – uspostavi, odnosno odneguje i međusobno poverenje i ono što prepoznajem kao problematičnu situaciju u sopstvenom iskustvu: da i taj prostor koji imamo, koji je dosta komforan, činimo suženim. Profesorka Krnjaja je pominjala primer Finaca koji neguju istraživanje od dečjeg uzrasta nadalje. Mislim da to nama nedostaje i da je isušive kasno da se tek na studijama provocira i pravi prostor i prostor za takav rad.

Milica Milojević [foto: A. Đ.]

Iz ove treće situacije razmišljala bih u pravcu proširenja prostora koji omogućava prepoznavanje i negovanje istraživačkog senzibiliteta i, naravno, mišljenja koje je kreativno i kritičko. Taj neposredni kontakt koji je praktično zaista dobar standard rada je nešto što treba da se čuva, a kod nas se, nažalost, i to ugrožava.

Završila bih konstatacijom da su sve navedene situacije i prilike i prostor za kreativno promišljanje, za razvijanje alternativnih pravaca promišljanja stvarnosti i budućnosti, da se taj prostor mora širiti i da se mora praviti mesto za takav rad na svim nivoima obrazovanja, jer je sve međusobno u sprezi. To je ta uslovljenost koja potiče iz ranijih godina školovanja: da ja sada ne ulazim u to da li je obrazovanje ili obuka u pitanju.

Marija Petrović: Hvala, Milice. Sada zvanično otvaram diskusiju. Da li imamo pitanja iz publike ili da odmah iskoristim svoju privilegovanu poziciju da pitam sve što me zanima? Prvo publika, pa ću ja na kraju.

Jelena Basta

Dobro veče svima. Ja bih da prenesem neku vrstu sopstvenog rezimea ove tri uvodne besede i tri teme o obrazovnim situacijama, na osnovu iskustva sa roditeljskog sastanka održanog u vrtiću pre nepunih mesec dana. Bila je veoma zanimljiva pozicija vaspitača kao nekoga ko je jedan od nosilaca reforme predškolskog obrazovanja – zove se „Godine uzletla“ – u načinu kako pristupiti deci. A zašto je započeta diskusija? – Zato što je dobar deo roditelja otvoreno dilemu da li je stari sistem, da ga tako nazovem, bio bolji od ovog reformisanog. Naime, roditelji dece koja su krenula u školu, osnovnu, nereformisanu, čuli su od učitelja da njihova deca, koja su završila reformisano predškolsko obrazovanje, nisu spremna za školu. Naime, nova reforma predškolskog obrazovanja podrazumeva koncept rada sa decom u kojem je sve zasnovano na igri i na favorizovanju dečjih interesovanja, njihovih želja i usmeravanja tih želja i organizovanje aktivnosti oko toga.

Jedan deo roditelja imao je stav da je to dobro i da treba nastaviti s pružanjem podrške vaspitačima uz naše angažovanje kao roditelja kako bi se to sve sprovelo, a drugi deo roditelja smatrao je da postoje neki elementi stare reforme koji su dali veoma dobre

120

rezultate deci za samu osnovnu školu koja im predstoji. Moje pitanje za vas je: koja bi to bila mera prelaza iz igre i jednog ambijenta u kojem su deca konstantno napolju? Govorim o državnom vrtiću na Banovom brdu koji ima veliko dvorište, mnogo zelenila – iz ugla arhitekte, prostor je veoma specifičan, očito i inspirativan i za istraživanje odličan. Prelaz iz takvog ambijenta u učionici, nekakav drugačiji prostor, sa časovima od 45 minuta, predstavlja šok za decu. Šta je između toga? To je moje pitanje. Kako da pomognemo, ne samo svojoj deci, nego celoj lokalnoj zajednici, jer smatram da nam je to odgovornost za buduće generacije?

Nevena Mitranić Marinković

Ja sam sa Katedre za predškolsku pedagogiju, tako da vrlo dobro poznajem reformu. Imamo i jednog od autora programa reforme u publici. „Godine uzletla“ nisu samo igra, iako su vrlo često vaspitačice sklone da to kažu, jer tako zvuči lakše. Ali u pitanju je način rada kroz istraživanje, kroz projekte. Dakle, deca istražuju, to nije sporno, kroz igru, i na način koji je interesantan, angažovan. Vidite da mi oni entuzijastični, da su „usisani“ u proces i onda vrlo često kažemo da se deca igraju. Vrlo je upitno šta je zapravo u svemu tome igra i da li je to baš samo šarena laža, kao što mi odrasli često mislimo. Tako da „Godine uzletla“ stoje na nečemu što je vrlo jaka naučna potka o tome kako deca zapravo uče. Mi imamo problem što većina ljudi kad se buni u odnosu na reformu predškolstva kaže: pa deca neće biti spremna za školu. Zašto se onda ne bunite za reformu škole? Jer reforma škole, kao što kažete, u najavi je, u pripremi već godinama, a nikako da otpočne. A ono što nauka pokazuje – „Godine uzletla“ su i pilotirane i praćene, dakle, nisu tek tako usvojene. Dakle, pokazalo se da je to nešto što i deci više prija. Recimo, imali smo komentare pedagoga da deca upisana u 1. razred mnogo bolje rešavaju zadatke koji su problemskog tipa, da mnogo bolje promišljaju takve zadatke, jer su navikli, u vrtiću su se na taj način bavili problematikom. Čini se da se uklapamo u odnosu na sve ono o čemu smo pričali protekle tri nedelje, o tome šta bi trebalo promeniti u obrazovanju, a onda kukamo što deca treba da sede 45 minuta. Pa da li treba da sede 45 minuta? Razumem da je pozicija baš nezahvalna – i roditelji i vaspitači osećaju pritisak da se škola neće promeniti dogodine ili za dve godine, ali problem je da nekad u obrazovanju nemate međurešenja.

Dakle, ako je država rekla: ovo je koncepcija, država treba da kaže: sa tom koncepcijom idemo kroz celo obrazovanje. Ne da se varka, pa sad, malo ćemo da ubacimo ovo, tamo nam se više sviđa ono, i mi na kraju uopšte ne znamo u kakvo obrazovanje verujemo. A to je nažalost stanje obrazovanja u našoj zemlji. Naša odgovornost kao profesionalaca u obrazovanju je da insistiramo na konzistentnosti u tome što se radi, da budemo dosledni u tome što se radi. Da insistiramo na tome da država ima ideju u koju veruje i za koju će da radi, a ne da bilo šta može da prolazi spram toga šta je u tom trenutku popularno. Ali svakako je nezahvalno praviti međurešenja, jer na kraju nećete imati ni jedno, ni drugo. Tako da trenutno borba jeste da se ide ka reformisanju škole. A šta će se zapravo desiti, ne mogu da vam kažem, jer očigledno da imamo mnogo različitih ideja o tome kako bi obrazovanje trebalo da izgleda.

kako se rastave nastave kako bismo se sastavili umesto sticanja novih znanja

kako se rastave rastave kako bismo se sastavili umesto odustajanja!

kako bismo se sastavili umesto odustajanja!

kako bismo se sastavili umesto odustajanja!

kako bismo se sastavili umesto odustajanja!

kako bismo se sastavili umesto odustajanja!

umesto odustajanja!

sesija 6 [19:00 – 20:30]

OBRAZOVNE SITUACIJE

r e č i t a t i v

rasprava
moderatorka: Marija Petrović
[filozofkinja, Filozofski fakultet]
uvodničari:
Nevena Mitranić Marinković
[pedagoškinja, Filozofski fakultet]
Aleksandra Ilić Rajković
[pedagoškinja, Filozofski fakultet]
Milica Milojević
[urbanistkinja, Arhitektonski fakultet]

d i s k u s i j a

215 godina
UNIVERZITET U BEOGRADU

126

prošlosti nije imao prevelike teškoće da nema časove po 45 minuta, da donosi odluke. Izgleda da smo s vremenom, da bismo učinili obrazovni sistem ozbiljnom institucijom, uređenom institucijom, uveli brojne mere da to strukturiramo, što je veoma važno. Jedan tako glomazan sistem mora da bude strukturiran, administriran. Ali, čini se da smo došli do toga da je on previše administriran i do situacije da je svaki nastavnik i svaki čas priča za sebe, da obrazovanje ne podrazumeva saradnju nastavnika koji obrazuju iste učenike, da je škola postala ne institucija zajednice, nego fizičko mesto u koje razni nastavnici dođu da obave svoje časove i dobiju platu, da je škola na neki način kao ambasada Ministarstva prosvete u lokalnoj zajednici, jer u školi više brinu o tome kako će da ih vide u Ministarstvu, nego da li su povezani sa lokalnom zajednicom. Od te silne profesionalizacije koja sama po sebi nije loša, mi smo došli do ekstrema i tako izgubili ono što je suština: to je taj ljudski odnos i zajednica.

U jednom projektu našli smo neke škole koje dobro funkcionišu i, kad smo otišli u te škole da ih posetimo, sve su bile veoma različite po svojim praksama. Direktori su imali različite stilove upravljanja školom, nastavnici su imali različite ideje kako treba da izgleda obrazovanje, ali ono što je bilo zajedničko svim tim školama koje su po raznim kriterijumima identifikovane kao dobre, jeste taj osećaj zajedništva.

I to je ta vrednost koja može da se projektuje iz prošlosti u sadašnjosti i u budućnost: da škola nikad ne treba da prestane da bude zajednica, ali da bi to bila, moramo da joj poverimo autonomiju. Kod nas je problem u autonomiji. Koleginica, ili majka, govorila je o tome da postoji mnogo tih odbrambenih sistema. Čim roditelji krenu da propituju šta je to što mi radimo, mi se branimo; kažemo: to je neko odlučio, to je reforma i previše ima tog menadžmenta u kriznim situacijama, a premalno stvarnog vođenja politike. Svi zajedno, i kao roditelji i kao stručnjaci, imamo odgovornost, jer se u suštini ne bavimo obrazovanjem i ne pokušavamo da odgovorimo kako treba da izgleda ta celina, nego svako gleda samo svoj deo i onda dobijemo „Frankenštajna“ od obrazovanja.

Od svih tehničkih pitanja probao bih da stavim u stranu jedno: kako da obnovimo školu kao zajednicu, da škola bude mesto na koje dolaze različiti ljudi i tu kreiraju svoj prostor, svoj osećaj zajedništva, i donose neke odluke kojima kreiraju razne obrazovne situacije. To je jedini način kako možemo da izbegnemo sve probleme koje osećamo i opisujemo na razne načine.

Marija Petrović: Hvala vam. Idemo na sledeće pitanje.

Elena

Ja sam Elena i student sam pedagogije, četvrta godina. Govorili ste o neusklađenosti sistema. Paradigmatški, nama nisu usklađene čak ni studije. Na jednoj katedri slušamo predavanja iz jedne perspektive, iz jedne paradigme koja je dosta progresivna, ali na drugim katedrama slušamo nešto što je veoma konzervativno i što je vrlo blisko našem iskustvu, zato što naše škole jesu takve. Konkretno, na Katedri za školsku pedagogiju mi ne možemo da kažemo da je škola mesto susreta. Moramo da kažemo da je to mesto gde se uč i poučava: jasna je distinkcija ko je učenik a ko onaj ko poučava i ko je zapravo nosilac znanja. Nemamo prostora da razgovaramo na svim katedrama i onda

nam je teško da se povežemo i napravimo neku promenu, da budemo pokretači neke promene. Mogu ja, recimo, da se slažem i pronalazim u paradigmi koja se zastupa na jednoj katedri kod nas, a zanima me, na primer, da se bavim školom. Ja ne mogu sutra da radim master na toj katedri, a da se bavim školom iz te neke druge paradigme, zato što nema ko da mentorise taj master, ko će podržati moju paradigmu iz koje krećem. Možda je problem što mi nemamo stručnjake koji bi stali i borili se da se usaglasе škole i predskolstvo, koji bi zajedno sa ljudima koji su gradili program za predskolstvo pravili program i za reformu škole paralelno. Logično je da programi budu usklađeni.

Marija Petrović: Hvala. Da li imamo još pitanja iz publike?

Živka Krnjaja
Dobro veče. Pošto mi moderatorka sugerise predstavljanje, ja sam Živka Krnjaja i hoću da istaknem da mi je veoma drago da u našem Mislištu imamo arhitektu koja priča o tom materijalizovanom glasu obrazovnih poruka i obrazovanja. Želim da postavim pitanje vezano za prostor naših obrazovnih institucija, pre svega mislim na školu. I koleginka Sanja i Nevena i Milica pričale su, svaka na svoj način, o značaju prostora kao jednoj vrlo važnoj dimenziji koja učestvuje u obrazovanju. Mi smo u „Godinama uzleta“ tome dali važnost trećeg vaspitača. To je nešto što smo do sada zanemarivali u koncepciji, a koliko je prostor važan u školama govori definicija Marije Montesori. Ona je rekla, otprilike, da je škola pokušala da se reformiše na razne načine, ali ono što je ostalo isto je – školska kupa. Dakle, kroz razne reforme školske klupe su bile: za troje, za dvoje, za petoro, okrugle, na čošak, sa fiokom... Ali ono što se nije promenilo, to je položaj onog ko sedi u toj klupi. I dan-danas mi vidimo slike iz škole koje u poručuju da svi sede i gledaju jedni drugima u leđa ili gledaju jedni u druge, a neki nastavnik je naspram njih. Sam prostor u školama je raspored i položaj učenika koji sedi i uči, zatvoren je u učionici. U stvari, govorimo o tome kako mi shvatamo učenje kao audio-obrazovanje.

Bilo bi nam veoma važno da čujemo da li postoji bilo kakva naznaka da arhitektura i stručnjaci u obrazovanju saraduju na tome kako mogu vrednosti koje su nam važne, kao što je zajedništvo, poverenje, iskrenost, kao što je, u stvari, učenje kroz istraživanje, stvaralaštvo, da se manifestuju u obrazovanju kroz prostor u kojem se obrazovne situacije dešavaju. Hvala.

Milica Milojević

Posebno zahvaljujem na ovom pitanju. Svakako da postoji saradnja i da je u drugim društvima i te kako razvijenija i da je kreativno odgovorila na taj izazov uključivanja i stvaranja zajednice od manjih i većih grupa. Zašto ne i kod nas? – Zato što se mi čvrsto držimo zadatih okvira. Ne moramo da transformišemo objekat škole da bismo napravili tu atmosferu, tu situaciju sedenja koja nije tako disciplinujuća, koja je na neki način okupljajuća oko nekog tema koje u tom momentu važne i treba da budu u fokusu svih naših aktivnosti. To je stvar prostorne organizacije. Mi na Arhitektonskom fakultetu imamo krajnje slobodno manipulisanje načinom sedenja, ali sam zapazila da u poslednje vreme ulazim u sale sa grupisanim stolovima, kao da je slavski ručak u pitanju. Zašto je to tako, mogu i da opišem, ali mislim da to sada nije važno. Važno je da mi imamo

moгуćnost samooorganizacije na tom nivou, da stvorimo bolju atmosferu koja prevazilazi zapravo te hijerarhijski postavljene granice – ko je za katedrom, a ko sluša; ko priča, ko sluša, ko kontroliše situaciju. Naravno da može da bude drugačije.

Želela bih da iz pozicije urbanistkinje kažem nešto. U vreme formiranja, odnosno planiranja i građenja naselja, naročito novih naselja sedamdesetih godina, planirana je i škola. Do škole u središtu jednog naselja postojao je bezbedan put svakog pešaka, obično na 5 minuta distance. O tome se vodilo računa. Mi živimo i dalje u tim naseljima. Nasledili smo i taj komfor. Spomenula je i Jelena, to su primeri dobre prakse. Imamo dobre primere pozicioniranja škole u zajednici, ali i naše zajednice su, kako je Mirko Filipović spomenuo na prvoj sesiji, atomizirane. Kako da škola bude zajednica? Kako da napravimo zajednicu kad nam vrednosti nisu koherentne, kao ni vrednosti na nivou porodice? Kako pomiriti te vrednosti van škole, pa ih onda preneti u školu? Ili škola treba da bude jezgro koje će zajednici vratiti koheziju?

Marija Petrović: Hvala, Milice. Imamo još pitanja iz publike.

Slavica Mandić

Dobro veče svima. Ja sam Slavica Mandić sa Ekonomskog fakulteta. Imam komentar više nego pitanje. Nekolicina mojih studenata i ja zatekli smo se ovde svojevajno, odlučili smo da prisustvujemo, evo, već četvrtj sesiji. To zapravo znači da smo se izmestili sa fakulteta i odlučili da se nađemo u jednoj nepredvidivoj obrazovnoj situaciji. I ja želim da iskoristim ovu priliku da se zahvalim svima vama što ste organizovali Mislište i da izrazim žaljenje što je ova sesija, na kojoj su Nevena, Aleksandra i Milica toliko toga rekle, ostala kao poslednjio i možda sa manjim brojem učesnika, odnosno publike. Ali u svakom slučaju, beskrajno vam hvala. Nađam se da moji studenti dele ovu zahvalnost za učešće i za sve ovo što ste organizovali. Hvala najlepše.

Marija Petrović: Da li imamo još nekih pitanja, komentara?

Dobrinka Kuzmanović

Biću vrlo kratka. Zapravo, želim da izrazim svoje zadovoljstvo što po prvi put prisustvujem jednom ovakvom događaju na kojem za istim stolom sede arhitekta, pedagog, psiholog. Želim da postavim pitanje Milici i njenim kolegama arhitektama. Ja se bavim psihologijom obrazovanja, oko deceniju i po. Upoznala sam jednu koleginicu koja je arhitekta, doktorirala je na Šefildu i bavi se projektovanjem obrazovnih ustanova, odnosno projektovanjem škola. Ona mi je rekla da je imala iskustvo na Šefildu da su deca, odnosno učenici, projektovali sopstvenu školu. Oni su davali predloge i uvaženi su njihovi predlozi; zaista su doprineli tome kako će izgledati njihova škola. Oni su izneli svoje zahteve, želje i ostalo. Zanima me da li se na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu nešto slično ikada dogodilo? Da li je kod nas neka škola projektovana na taj način da su deca imala udeła u tome?

Milica Milojević

Koliko je meni poznato, nije. Na Arhitektonskom fakultetu se projektovanjem obrazovnih objekata bavi profesorka Vesna Gađić. Možda bi ona imala neki dobar primer, ali sumnjam da bi bio iz naše sredine. To bi bila možda dobra inicijativa i dobar pristup, za koji je

Mislište 20. oktobar 2023. [foto: A. Đ.]

Nevena Mitranić Marinković
Ekonomija je nešto što ne može da se isključi. Problem nastaje kada novac postane vrednost za sebe. Mislim da smo o tome govorili prošlog petka. Valjda su ljudi ti koji su upoznato s onim kako vidimo taj prostor obrazovanja ili prostor edukacije. Mislim da su ti različiti oblici mogući bez velikih investicija, bez dugoročnih projekata i u dogledno vreme. Mislim da je stvar inicijative i stvar odgovora na inicijativu.

Koristim privilegiju što imam mikrofon da bih odgovorila na iskazanu zahvalnost za organizovanje ovakvog skupa. Lepa je ideja, ali ona se ne bi ostvarila bez odgovora svih onih koji su se uključili. I u tom smislu pokrenula nas je osetljivost na trenutak i na mogućnost koja se otvorila, iako je situacija u obrazovanju teška. Mislim da je to dobar primer da se može reagovati, da se može nešto preduzeti ne čekajući, kako je Isidora rekla na drugoj sesiji, da se dogovorimo kakvo društvo hoćemo. Dok mi promenimo i društvo i sistem, već davno smo završili svoju profesuru. Zato ne bih da propustim priliku da nešto menjam dok je vreme.

Jelena Vranješević

Radim na Filozofskom fakultetu, psihološkinja sam. Nadovežuću se na ono što je Milica rekla, pošto je pomenula promenu, kao i na ono što je Nevena govorila – šta jednu situaciju čini obrazovnom situacijom. Predlažem da sledeća Mislišta krenu da se bave onim čime je Nevena završila svoje izlaganje, a to je: šta da radimo sa tim? Mi smo izazvani, mi smo se našli u nepoznatoj situaciji, mi smo promišljali, hajde da vidimo šta ćemo sa tim. Za mene je to važan korak, a nadovezuje se na ono što ste rekli: da menjamo nešto u obrazovanju.

Nevena Mitranić Marinković
Svi smo mi svesni da bi sistem trebalo da posloži neke stvari, da bi sistemski mnogo toga trebalo da funkcioniše drugačije, da bi pojedinci trebalo da budu drugačiji, da su idealni uslovi neki potpuno drugi uslovi, ali smo isto tako svesni da nismo u tom vremenu i da nismo u toj poziciji, da će mnogo vode proteći dok se u toj poziciji ne nađemo. Kao što je Milica rekla, ne možemo čekati da se društvo promeni da bismo reagovali; postoje neke stvari koje možemo sopstvenim inicijativama da uradimo. Raditi nešto kao pojedinac uvek je teško, iz koje god pozicije da dolazimo – bilo da smo studenti, bilo da smo nastavnici, gde god da smo – ali verovatno potencijal zajednica, potencijal susreta, taj potencijal ovog mesta jeste što smo se mi našli oko nečega, okupili. I profesorka sugerise svojim pitanjem – šta ćemo da radimo? – nastavak Mislišta. Ne bih bacila tu loptu samo organizatorima, svi smo mi učestvovali, tako da je za sve nas važno da ne stanemo na ovome. Najteže je nešto pokrenuti, ali svi znamo kako lako neke stvari zamru. Mi smo sada u poziciji da i dalje moramo da se batrgamo na našem entuzijazmu. Svi ste pozvani, dobro došli!

Marija Petrović

Pošto imamo još malo vremena, a ne vidim da se iz publike neko javlja, ja bih iskoristila priliku da pitam nešto sve tri izlagačice. Nekoliko puta je pomenuto tokom ove sesije da obrazovanje treba da nas pripremi za promene. Te promene su nešto što se konstantno događa i ne treba toliko da ih se plašimo. Moj utisak je da se obrazovanju nameće pritisak da rešava sve društvene probleme. Svaki put kada u društvu imamo neki problem – šta ćemo da radimo? – hajde da se to kroz obrazovni sistem reši. Hajde da vidimo šta će ljudi koji su u obrazovnom sistemu da kažu, kako će oni da reaguju. Hajde da nam obrazovanje reši te probleme. I ne kažem da ono to ne može ili ne treba, ali me zanima vaše mišljenje, da li je to preveliki pritisak na obrazovanje generalno, na ljude koji danas rade u obrazovanju? Da li je realistično očekivati da u nekom kratkom vremenskom roku – pošto uvek postoji i taj pritisak – bude investiranja u obrazovanje, pa da za 10, 20, 50 godina više nemamo te probleme? Kakav je vaš stav o tome – da li je realistično i da li je fer stavljati toliki pritisak na obrazovanje? Da li je realistično toliko očekivati od njega? A sa druge strane, ako ne od obrazovanja, ako ne od ljudi koji se bave obrazovanjem, od koga?

Aleksandra Ilić Rajković

Ovo pitanje je sjajno, hvala. Njime su se bavili drugi istraživači iz oblasti obrazovanja, pa je tako nastao i jedan pojam koji glasi „pedagogizacija društva“. Upravo to, da se od

škole i obrazovanja i od onih koji rade u obrazovanju očekuje previše: očekuje se da reši sve moguće probleme, što, naravno, nije moguće. U društvu postoje različite uloge i postoje različiti domeni u kojima se ove institucije kreću i treba da bude podeljen posao. A obrazovanje je, naravno, nešto zašta su zainteresovane različite strane i ono često bude jedna arena oko koje se različita koplja lome i različiti interesi se tu susreću – i novac i humanističke vrednosti i tako dalje. Tako da definitivno pedagogizacija društva i obrazovanja, nije baš ono što je održivo i što treba da ide na dušu pedagogije i onih disciplina koje se bave naukom da reše te probleme.

Iskoristila bih priliku, kad već o ovome govorimo, da se osvrnem na dve stvari. Pomenuli smo u jednom momentu pojam vaspitanje. Nažalost, izgubili smo vaspitanje. Pedagogija je nauka o vaspitanju, a mi uglavnom i najčešće govorimo o obrazovanju. A gde nam je nestalo vaspitanje i šta je vaspitanje? Treba da ga povratimo i da se njime bavimo.

Drugo pitanje kojim treba da se bavimo je: kako se pripremiti za rad u tim obrazovnim oblastima, pedagoškim, vaspitnim i tako dalje? Šta treba da čini zapravo obrazovanje onih koji obrazuju druge, vaspitavaju druge, na čemu da bude zasnovano? S obzirom na to da smo stalno suočeni s promenama, i to smo pominjali više puta, moje razmišljanje ide u pravcu usvajanja principa na kojima treba delovati. Ne nekih receptata, ne programa, već principa koje ćemo stvaralački primenjivati u rešavanju problema.

Dakle, i vaspitanje, kao što smo videli, i nastava i obrazovanje predstavljaju jedan stvaralački, živ proces, deo života, i treba da budu zasnovani pre svega na nekim principima delovanja unutar obrazovanja. U tom smislu bismo se oslobodili tih nametnutih pravila, programa i stega koje dolaze sa strane – ukoliko naučimo stvaralački da primenjujemo principe i da posmatramo svet oko sebe.

Marija Petrović: Hvala najlepše, Aleksandra.

Nevena Mitranić Marinković

Htela sam da se nadovežem na Aleksandru i da ukážem da razliku između obrazovanja i vaspitanja možemo tumačiti drugačije. U ovom smislu u kojem je Aleksandra rekla, možda nam ono što mi smatramo vaspitanjem kliza, onda kada nam je obrazovanje postalo obučavanje.

Nama trebaju principi, vrednosti, ne trebaju nam nacrtane tehnike kako da radiš sa decom, a kada nešto postane obuka, onda dobiješ priručnik kako da realizuješ, a ne dobijaš vrednosti na kojima zapravo obrazuješ. S druge strane, definitivno se slažem sa Aleksandrom, da ne može obrazovanje da reši sve probleme, ali malo kao da društvo to baš ni ne očekuje. Očigledno je da obrazovanje tretiram o vrlo neozbiljno. Ne bavimo se njime, ne posvećujemo se dovoljno; koliko novca u njega ulažemo znaju ekonomisti. Mislimo da je svako živi pozvan da se obrazovanjem bavi. Dakle, očigledno nam nije ozbiljan tretman, a čim nešto zakripi, obrazovanjem treba da rešimo. I to nekad deluje kao princip „brigo moja, predi na drugoga“. Dakle, pošto mi nismo sposobni da rešimo neke probleme, to će ovi mladi što sad dolaze – hajde, obučavajte ih malo!

Mislište 20. oktobar 2023. [foto: A. Đ.]

Mislim da ono što treba da bude naš princip za početak jeste da, barem iz naših pozicija, ne pričamo o stvarima i ne očekujemo stvari koje mi sami nismo sposobni da iznesemo. Jer, ako mi nismo, mislim da nemamo prava ni da tražimo to od narednih generacija. Napustimo taj pogled u daljinu kad je obrazovanje u pitanju, šta ta deca treba da budu; hajde da gledamo šta mi možemo da stvorimo od konteksta u kojima mi radimo, od zajednica u kojima smo mi, pa šta iz stoga proistekne – nek nas iznenadi.

Marija Petrović: Hvala, Nevena.

Milica Milojević

Na kraju samo mogu da se složim sa izloženim stavovima. Imala sam sličan odgovor kao Nevena, samo što ja moram da priznam da ne osećam taj pritisak, ne osećam tu pažnju prema uslovima obrazovanja, kao ni prema ovom događaju koji smo organizovali. Obrazovanje treba da ima tu pažnju, a mi treba da imamo odgovornost da iz obrazovnih situacija i obrazovnog sistema u neko dogledno vreme prevazidemo zatečene uslovljenosti. Tu obavezue imamo kao učesnici obrazovnih situacija.

Marija Petrović

Hvala, Milice. Hvala vam svima. Ja sam zaista uživala slušajući vas. Ako je publika uživala makar upola koliko ja, onda smo dobar posao uradili večeras. Sada dajem reč rektoru našeg univerziteta, profesoru Vladanu Đokiću, koji će i zvanično zaključiti Mislište o obrazovanju.

Mislište 20. oktobar 2023. [foto: A. Đ.]

